

โครงการต่อราษฎร์สัมคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์

ພາມ ໂນດັບ

ກາຮືກຊາ

໨໔ ສິງຫາຄນ ແລ້ວ

Perry Hansen

ปก นันกะ เจริญพันธ์
รูปถ่าย ชิน คล้ายปาน
รูปเล่ม อวบ สาณะเสน

ราคา 20 บาท

บริษัทสำนักพิมพ์ “ไทยวัฒนาพาณิช” จำกัด ๔๙๙ ถนนไมตรีจิต พระนคร
กรุงเทพฯ ๑๐๑๑๐, โทร. ๐๘๑๗๗๗๗๔๔๔
เป็นผู้แทนจำหน่าย

ប្រចាំខែកញ្ចប់

ឱ្យមនុស្សបាទគម្រោងទំនាក់ទំនង

ទាមយក

ព្រះเจ้าវរេងស្រីមេន ក្រសួងអប់រំ នគរាវិប៊ូ
និងក្រសួងសាធារណការ នគរាវិប៊ូ បរិបុណ្ណោះ

២៥ សីនាំមិថុនា ២៥១៤

ក្រសួងអប់រំ
សំគាល់សាស្ត្រ និងសំគាល់សាស្ត្រ
សាធារណការ នគរាវិប៊ូ បរិបុណ្ណោះ

ភ្នំពេញ ២៥១៤

รายงานคณะกรรมการบริหารโครงการตำราฯ

นายป่วยว อึ้งภากรณ์	ประธาน
นายกมล สมวิเชียร	กรรมการ
น.ส. ภูสุมา สนิทวงศ์ ณ อุยธยา	กรรมการ
นายเกษม ศิริสัมพันธ์	กรรมการ
นายนิพนธ์ กันดาลี	กรรมการ
น.ส. นิลอน สนิทวงศ์ ณ อุยธยา	กรรมการ
นายประชุม โภมจาย	กรรมการ
นายพันธุ์ คิชยมณฑล	กรรมการ
นายพัทธยา สายหู	กรรมการ
นายไพบูลย์ เอื้อทวีกุล	กรรมการ
นายวีรยุทธ วิเชียรโขคิ	กรรมการ
นายสุลักษณ์ ศิริรักษา	กรรมการ
นายสังเวียน อินทร์วิชัย	กรรมการ
นายเสน่ห์ งามริก	กรรมการ
นายอวัญ ธรรมโน	กรรมการ

คณะกรรมการจัดพิมพ์หนังสือเล่มนี้

นายกมล สมวิเชียร	คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
นายเกษม ศิริสัมพันธ์	แผนกอิสระวารสารศาสตร์และสื่อสารมวลชน มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
นายไพบูลย์ เอื้อทวีกุล	คณะพัฒนาการเศรษฐกิจ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์
นายวีรยุทธ วิเชียรโขคิ	คณะวิจัยการศึกษาและจิตวิทยา
นายสุลักษณ์ ศิริรักษา	วิทยาลัยวิชาการศึกษาประสามมิตร
นายสุธิน ศักดิ์กุล	บริษัทศึกษาสยาม จำกัด ผู้ช่วยดำเนินการ

คำนำ

ด้วยในวันที่ ๒๕ สิงหาคม ๒๕๑๔ นี้ พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นราชิปพงศ์ประพันธ์ ทรงมีพระชนมายุครบ ๘๐ พรรษาบริบูรณ์ คณะกรรมการโครงการทำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย จึงมีมติเป็นเอกฉันท์ว่า ควรจะจัดพิมพ์ชุมนุมบทความทางวิชาการที่อยู่ในขอบข่ายอันพระองค์ท่านทรงสนใจอย่างยิ่ง โดยขอให้นักวิชาการ ในสาขาเหล่านั้นซึ่งกันและเวลาและความรู้ เขียนออกเผยแพร่แก่คนจำนวนมาก คงจะเป็นประโยชน์แก่ผู้อ่านได้มาก ทั้งที่เป็นประโยชน์ทางวิชาการโดยตรงและโดยอ้อม ในฐานะผู้สอน ผู้เขียน ผู้ให้กำลังใจ และในฐานะผู้บริหารสถาบันการศึกษาและสมาคมทางวิชาการต่างๆ ยิ่งโครงการทำราฯ นี้ด้วยแล้ว บังเกิดมีขึ้นได้ก็ เพราะได้รับพระบรมมีมาแต่กัน ในฐานะที่ทรงเป็นนายกของสมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย

ความจริง หนังสือชนิดที่รวมบทความในแขนงวิชาต่างๆ ซึ่งจัดพิมพ์ขึ้นเนื่องในโอกาสฉลองชนมายุของนักวิชาการคนสำคัญ โดยกำหนดขอบเขตของเรื่องไว้ในแขนงวิชาที่ท่านผู้นั้นสนใจ นั้น ในค่างประเทศมักมีพิมพ์ขึ้นเนื่องๆ ส่วนที่ในประเทศไทย หนังสือประเภทนี้ที่จัดพิมพ์ขึ้นครั้งแรก ก็คือเมื่อ พ.ศ.๒๕๐๙ ในประเทศไทย หนังสือประเภทนี้ มีพระชนมายุครบ ๖ รอบนักขัตติย เมื่อแปดปีที่ล่วงมาแล้ว แต่คราวนั้น ท่านพระยาามานาวาซ เสวี ผู้ร่วบรวม ชุมนุมนิพนธ์เพื่อถวายพระเกียรติ ประภากว่างงานจัดทำหนังสือเล่มนั้น “เป็นไปอย่างเง่งรัดและภายในระยะเวลาอันสั้น” อย่างไรก็ตาม หนังสือเล่มดังกล่าวก็ได้ให้ประโยชน์แก่นักวิชาการอยู่มีใช่น้อย โดยเฉพาะผู้ที่ต้องการจะทราบประประวัติ และบรรณานุกรม บทพระนิพนธ์ ยังอาจหาหนังสือเล่มนี้อ่อนได้ ด้วยองค์การค้าของครุสภานนำมาตีพิมพ์จำหน่ายในราคายี่ห้อเยาอยู่แล้วในบัดเดี๋ยวนี้

หลังจากที่ ชุมนุมนิพนธ์เพื่อถวายพระเกียรติ ได้ตีพิมพ์ขึ้นแล้วหนึ่งปี ก็มีหนังสือทำลงองน์เกิดขึ้นอีก คือ สารวิทยา ซึ่งสำนักพิมพ์สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย เป็นผู้จัดพิมพ์ เพื่อเป็นที่ระลึกวันเกิดพระยาอุಮานาวาซและนรนกรบคุณศวารุษ หนังสือเล่มนี้เกิดขึ้นได้ก็ เพราะความสนใจของพระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นราชิปพงศ์ประพันธ์นั้นเอง ทั้งยังทรงพระนิพนธ์คำนำประทานอีกด้วย แม้ สารวิทยา มีเนื้อหาแตกต่างกันในทางวิชาการโดยเฉพาะ แต่ก็จะเจาะจงผู้เขียนให้อยู่ในวงศิษยานุศิษย์ของท่านพระยาอุಮานาวาซและนรนกรบคุณศวารุษ และแต่ละเรื่องเป็นการปฏิรูปฐานทางวิชาการต่างๆ ที่ท่านสนใจ คล้ายเรื่องสังคมศาสตร์กับประเทศไทย

ไทย ที่นักวิชาการเเมริกันและไทยร่วมทำกันขึ้นไว้เมื่อ พ.ศ. ๒๔๙๔ แต่นั้นให้คุณเเมริกัน เขียนเป็นภาษาทางวิชาการในแต่ละสาขาวิชา แล้วให้คุณไทยเขียนลงเป็นภาษาทางวิชาการในบ้าน เมืองของตน โดยตีพิมพ์เป็นภาษาไทยและอังกฤษควบคู่กันไป ส่วน สารวิทยา ที่ตีพิมพ์ใน พ.ศ. ๒๕๐๗ เป็นทัศนะของนักวิชาการไทยแต่ฝ่ายเดียว และตีพิมพ์เป็นภาษาไทยเท่านั้น (มีเรื่องของนักวิชาการเเมริกัน ซึ่งเป็นศิษย์ของท่าน ที่เขียนเป็นภาษาอังกฤษพ่วงท้ายอยู่ เรื่องเดียว)

โดยที่คณะกรรมการโครงการทำรากฯ ได้รับบทเรียนจากการจัดพิมพ์ชุมชนบทความทาง วิชาการที่เป็นภาษาไทยมาเช่นนี้แล้ว จึงเห็นว่าหนังสือที่จะจัดพิมพ์ถวายครัวนี้ ควรที่จะคิดการ เสียแต่เนิน ๆ และควรจะให้มีตัวแทนจากสถาบันทางวิชาการต่าง ๆ มาร่วมแสดงความคิด ความอ่านและให้ความร่วมมืออย่างกว้างขวาง ดังนั้น คณะกรรมการจึงเริ่มวางแผนงานเต็ม เดือนตุลาคม พ.ศ. ๒๕๑๒ โดยขอให้ผู้แทนจากมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ (ในฐานะที่ทรงเป็น อธิการบดีอยู่ในขณะนี้) จากสมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย (ในฐานะที่ทรงเป็นนายก อยู่ในขณะนี้) และจากสยามสมาคม (ในฐานะที่ทรงเป็นนายก) มาร่วมหารือ กับได้ ปรึกษานายกสมาคมบังคับติดแห่งมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์เป็นต่างหากออกไปด้วย ในที่สุด ทุก กลุ่มกันได้ว่า โครงการทำรากฯ จะเป็นผู้ดำเนินการในด้านรวมบทความทางวิชาการต่าง ๆ โดยมีผู้แทนจากสถาบันนั้น ๆ ให้ความร่วมมือ ถ้าไม่ในทางทุนทรัพย์ ก็ในทางทัศนะ และ ได้มีมติให้ตั้งคณะกรรมการขึ้นเพื่อการนี้ โดยที่ต้องรายงานให้คณะกรรมการโครงการทำรากฯ ทราบความเคลื่อนไหวด้วยทุก ๆ เดือนที่มีประชุมกรรมการ

เกณฑ์สำหรับเลือกนักวิชาการเพื่อเขียนบทความต่าง ๆ นั้น ขอให้ประนานในแต่ละ สาขาวิชา ซึ่งอยู่ในโครงการทำรากฯ ไปเสาะหาซื้อและคุ้นเคยมาเสนอคณะกรรมการ ซึ่งขอให้ นำไปพิจารณาโดยรอบครบแล้วให้ลงคะแนนว่าควรเชิญผู้ใดเขียน จำกัดวงไว้ให้มีสาขาวิชาและ สามสีคน ทั้งนี้โดยไม่คำนึงถึงวุฒิอย่างอื่นแต่ประการใด โครงการได้คะแนนสูง ย่อมได้รับเชิญ ให้เป็นผู้เขียนอยู่เอง ส่วนอัตราค่าสมนาคุณผู้เขียน คณะกรรมการได้ไปทำงานเสนอมา จนเป็นที่ตกลงกันได้ในคณะกรรมการ โดยได้ขอความช่วยเหลือจากมูลนิธิรอกกี้เฟลเลอร์ เพื่อการนี้เป็นพิเศษ

เมื่อดำเนินงานขึ้นต้นมาได้ถึงเพียงนี้แล้ว จึงได้ออกจากหมายเชิญไปยังนักวิชาการ นั้น ๆ แต่เมื่อวันที่ ๒๗ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๑๓ เพื่อถามความสมัครใจ ดังความตอนหนึ่งว่า

ในโอกาสที่พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นราชบุปผ์ประพันธ์ จะมีพระชนมายุครบ ๘๐ ในเดือนสิงหาคม ๒๕๑๔ คณะกรรมการบริหารโครงการทำรากฯ สถาบันธรรมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ เห็นสมควรที่จะรวบรวมบทความทางวิชาการขึ้น เนพาะสาขาวิชาที่พระองค์ท่านสนใจพระทัย

อันได้แก่ วิชาคณิตศาสตร์ การต่างประเทศ รัฐศาสตร์ สารสารคณศาสตร์ เศรษฐศาสตร์ ภาษาศาสตร์ วรรณคดี ประวัติศาสตร์ ปรัชญา วัฒนธรรม การศึกษา ทั้งนี้เพื่อเป็นการผลิตพระเกี้ยรติ และเป็นการบำรุงวิชาในด้านต่างๆ จึงควรเชิญผู้ทรงคุณวุฒิในสาขาวิชานั้นๆ จัดทำบทความขึ้นแล้วนำมารีพิมพ์รวมเป็นเล่ม กับจะคัดเลือกบทความบางชั้นออกแสดง ปัจจุกตั้งวัย เช้าใจว่าต้องให้คนฉบับตีพิมพ์ในราบทันทีหน้า

บทความที่ประสงค์จะรวบรวมนี้ คณะกรรมการบริหารโครงการทำราก จะขอให้เป็นบทความวิชาการ แสดงถึงข้อคิดและทฤษฎีในสาขาวิชาแต่ละสาขา ซึ่งเป็นของใหม่ เพื่อแสดงให้เห็นว่าในภาวะบ่จุบันนี้ แต่ละสาขาวิชาได้ก้าวหน้ามาเป็นลักษณะใด (โดยไม่จำเป็นที่จะลำดับประวัติวิัฒนาการของแต่ละวิชา)

ผู้ที่ได้รับจดหมายเช่นนี้ มักให้ความร่วมมือเป็นอย่างดี ด้วยต่างก็ต้องการสนองพระคุณพระองค์ท่าน แม้จะไม่ได้เคยเป็นศิษย์หา แต่ก็พยายามให้รับวิทยาการมาจากการท่านกัน ไม่โดยทางตรงก็ทางอ้อม ถึงบางท่านจะรับเขียนให้ไม่ได้ ก็มีแก่ใจแน่นำให้คิดต่อผู้อื่นท่อไป แต่กว่าจะนัดท่านเหล่านี้มาพร้อมกันได้ เพื่อจะอธิบายรายละเอียดตัวเรียนฯ ก็ตกลงกันว่า ในแต่ละสาขาวิชาที่รับกันว่าจะเขียน ขอให้ผู้หนึ่งรับหน้าที่คิดต่อประสานงาน โดยที่คุณอื่นๆ ในสาขานั้นจะส่งเค้าโครงที่จะเขียนไปยังบุคคลผู้อื่นก่อน และในสาขานั้นๆ จะได้นัดพบปะหารือ โถถึงกันถึงหัวข้อเค้าโครงนั้นๆ ก่อนนำไปเขียน ทั้งนี้เพื่อให้ได้ผลในการวิชาการอย่างเต็มที่ โดยเข้าใจว่าจะส่งเค้าโครงได้ภายในกันยายน และส่งข้อเขียนที่บริบูรณ์ได้ภายในสิ้นปี ๒๕๑๓ เพื่อจะได้มีเวลาจัดพิมพ์โดยไม่ต้องรีบเร่งจนเกินไปนัก เพราะนักวิชาการมักชอบแก้เนื้อหา แม้เมื่อเรียงพิมพ์แล้ว ถ้ามีเวลา ค่อยๆ จัดพิมพ์ ก็จะได้หนังสือดี หนังสืองาม กับมีเวลาทำสารบัญคันเรื่องอีกด้วย แม้ข้อเขียนจะส่งล่ามงานต้น พ.ศ. ๒๕๑๔ ก็ยังมีเวลาเพียงพอ

กำหนดการที่วางแผนไว้เช่นนี้ หายเป็นไปได้ดังคาดไม่ เพราะนักวิชาการเมืองไทยมักมีงานทำกันจนล้นมือ แม้การส่งเค้าโครงที่จะเขียน ก็เป็นไปได้โดยยาก การนัดพบกันในแต่ละสาขาวิชาเช่นกัน ถึงกระนั้น ก็มีบางสาขาที่มีการสนทนาระยะไกลเปลี่ยนความเห็นกันอย่างมีประโยชน์ยิ่ง และผู้เขียนบางท่านก็ส่งเค้าโครงและบทความได้ในเวลาเดียวกัน ทั้งยังเป็นข้อเขียนที่ประณีตและมีความคิดความอ่านอย่างสุขุมอีกด้วย จะอย่างไรก็ตาม คณะกรรมการต้องทำงานหนักในด้านการทวงทันฉบับ ปรากฏว่ามีจดหมายออกทุกทันเดือน ตั้งแต่กันยายน ๒๕๑๓ จนถึงมิถุนายน ๒๕๑๔ ทั้งนี้ โดยไม่นับการโทรศัพท์และการพบปะเป็นส่วนตัว ที่ต้องทำเช่นนี้ ก็ใช้ว่ากับวิชาการนั้นๆ จะทดสอบ หากความจำเป็นบังคับ งานด่วน งานเร่ง มีมา ก็ต้องทำ

ให้ไปก่อน ข้อเรียนทางวิชาการที่จะให้เป็นข้อคิดในการทฤษฎีที่แปลง ใหม่ และลิกชั้ง ย่อมต้องหาเวลาว่าง ที่ปลดปล่อยร่องสมควร ซึ่งนักวิชาการที่มีความสามารถหาได้ยากอย่างยิ่ง และแล้วบางท่านก็จำเป็นต้องบอกเลิก ด้วยไม่อาจหาเวลาเขียนให้ได้ นี้เป็นข้อที่น่าเสียดายมาก แต่ทางเราก็เห็นใจ เมื่อแรก กรรมการในโครงการทำราก บางนายไม่ยอมรับเขียน เพราะเกรง ข้อครหาว่าเลือกันเอง ให้มาเขียน แต่เมื่อขาดตัวผู้เขียนลง กรรมการบางท่านก็มีแก้ไขเขียนให้ แม้วลากจะน้อยลงแล้ว แต่บางท่านก็ยังคงเขียนให้ไม่ได้อยู่นั่นเอง เพราะกรรมการเองก็หาผิดไปจากนักวิชาการอื่นๆ นักไม่ ในข้อที่ว่ามีงานประจำอันทับถมมาอยู่เนื่องๆ ทั้งบางกรณี ยังมีเหตุสุดวิสัยส่วนตัวมาแทรกอีกด้วย ด้วยเหตุฉะนี้ บางสาขาวิชาจึงมีคนเขียนน้อยมาก จะอย่างไรก็ตาม ทุกเรื่องที่ส่งมา คณะกรรมการรับตีพิมพ์ทั้งสิ้น ส่วนบทไหนจะตี เล่าเพียงใด ก็ต้องขอลงทะเบียนในคุลวินิจฉัยของท่านผู้อ่าน

โดยที่เรารวมเรื่องต่างๆ ทางวิชาการเหล่านี้ไม่ได้พร้อม จนถึงทันเดือนกรกฎาคม แล้ว ก็ยังขาดอยู่อีกประมาณหนึ่งในสามของบทความทั้งหมด ย่อมเป็นการยากที่จะตีพิมพ์ให้แล้วเสร็จทันได้ มิใช่ต้องเอ่ยว่าจะได้หนังสือที่ประณีต งดงาม เดชะบุญเจ้าของและผู้จัดการบริษัทโรงพิมพ์ไทยวัฒนาพาณิช ให้ความช่วยเหลือเป็นอย่างดี นอกจากจะช่วยเร่งทำงานให้โดยพักรานอย่างอื่นแล้ว ยังกรุณาคิดเงินในอัตราราพิเศษ ทั้งยังให้เราชำระได้ภายหลังจากที่หางเงินจากแหล่งอื่นมาได้แล้วด้วย นอกไปจากนี้ มูลนิธิไทยวัฒนา ต. สุวรรณ ยังบริจาคสมบททุนเพื่อการนี้เป็นต่างหากออกไป นับได้ว่างขั้นสุดท้ายนี้ ได้รับความเอื้ออาทรจากนายบุญธรรม นางบุญพร แล่นนายวีระ ต. สุวรรณ โดยแท้ บุญคุณทำองนี้ คณะกรรมการโครงการทำราก คงได้รับมาแล้วจากท่านทั้งสามนี้ แต่คราวนี้นับเป็นกรณีพิเศษ ออกไปอีก จึงขอารักษ์ไว้ในที่นี้ด้วย

คณะกรรมการฯ ขอขอบคุณท่านผู้เขียนทุกท่าน ที่ได้ร่วมมือสร้างเวลาอันมีค่าของแต่ละท่านเขียนเรื่องขึ้น ผู้ร่วมรวมและจัดพิมพ์หนังสือ มีชื่อยู่ในัญชีคณะกรรมการจัดพิมพ์ในเล่มแล้ว ซึ่งสมควรแก่การยกย่อง แต่ผู้ใดจะระบุว่า ผู้ที่เห็นด้วยและใช้สติปัญญาและเวลามากกว่าใครๆ ก็ผู้ที่ได้รับดำเนินการนี้มาตลอดแต่ต้น ซึ่งได้ร่วมอยู่ในคณะกรรมการนี้เอง ในนามของคณะกรรมการฯ ผู้จึงขอขอบคุณไว้เป็นพิเศษด้วย

อนึ่ง โดยที่เรื่องต่างๆ ซึ่งรวมพิมพ์ไว้ จำนวนมากด้วยกัน จึงขอปีนเป็น ๒ เล่ม เพื่อไม่ให้หนาเทอะทะเกินไป และแต่ละสาขาวิชาก็มีเนื้อหาอันควรแก่การศึกษาในขั้นมหาวิทยาลัยด้วย จึงให้แยกพิมพ์เป็นเล่มย่อยๆ ออกไปในแต่ละสาขาวิชาอีกด้วย แต่บางวิชาไม่เรื่องน้อย ก็ให้รวมสองสาขาวิชาอยู่ในเล่มย่อยฉบับเดียวกัน ฉะนั้น เลขหน้าในเล่มใหญ่จึงขึ้นที่เลข ๑ ทุกครั้ง ที่ขึ้นภาควิชาใหม่ แต่ก็ได้ทำใบคั้นไว้ให้อย่างชัดเจนแล้ว เชื่อว่าการกระทำเช่นนี้ คงไม่ทำความเดือดร้อนให้แก่ท่านผู้อ่าน

เรื่องพุทธธรรม ของ พระคริสต์โนลี นั้น เดิมกำหนดไว้ในสาขาวิชาปรัชญา ทางพระคุณเจ้าเขียนยาวและถี่มีลึก จนเป็นสาขาวิชาต่างหากได้ จึงเห็นควรแยกมาที่พิมพ์ไว้เป็นเอกสาร โดยให้นำเรื่องอื่นก็หมด เท่ากับหนังสือนี้เริ่มที่พระพุทธศาสนา ย่อเมื่อเป็นสิริมงคลแก่พุทธศาสนาคนอ่านโดยทั่วหน้ากัน และที่เดิม กะกันว่า จะเลือกผู้ใดผู้หนึ่งไว้แสดงบรรยายเป็นพิเศษนั้น โดยที่ได้รับเรื่องต่าง ๆ ลามาก ย่อไม่อาจหาผู้รู้มากัดสินได้ในเวลาอันจำกัด ว่าควรเลือกเรื่องใด ของท่านผู้ใด ให้เป็นปาฐกถาพิเศษ ในโอกาสอันเป็นมงคล เช่นนี้ คณะกรรมการจึงคงลง芳ารณาพระคริสต์โนลี ให้แสดงธรรมกذا เนื่องในวันประสูติ โดยขอให้ท่านย่อความจากข้อเขียนของท่านนั้นเอง วิธีดังกล่าว เท่ากับว่ารักษาประเพณีโบราณที่มีการสดับพระธรรมเทศนาในมงคลสมัยพิเศษเช่นนี้ และเป็นการประยุกต์มาในรูปของสังคมปัจจุบัน เพราะธรรมกذاเป็นบทความทางวิชาการอันเหมาะสมแก่การสอนยึดมั่น

คณะกรรมการฯ เชื่อว่า เมื่อพระเจ้าร่วงศรีเธอ กรมหมื่นราชบุพวงศ์ประพันธ์ ได้ทรงสดับธรรมกذاภาษี ที่เป็นคำบรรยายทางวิชาการอย่างศักดิ์สิทธิ์และประสมัยเช่นนี้ ก็เห็นที่จะทรงพอพระราช ทั้งยังเพิ่มพระครรภาระปะสาทะในพระรัตนตรัย และเป็นการเพิ่มพูนพระบัญญาการนี้ ซึ่งทรงมีอยู่แล้วเป็นอันมาก ให้เต็มเปี่ยมขึ้นโดยลำดับ พร้อมกันนี้ คณะกรรมการฯ ก็หวังว่าบทความทั้ง ๆ ทางวิชาการเหล่านี้ เมื่อทรงอ่านไปแล้ว คงจะทรงบังเกิดพระอุติธรรม ชื่นชมโสมนัส ด้วยพระกุศลจรรยาทที่ทรงบำเพ็ญมาเป็นวิทยาทานนั้น อย่างน้อยก็มีส่วนช่วยอภิวิผลให้บังเกิดหนังสือเล่มนี้ ซึ่งคณะกรรมการโครงการฯ ขอประทานอนุญาตขานนานกว่า วรรณไวยากรณ์ ตามพระนามเมื่อก่อนทรงกรุณ เพราะเชื่อว่า นามนี้เป็นสิริมงคลแก่หนังสือนี้ และเชื่อว่าหนังสือนี้เป็นบ่อเกิดแห่งวิทยาการ สมดังพระนาม ซึ่งพระองค์ท่านได้รับพระราชทานมา แต่สมเด็จพระบรมราชเจ้า ผู้ทรงพระคุณอันมหาประเสริฐแก่วิชาการของไทย

๒๔๘

ประธานกรรมการ
โครงการทำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์
สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย

พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นราชบุปผ์ประพันธ์

เนื่องในการฉลองพระชนมายุครบ ๘๐ พรรษา ของพระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นราชบุปผ์ประพันธ์ ในวันที่ ๒๕ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๖๔ ดร. บัวย อึ้งภากรณ์ คณบดีคณะ gereชีวศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ขอให้ข้าพเจ้าเขียนบทนำเกี่ยวกับพระเกียรติศักดิ์ และ พระเกียรติคุณของเส็จฯ ในกรม ข้าพเจ้ามีความยินดีที่จะสนองความประสงค์ เพื่อระรู้ถึงพระองค์ท่านแต่จำความได้ เกี่ยวกับราชการใกล้ชิดกับพระองค์ท่านมาเป็นเวลานาน ข้าพเจ้าขอโอกาสถวายพระพร ขอให้ทรงมีความสุข ปราศจากโรคภัยไข้เจ็บ

พลตรี พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าวรวณิวัฒน์ วรวรรณ กรมหมื่นราชบุปผ์ประพันธ์ พระนามเดิม หม่อมเจ้าวรวณิวัฒน์ วรวรรณ ประสูติวันที่ ๒๕ สิงหาคม พุทธศักราช ๒๔๓๔ ที่ตำบลบ้านตะนาว อำเภอสำราญราชภูรี จังหวัดพระนคร เป็นโอรสของพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ ในรัชกาลที่ ๔ และหม่อมหลวงคุณศรี วรวรรณ ในสกุลมนตรีกุล แสดงว่าได้ทรงทำความดีมาแล้วแต่ก่อน จึงมีบุญมาแต่ประสูติ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์โปรดปรานแต่ต้นมา และเป็นที่รักใคร่ของคนในวงนั้น ได้ทรงรับการอบรมเป็นอย่างดี ประกอบด้วยพระปรีชาสามารถ มีสติปัญญาดี มีความขยันหมั่นเพียร ที่สำคัญก็คือ เป็นคนมีโชค ศึกษาเล่าเรียนและทำการงานอะไร ก็มักจะได้ตามพระประสงค์ ได้ทรงบำเพ็ญคุณประโยชน์ ได้ทรงรับราชการ รับใช้ประเทศไทยด้วยความสามารถเป็นเวลานาน ได้ทรงมีส่วนช่วยเหลือในทางวิชาการในประเทศไทยอย่างกว้างขวาง มีพระประวัติย่อถั่งค่อไปนี้

การศึกษาในประเทศไทย

พ.ศ. ๒๔๔๓ ทรงศึกษาในโรงเรียนสวนกุหลาบเป็นเวลา ๑ ปี สอบไล่ได้ชั้น ๑ พ.ศ. ๒๔๔๔ ทรงศึกษาที่โรงเรียนราชวิทยาลัย ที่บ้านสมเด็จเจ้าพระยา ที่จังหวัดธนบุรี เป็นเวลา

ประมาณ ๓ ปี สอบไล่ได้ชั้น ๕ เมื่อโรงเรียนราชวิทยาลัยหยุกสอนไปคราวหนึ่ง เพรากรุคายสองคน ทรงย้ายไปศึกษาที่โรงเรียนสวนกุหลาบ เมื่อโรงเรียนราชวิทยาลัยเปิดสอนที่สายเสาวลีภิรมย์ ที่กำแพงสะพานยศเส พระนคร ได้เด็กจากลับมาเรียนที่โรงเรียนราชวิทยาลัยอีกครั้งหนึ่ง สอบไล่ได้ชั้นมัธยมพิเศษ เป็นที่ ๑ ได้ชัยชนะอย่างคงทน ทำซื่อสียงให้โรงเรียนได้รับพระราชทานทุนเล่าเรียนหลวง ไปศึกษาที่ประเทศอังกฤษ เมื่อพระชนมพรรษาได้ ๑๔ ปี เชษ นับได้ว่าเป็นเลือดเนื้อเชือไขของโรงเรียนราชวิทยาลัย ที่ทรงศึกษาได้ดีได้เร็ว เพรากรุฝรั่งรักใคร่โดยที่เห็นว่าเป็นคนมีศติบัญญาดี และขยัน จึงช่วยสอนให้เป็นพิเศษ เพื่อจะได้ชิงทุนเล่าเรียนหลวง เอาซื่อให้โรงเรียน เป็นที่รักให้รับนับถือของนักเรียนราชวิทยาลัยตลอดมา

เมื่อโรงเรียนราชวิทยาลัย ย้ายไปตั้งใหม่ที่จังหวัดนนทบุรี ทำให้ญี่โตรเพื่อจะรับนักเรียนให้มีจำนวนมากขึ้น ค่าใช้จ่ายที่รัฐบาลจะต้องช่วยเหลือเป็นจำนวนมาก เมื่อเศรษฐกิจตกต่ำรัฐบาลได้ยุบเลิกโรงเรียนอีกรังหนึ่ง นักเรียนเก่าได้จัดตั้งเป็นสมาคมขึ้น เพื่อปรึกษาหารือที่จะหาโอกาสตั้งโรงเรียนราชวิทยาลัยอีกรังหนึ่ง เสด็จในการเป็นคันสำคัญในสมาคมนี้ เป็นกรรมการ ต่อมาเป็นประธานกรรมการ ได้ใช้ความพยายามถึง ๓๖ ปี จึงได้ตั้งโรงเรียน ก.ป.ร. ราชวิทยาลัย ขึ้น ได้ที่ทำบลสamarthan จังหวัดนราภูม

การศึกษาในต่างประเทศ

พ.ศ. ๒๔๔๙ ได้เด็จไปศึกษาต่อที่ประเทศอังกฤษ โดยทุนเล่าเรียนหลวงที่โรงเรียนประจำชื่อ Marlborough College ทาง Modern Side ก็สอบไล่ได้ในเวลาเร็ว กรุที่โรงเรียนเห็นว่า เป็นผู้ที่มีศติบัญญาดี ชั้นที่ ๑ และมีความขยันหม่นเพียรดี ทั้งพระชนมพรรษา ยังน้อยอยู่ จึงขออนุญาต่อผู้ปกครองผู้ดูแลนักเรียนไทยที่ลอนดอน ให้เรียนทาง Classical Side อีกทางหนึ่ง เพื่อจะได้มีภารฐานการศึกษาที่ดี ผู้ดูแลนักเรียนก้อนุญาต จึงได้เรียนในโรงเรียนนี้ถึง ๕ ปี นับว่าเป็นโชคดีย่างหนึ่งที่ได้มีโอกาสเรียนภาษาและความรู้ทั่วไปดีมาก ทรงได้รับรางวัลถึง ๑๗ อย่าง

พ.ศ. ๒๔๕๓ เสด็จเข้าทรงศึกษาในมหาวิทยาลัย Oxford ใน Balliol College เป็นเวลา ๔ ปี ทรงได้รับปริญญา B.A. เกียรตินิยมชั้นโกล ทางประวัติศาสตร์ ในปี พ.ศ. ๒๔๕๘ ได้เด็จไปทรงศึกษาต่อที่ Ecole Libre des Sciences Politiques ที่กรุงปารีส ในประเทศฝรั่งเศส ทรงศึกษาวิชาการทุกเป็นเวลา ๒ ปี สอบไล่ได้ประกาศนียบัตรวิชาการทุก รางวัลที่ ๑ ในปี พ.ศ. ๒๔๖๐ ได้รับปริญญา M.A. แห่งมหาวิทยาลัย Oxford ต่อมาได้รับดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ อักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ (การทุก) มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์กูหมาย มหาวิทยาลัยเฟร์ลีกินเนน โคลัมเบีย นิวยอร์ก

ในปี พ.ศ. ๒๕๔๙—๒๕๕๐ สมัชชาใหญ่ขององค์การสหประชาชาติ ในสมัยประชุมครั้งที่ ๑๑ (General Assembly Plenary Meeting Eleventh Session 1956—1957) ได้ออกเสียงลงคะแนนเมื่อเอกสารนี้ ซึ่งไม่เคยมี เซี่ยงเส็จฯ ในกรมหนึ่นราชนิพงษ์ประพันธ์ แห่งประเทศไทย ขอให้ทรงรับคำแทนงเป็นประธานสมัชชา มีหน้าที่ในการสร้างสันติภาพโลกเป็นสำคัญ และมีภารกิจการอย่างอื่น นับว่าเป็นเกียรติอันสูงยอดเยี่ยม สำหรับส่วนพระองค์ รัฐบาลไทย ประเทศไทย กน.ไทย และโรงเรียนทุกโรงเรียนที่ได้เคียงทรงศึกษา เมื่อได้ทราบว่าในเวลาที่ทรงปฏิบัติหน้าที่ที่สหประชาชาติ ได้ทรงแก่บุญหาดข้อสำคัญถึง ๒ ครั้ง ครั้งที่ ๑ เมื่อประเทศาธรุสเซียยกกองหัวพเข้าไปในยังการี คราวหนึ่ง ครั้งที่ ๒ เมื่อประเทศาองกฤษ ฝรั่งเศส และอิสราเอลยกหัวพเข้าที่ประเทศอียิปต์ อีกคราวหนึ่ง ถึงกับทำไม่ให้มีสิ่งความเกิดขึ้น ทำให้คนโดยมากดีใจเป็นอย่างยิ่ง เมื่อหมดความหวังหน้าที่ในสหประชาชาติ เส็จฯ ในกรมฯ ได้ทรงแสดงความขอบใจสมาชิกทั้งหลาย ที่ได้ให้ความร่วมมือเป็นอย่างดีในที่ประชุมใหญ่ สมาชิกทุกคนได้ยืนชี้นิ้วถ่ายพระพร โดยการตอบมืออย่างพร้อมเพรียงโดยไม่มีการนัดหมายมาแต่ก่อน แล้วจึงเส็จฯ จากที่ประชุม ต่อมามหาวิทยาลัยออกฟอร์ด ได้เซี่ยงเส็จฯ ให้มารับปริญญาดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ทางกฎหมายแห่ง ได้เส็จฯ มาทรงรับเกียรติอันสูงนี้ในห้องประชุมใหญ่ต่อหน้าผู้มีเกียรติทั้งหลายเป็นจำนวนมาก เมื่อวันที่ ๑ มีนาคม ค.ศ. ๑๙๕๘ มีผู้อ่านเกียรติคุณความดีเป็นภาษาลาติน มีคำแปลเป็นภาษาอังกฤษดังต่อไปนี้

English Abstract of Latin Oration delivered by the Public Orator in a Convocation held on 1 March 1958.

Major General H.R.H. Prince Wan Waithayakorn Krommun Naradhip Bongsprabandh M.A. Balliol College.

Not long ago I was congratulating Marlborough College on having natured within a single decade three sons of such eminence as the Archbishop of Canterbury, the Lord High Chancellor of that time, and the Lord Chief Justice. Congratulations are now due again : for here is a younger son of the same school to add to the three—one whose name commands respect not only among his own people but throughout the world. This country was the first to see him serving as envoy of his own; France and the League of Nations were next; and later our American allies; to whose country he went as Ambassador and also as Thailand's Delegate to the United Nations. You know how big a part he has played internationally and with what acclaim he presided two years ago over a session of the United Nations General Assembly. You know, too, how distinguished a place he occupies at home in virtue of his birth, his rank, and his honours : and how remarkably popular has been his appointment these last six years as Minister for Foreign Affairs. He agrees, if I am not mistaken, with Cicero, who once wrote : There is nothing more glorious nor of wider import than the solidarity of mankind—a partnership, as it were, and sharing interests, and true affection of man for man throughout the world. Certainly no one has worked harder to restrain warlike passions ; to make individuals think of the common good ; and to ensure that with one mind and one voice we can all quote Ovid's words:

In U.N.O. is our one salvation.

I present to you for admission to the honorary degree of D.C.L. His Royal Highness Prince Wan Waithayakorn.

ใน พ.ศ. ๒๕๑๒ ภายหลังส่งกรมโอลิมปิกครั้งที่ ๑ เสด็จในกรมเป็นเลขานุการตรี อัญชลี สถานทูตไทยที่กรุงปารีส ทรงได้รับแต่งตั้งเป็นเลขานุการคณะกรรมการโอลิมปิกไทยในที่ประชุมสันติภาพ ทางกรุงเทพฯ ก็ได้ส่งคณะกรรมการโอลิมปิกไทยออกไปสมทบ มี มองซิเออร์ ประดิษฐ์ ชาวะฟรังเศส ซึ่งรับราชการเป็นที่ปรึกษากฎหมายในกระทรวงยุติธรรม เป็นด้วย มองซิเออร์ ประดิษฐ์ นาดา ข้าพเจ้าว่า คณะกรรมการโอลิมปิกไทยจะเอาไปใช้ให้ว่างเห็น และให้เขียนหนังสือราชการเป็นภาษาฝรั่งเศส เมื่อคณะกรรมการโอลิมปิกไทยที่ไปจากกรุงเทพฯ ถึงกรุงปารีส ก็มีข่าวว่าประเทศไทยมีผู้แทนในที่ประชุมสันติภาพคนเดียว ประเต็ลเล็กๆ อื่นเมือง ๒ คน คณะกรรมการโอลิมปิกไทยรู้สึกว่าเสียเกียรติ เพราะไทยส่งท่านไว้ช่วย มองซิเออร์ ประดิษฐ์ นาดา เมื่อกลับมาบอกข้าพเจ้าว่า ผลงานเข้าไม่ถึง ทางทั่วไป สำหรับส่วนหมื่นเจ้าวรรณไทยการ ได้ทรงวิงเห้นเข้าหักนสำคัญ เห็นทางจะขอให้ ไทยมีผู้แทน ๒ คน และจัดการได้สำเร็จ หมื่นเจ้าวรรณไทยการ เป็นผู้สามารถเขียน หนังสือราชการภาษาฝรั่งเศสได้ว่าเข้าชื่อเป็นคนฝรั่งเศส เป็นคนที่มีบัญญาติ มีความคิดที่ เขียนหนังสือกลมเกลี้ยง ต่อไปจะเป็นเสนาบดีกระทรวงการต่างประเทศ เป็นใหญ่ในราชการ เพราะเป็นผู้ที่สามารถแก้บัญหาข้อข้องที่สำคัญ ๆ ได้อย่างที่

เสด็จในกรมหมื่นราชธิปองค์ประพันธ์ ได้เสด็จกลับเข้ามารับราชการที่กระทรวงต่างประเทศ ได้ทรงเลื่อนชั้นเป็นเลขานุการเอก ประจำกองบัญชาการ เป็นที่รักใคร่ของคนทั่วไป ทำงานได้ดีแคล้วคล่องว่องไว รู้ภาษาอังกฤษดีมาก เลยโปรดเกล้าฯ ให้แปลเทศน์ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้าเป็นภาษาอังกฤษ ก็ทรงได้ดี สมเด็จพระยาเทวงค์ฯ เสนาบดีโปรดปรานมาก ได้เลื่อนชั้น เงินเดือน และเหรียญตรา ได้รับพระราชทานตรา ประดิษฐ์มนูญกุญชัย ไทยเร็วมาก เร็วกว่าเจ้านายในวังนั้น เสด็จในกรมหมื่นราชธิปองค์ประพันธ์ ทรงเป็นภารด แห่งขัตติยราชอิสริยาภรณ์อันมีเกียรติคุณรุ่งเรืองยิ่งหาจารีบรมวงศ์ ได้รับพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ป้อมจุลจอมเกล้า มหาปรมภรณ์ชั้นເຟືອກ มหาชิริมงคลกุญชัย เหรียญคุณภูมิลา เชิญศิลปวิทยา และเข้มราชการแผ่นดิน และได้ทรงรับเครื่องราชอิสริยาภรณ์ต่างประเทศเป็น จำนวนมาก เมื่อสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเทวงศ์วโรปการ สืบพระชนม์ใน พ.ศ. ๒๕๖๗ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระราชนครีสุริยวงศ์ เอื้อ กรมหมื่นเทวงศ์วโรปทัย ทรง เป็นเสนาบดีสืบต่อเนื่องมา และมีพระบรมราชโองการแต่งตั้งให้เสด็จในกรมหมื่นราชธิปฯ เป็นปลัดทูลนอง เมื่อพระชนมพรรษาได้ ๓๓ พรรษา ได้รับราชการเต็มสติบัญญาและความ สามารถ ในพุทธศักราช ๒๕๖๘ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งเสด็จในกรมหมื่นราชธิป-

ทรงค์ประพันธ์ ดำรงตำแหน่งอัครราชทูตไทย ณ กรุงลอนדון เชก และบวสเซลส์ เมื่อพระชนมพรรษาได้ ๓๕ พรรษา ได้ทรงทำหน้าที่นี้เป็นอย่างดี ใน พ.ศ. ๒๔๗๓ เมื่อครบกำหนดการเป็นอัครราชทูตไทยประจำกรุงลอนדון เชก และบวสเซลส์ ๕ ปีแล้ว ก็ได้เสด็จกลับประเทศไทย ใน พ.ศ. ๒๔๗๔ ได้ทรงรับแต่งตั้งเป็นศาสตราจารย์ในคณะอักษรศาสตร์ แห่งจุฬาลงกรณมหาวิทยาลัย ใน พ.ศ. ๒๔๗๖ ได้ทรงรักษาการณ์แทนคณบดี คณะนิติศาสตร์ ใน พ.ศ. ๒๔๗๖ ประเทศไทยดำรงที่จะขอแก้ไขสนธิสัญญาภันนาชาติ จึงได้สืบหานคนที่ศึกษามีความรู้ ความชำนาญ และสามารถในเรื่องสนธิสัญญาภันนาชาติ และรู้การต่างประเทศดี เพื่อตระเตรียมการ ให้ประชุมกันหลายครั้งหลายหน ในการที่สุดคลงให้เชญเด็จ ในกรมหมื่นราชิปฯ มาดำรงตำแหน่งที่ปรึกษาฝ่ายไทยในกระทรวงการต่างประเทศ เมื่อทรงรับตำแหน่งนี้แล้วจึงได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ตั้งให้เสด็จในกรมหมื่นราชิปฯ เป็นที่ปรึกษาฝ่ายไทยในกระทรวงการต่างประเทศ ทรงแสดงความสามารถแก้ปัญหาข้อด้อยได้ดี และสามารถทรงงานอย่างอ่อนได้ จึงได้ขอให้ทรงเป็นที่ปรึกษาสำนักงานนายอึกตำแหน่งนี้ ในสมัยที่พระยาพหลพลพยุหเสนาเป็นนายกรัฐมนตรี ได้รับคำขอร้องให้ทรงราชการมากมาย ได้ทรงงานสำคัญให้สำเร็จเสร็จสิ้นไปได้ ทรงเน้นเด่นอยู่เป็นอันมาก ใน พ.ศ. ๒๔๘๐ ได้มีการแก้ไขสนธิสัญญาภันนาชาติ เสด็จในกรมหมื่นราชิปพงศ์ประพันธ์ เป็นกำลังสำคัญในงานเรื่องนี้ เมื่อได้แก้ไขสนธิสัญญาภันนาชาติสำเร็จเสร็จสิ้นแล้ว ใน พ.ศ. ๒๔๘๒ เดือนกันยายน ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ สถาปนาเป็นพระองค์เจ้า มีกำหนดหน้าพระนามตามเจริญในพระสุพรรณบัฏว่า พระวรวงศ์เรอ พระองค์เจ้าวรณไวยากร ในเดือน ธันวาคม ๒๔๘๒ ทรงรามเออเรียบูราได้เกิดขึ้น เสด็จในกรมหมื่นราชิปพงศ์ประพันธ์ ได้ทรงงานที่สำคัญ เน้นเด่นอยู่เป็นอันมาก ในเดือน ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๘๒ ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ สถาปนาพระวรวงศ์เรอ พระองค์เจ้าวรณไวยากร ขึ้นเป็น พระเจ้าวรวงศ์เรอ

ใน พ.ศ. ๒๔๘๙ ที่ประชุมสถาปัตย์แทนราชภูมิได้ตั้งให้เป็นกรรมการร่างรัฐธรรมนูญ ณ บับ พ.ศ. ๒๔๘๙ ได้ทรงงานในสถาปัตย์แทนเป็นอย่างดี ทรงมีความรู้เรื่องกฎหมายรัฐธรรมนูญดี ท่องมาที่ประชุมสถาปัตย์ร่างรัฐธรรมนูญ ได้ตั้งให้เสด็จในกรมหมื่นราชิปพงศ์ประพันธ์ เป็นประธานกรรมการร่างรัฐธรรมนูญ พ.ศ. ๒๔๑๑

ใน พ.ศ. ๒๔๙๐ ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งให้ไปดำรงตำแหน่งเอกอัครราชทูตประจำสวีซูเมริกา และผู้แทนฝ่ายไทยในองค์การสหประชาชาติ ที่กรุงนิวยอร์ก ก็ได้ทรงทำราชการในหน้าที่นี้เป็นอย่างดี ได้มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ โปรดกระหม่อมให้สถาปนาพระเจ้าวรวงศ์เรอ พระองค์เจ้าวรณไวยากร ขึ้นเป็นพระองค์เจ้าต่างกรม มีพระนามตามเจริญในพระสุพรรณบัฏว่า พระเจ้าวรวงศ์เรอ กรมหมื่นราชิปพงศ์ประพันธ์

ใน พ.ศ. ๒๔๙๕ เสด็จในกรมหมื่นราชินีปฯ ได้ทรงรับแต่งตั้งเป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศ

ใน พ.ศ. ๒๔๙๖ ได้มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ พระราชทานยศทหารให้ พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นราชินีปงศ์ประพันธ์ เป็นพลตรี

ใน พ.ศ. ๒๕๐๒ เสด็จในกรมหมื่นราชินีปงศ์ประพันธ์ ทรงรับตำแหน่งรองนายกรัฐมนตรี ได้ทรงราชานุสิริมหามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์อึกดำเน่นหนึ่ง เพราเดทุ่ว ทรงคุ้นเคยกับนิสิตนักศึกษาทั้งหลาย โดยที่เป็นศาสตราจารย์ ทรงสอนมาเป็นเวลานาน เมื่อทรงลาออกจากตำแหน่งรองนายกรัฐมนตรีเพราพะรชานมีมาก ท่านนายกรัฐมนตรีอนุญาตให้ออก แต่ขอให้ดำรงเป็นอธิการบดีมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ต่อไปอีกวาระหนึ่ง ได้ทรงรับตำแหน่งนี้จนถึงเดือนเมษายน พ.ศ. ๒๕๑๔

ในการสังคม ได้เคยทรงเป็นนายกสมาคมนักเรียนเก่าอังกฤษ และสมาคมนักเรียนเก่าโรงเรียนราชวิทยาลัย เคยเป็นนายกสมโภตโรตารีกรุงเทพ และเคยเป็นผู้ว่าการภาคโกรารี ๓๓๐ ซึ่งมีเขตกว้างขวาง รวมประเทศไทย ประเทศไทยมาเลเซีย สิงคโปร์ และกุศชิงห์ กว้างขวางในระหว่างกันไทยและต่างประเทศ คนโดยมากในโลกนี้รู้จักพระองค์ท่าน เพราได้ทำเชือเสียงไว้ที่สหประชาชาติ

ตามพระประวัตินี้ แสดงให้เห็นว่า เสด็จในกรมหมื่นราชินีปงศ์ประพันธ์ ได้ทรงศึกษาดีเด่นในโรงเรียนราชวิทยาลัย ถึงได้ทุนเล่าเรียนของหลวงเป็นรายวัน ทรงศึกษาดีเด่นที่โรงเรียนประจำ ชื่อ Marlborough ที่ประเทศไทย ถึงได้รางวัล ทรงศึกษาดีเด่นที่มหาวิทยาลัยออกซฟอร์ด และที่โรงเรียนการทูตที่กรุงปารีส ทรงศึกษาดี ได้รางวัลที่ ๑ เมื่อทรงรับราชการเป็นข้าราชการพลเรือน ก็ทรงราชการได้ดีเด่น ได้บำเหน็จความชอบ ได้เงินเดือนเลื่อนชั้นตั้งแต่ผู้น้อยขึ้นมาเป็นขึ้นๆ ทรงรับตำแหน่งปลัดกระทรวงการต่างประเทศ เมื่อพะรชานมพรราชได้ ๓๓ พรรษา เป็นราชทูตไทยที่กรุงลอนדון เมื่อพะรชานมพรราชได้ ๓๕ พรรษา เมื่อทรงรับราชการเป็นข้าราชการการเมืองก็เป็นรัฐมนตรีว่าการต่างประเทศ และทรงเป็นรองนายกรัฐมนตรี เมื่อทรงราชการในสหประชาชาติ ในฐานที่เป็นผู้แทนประเทศไทย ได้รับเกียรติอย่างสูงถึงเป็นประธานสมัชชาใหญ่ในองค์การสหประชาชาติ ในสมัยประชุมครั้งที่ ๑๑ ซึ่งเป็นเกียรติแก่พระองค์ท่าน เป็นเกียรติแก่รัฐบาล ประเทศไทย และคนไทย

พระยามานวราชเสวี

การศึกษา

เพื่อความเข้าใจ สาระและธรรมชาติของการศึกษา

๑

ความหมายและลักษณะการกิจการศึกษา

การศึกษาที่รู้จักกันอยู่ในบ้านบันนี้ เป็นแบบรูปที่มีอายุไม่นานกว่าสักห้าชั่วโมงในบ้านเมืองของเรา และมีอายุไม่ถึงร้อยปีมาเนื่องในประวัติอันยาวนานของมนุษยชาติ ถ้าจะหาแก่นแท้ของการศึกษากันแล้ว ก็จำต้องหวนกลับไปพิเคราะห์ประวัติของมนุษยชาติบุคคลก่อนประวัติศาสตร์ กล่าวอ่ายงัด การศึกษา เริ่มนึ่มมาตั้งแต่ว่าระแรกที่มนุษย์รู้จักพิศวงสรรพสั่งรอบตัว และพยาามหาความเข้าใจความหมายของสิ่งนั้น เพื่อตอบสนองความใครรู้ และเพื่อนำความรู้ความเข้าใจในนั้นๆ มาปรับปรุงแก้ไขปัญหาการดำเนินชีวิตของตน หรือหมู่คณะตนให้อยู่รอดยังคงไว้ต่อไปนั้นๆ ความรู้ความเข้าใจที่มนุษย์สร้างสมประสนการณ์ไว้ในยุ่งกินความครอบคลุมตั้งแต่การรู้จักใช้หินข่างป่าตัวเรามาเป็นอาหาร ไปจนถึงสามารถบรรลุโลกุตรธรรม และหรือสัญจารไปลงพระชนกที่มนุษย์ฉลาดดั่งเรื่อยๆ ก็ด้วยได้อาศัยวิธีการให้การศึกษา ถ่ายทอดประสบการณ์ที่ตนได้เรียนรู้แล้วให้แก่บรรดาสามาชิกใหม่ เพื่อหลักเดิยมการลองผิดลองถูก และพัฒนาให้ชีวิตดีขึ้นเป็นลำดับ แต่ทั้งนี้ก็มิได้หมายความว่า มนุษย์จะแก้ปัญหาได้หมดสิ้นและไม่มีความผิดพลาด แท้ที่จริงถึงจะได้สร้างสมความรู้ไว้มากmanyแล้ว แต่มนุษย์ก็ยังทำผิดได้ใหญ่หลวงเท่ากับที่ทำถูก แก้ปัญหาได้แล้วหลายอย่างก็เกิดปัญหาใหม่ที่จะต้องบคิดต่อไปไม่รู้จบสิ้น การศึกษาจึงเป็นกระบวนการที่มีความจำเป็นต่อเนื่องและต้องแก้ไขปรับปรุงอยู่เป็นนิจินรันดร์

อนึ่ง ความเข้าใจทั่วๆ ไปที่ควรได้รับการแก้ไขเสียในเบื้องต้นก็คือ การศึกษา คือ “การเรียนหนังสือ” และ การศึกษา คือ “การไปโรงเรียน” ความเข้าใจเช่นนี้มิ rakapera สืบมานานจากการที่มนุษย์รู้จักสร้างสัญญาลักษณ์ขึ้นสื่อความหมายความเข้าใจต่างๆ จดบันทึกความรู้ต่างๆ ไว้ด้วยสัญญาลักษณ์ แล้วถ่ายทอดประสบการณ์ก็ด้วยสัญญาลักษณ์เป็นทางลัด การศึกษาโดยนัยของการเรียนหนังสือจึงเป็นเรื่องของพุทธิบัญญา ซึ่งถึงจะสำคัญมากก็

จัดว่ายังคงไป การศึกษามีความหมายครอบคลุมกว้าง ไปถึงความเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม ความรู้สึกนึกคิด ความสันทัดในการกระทำเฉพาะอย่าง (skills) และความสามารถในการอยู่ร่วมกับผู้อื่น ดังที่นักการศึกษาบังจุนอ้างถึงอยู่เสมอว่า การศึกษาย่อมหมายถึงความเจริญทางบัญญา สังคม จิตใจ และพลานามัย ความเปลี่ยนแปลงในทางเจริญดังกล่าวที่สังคมนุյย์ได้ยอมรับกันมานานแล้วว่า จะต้องมีสถาบันรับผิดชอบแทนครอบครัวคือ โรงเรียน การศึกษาจึงถูกเพ่งเล็งให้เป็นการไปโรงเรียนมาช้านาน จนถึงขั้นที่สังคมโYN ความรับผิดชอบต่างๆ เกี่ยวกับความเจริญของเด็กให้แก่โรงเรียนเกือบทั้งสิ้น ข้อนี้นับว่าเป็นอันตราย และไม่ตรงกับความเป็นจริงในชีวิตของคน ในชั้ชีวิตของคนฯ หนึ่ง สมมติว่า ๖๐ ปี โดยทั่วไปจะใช้เวลาไปโรงเรียนระหว่าง ๕ ถึง ๖ ปี คนส่วนน้อย ๗ ถึง ๑๒ ปี และคนส่วนน้อยขึ้นไปอีกมากกว่า ๑๒ ปี แต่ถึงอย่างไรก็ไม่เกิน ๒๐ ปี และในช่วงเวลาดังนั้นฯ เองก็ใช้เวลาอยู่โรงเรียนเพียงสี่ห้าปี คือประมาณ ๑ ใน ๔ ของเวลาเต็มเวลาที่เหลือนุ่นคือได้เรียนรู้และเปลี่ยนแปลงในครอบครัว ข้างถนน หรือในไร่นาป่าเขา ในการงาน และในการเกี่ยวข้องกับโลกโดยกว้างขวาง ทั้งนี้ก็โดยอาศัยแรงทุนที่ได้รับจากการศึกษาในโรงเรียนเป็นหลัก อาศัยสื่อมวลชนและแน่นอนอาศัยประสบการณ์โดยตรงของแต่ละบุคคลเข้ามาร่วมแต่ให้ตนมีความเปลี่ยนแปลงทั้งในทางที่พึงปรารถนาและไม่พึงปรารถนา รวมความว่าเป็นการได้รับการศึกษาก่อนสถาบัน และไม่เป็นทางการอันมีผลต่อและขอบเขตกว้างขวางอย่างประมาณนี้ได้ สิ่งที่บุคคลผู้นี้ได้เรียนรู้จากโรงเรียนนั้น ประมาณได้เพียงไม่เกินห้าในสิบของสิ่งต่างๆ ที่บุคคลผู้นี้ได้เรียนรู้ในชั้ชีวิต ฉะนั้นจึงพอจะลงเนื้อความได้ว่า การศึกษามีความหมาย กว้าง ไกล และลึกกว่าการ “เรียนหนังสือ” และ “การไปโรงเรียน” เป็นอันมาก ความจริงข้อนี้ถ้าได้ยอมรับกันกว้างขวางและเปิดเผยแพร่จะเป็นจุดนำไปสู่การแก้ไขบัญหาการศึกษา ที่ได้สัดส่วนตรงกับความเป็นจริงได้มากยิ่งขึ้น

ยังคงความเข้าใจเข้าใจกับการศึกษาอีกสองประการ ที่ควรขยายมากล่าวเดียดวย ประการที่หนึ่งคือ ความเข้าใจที่ไปที่ว่า การเรียนรู้คือการท่องบ่เนื้อวิชา ให้รูมาก รู้สึ้น คนเก่งคือคนที่จำและเข้าใจข้อเท็จจริงต่างๆ ทั้งที่เป็นหลักวิชาและข้อมูลได้มาก ยิ่งนี่เปรียบ似สูงขึ้นเพียงไรก็ควรจะต้องรู้เนื้อวิชาพิสดารยิ่งขึ้นเพียงนั้น อันที่จริงความรู้เกี่ยวกับเนื้อวิชาและข้อเท็จจริงต่างๆ ของบุคคลหากจะเป็นสิ่งน่าเชื่อในศตวรรษก่อนๆ แต่บัดนี้มนุษย์ได้สร้างเครื่องมือสำหรับเป็นแหล่งน้อมข้อเท็จจริงต่างๆ ได้อย่างสะดวกสบายมาก แล้ว สิ่งเหล่านี้คือ พจนานุกรม สารานุกรม ตลอดจนสมองกล คำรับคำร่ายและสิ่งอำนวยความสะดวกความสะดวกอื่นๆ อีกมากมาย การให้การศึกษาเพื่อให้เข้าใจและจดจำเนื้อวิชา

ต่าง ๆ จึงน่าจะหมดสมัยและไม่เกิดประโยชน์เท่าที่ควร ความประเสริฐของมนุษย์มิได้อยู่ที่การรู้ไปเสียทุกสิ่ง แต่อยู่ที่การรู้จักคิด มีระบบการคิดที่สามารถตอบสนองประโยชน์ต่าง ๆ และรู้จักใช้ความรู้นั้น ๆ ได้อย่างไม่จำกัดมากกว่า ความจริงอีกข้อหนึ่งที่บัดกับความเชื่อว่า การศึกษาคือการรู้เนื้อวิชาอย่างชัดแจ้งคือ ความเจริญอย่างรวดเร็วของวิทยาการต่าง ๆ จนกล่าวกันว่าความรู้ในช่วง ๕๐ ปีมานี้มากกว่าในช่วง ๕๐๐ ปีที่แล้วมาเป็นอันมาก วิทยาการทุกสาขาเจริญในอัตราเร่งอันมากที่กันธรรมดามาสัญญาว่าชาติใดภาษาใดจะติดตามให้รู้ได้หมดสิ้น การศึกษาที่ดีจะจึงน่าจะมุ่งให้มนุษย์มีความเข้าใจถ่องแท้ในสาระสำคัญหรือแก่นแท้ของสิ่งต่าง ๆ มุ่งให้เกิดความคิดและได้รับระบบความคิดที่มีประสิทธิภาพมากกว่า การรู้เนื้อวิชาต่าง ๆ โดยพิสดาร เพราะเนื้อวิชานั้น ๆ เรามีเครื่องมือ มีแหล่งวิชาที่จะอำนวย ความสะดวกต่อการหlyn นำมายใช้ประกอบความคิดของเราได้แล้วเป็นอย่างดี ยิ่งการเวลาล่วงไปความสะดวกก็จะยิ่งดีขึ้นไปอีก

การศึกษาเพื่อการอาชีพเป็นอีกเรื่องหนึ่ง ที่ควรพิจารณาให้ตรงกับความเป็นจริงในชีวิตและสังคมปัจจุบัน ทั้งสักเพื่อให้เข้าใจลักษณะการกิจและขอจำกัดของการศึกษาได้ยุติธรรมมากยิ่งขึ้น นักการศึกษาและสามัญชนทั่วไปเป็นอันมากมีความเข้าใจว่า สถาบันการศึกษาจะต้องเป็นสถานฝึกวิชาชีพด้วยจึงจะเกิดผลดีในทางเศรษฐกิจ โดยหลักการนี้อาชีพทุกชนิดทุกระดับจะได้รับการฝึกสอนกันในโรงเรียน ความคิดนี้แม้จะเป็นความประสงค์ดีและได้มีความพยายามในการจัดการอาชีวศึกษาขึ้นให้เป็นล้ำเป็นสันตตลดามากที่ตาม แต่ในทางปฏิบัติเติมไปด้วยบัญหาและอุปสรรค ถ้าจะพิจารณา กันไปให้ถึงรากแห่งของบัญหาก็จะพบว่า การจัดอาชีวศึกษา หรือการจัดโรงเรียนมัธยมแบบ普通ตั้งอยู่บนความเข้าใจผิดในบทบาทอันแท้จริงของสถาบันการศึกษา กล่าวคือ ในโลกปัจจุบันที่เทคโนโลยีวิทยา มีความเปลี่ยนแปลงก้าวหน้ารวดเร็วมากนัก งานอาชีพทุกอย่างมีการเปลี่ยนแปลงหลักการและกรรมวิธีในลักษณะปฏิวัติมากกว่าอนุรัติ ไม่ว่าจะเป็นการกลั่นกรอง การพานิชย์ การซ่างนานาชนิด การอุดสาหกรรม การบริการ การบริหาร การแพทย์ และวิทยาชีพทุกสาขา เมื่อจะทิ้งการศึกษาลง การฝึกอบรมคนให้เข้ากับลักษณะและธรรมชาติของงานอาชีพอย่างโดยอย่างหนึ่ง จำเป็นจะต้องได้รับการฝึกฝนเป็นการจำเพาะสำหรับงานนั้น ๆ และเมื่อเวลาล่วงไปอีกไม่นาน สิ่งที่ได้รับการฝึกฝนให้คิดเป็นทำเป็นไว้นั้น ก็จะต้องได้รับการฝึกฝนอบรมเพิ่มเติมใหม่อีก ให้ก้าวทันเทคโนโลยีวิทยาใหม่เพื่อให้สามารถแข่งขันกับบัญหามาใหม่ ความเปลี่ยนแปลงใหม่ได้ การกิจ เช่น วันนี้หน่วยงานที่รับผิดชอบการกิจกรรมนั้น ๆ จะเป็นของเอกชนหรือรัฐก็ตาม น่าจะอยู่ในฐานะที่จะฝึกฝนอบรมคนใหม่เข้าสู่ระบบและคนที่ทำงาน

อยู่แล้วในระบบได้ดีกว่าสถาบันการศึกษา เพราะมีความเข้าใจและแน่ใจในความต้องการตามลักษณะงานที่เป็นอยู่มากกว่า ถ้าเข่นนั้นสถาบันการศึกษาควรทำอะไรในแต่ละเกี่ยวกับการอาชีพในโลกปัจจุบันที่มีแต่การปฏิรูปปัญญาตลอดเวลา จึงจะไม่เป็นการซ้ำซ้อนกับหน่วยงานวิชาชีพต่าง ๆ และเป็นการให้รากฐานที่ดีให้แก่การประกอบอาชีพ คำตอนน่าจะอยู่ที่การให้การศึกษาแก่บุคคลให้มีความรู้พื้นฐาน มีความรู้สึกนึกคิด มีอุปนิสัย และมีความใฝ่ใจ พร้อมที่จะทำงานวิชาชีพอย่างหนึ่งอย่างใดได้โดยสอดคล้องกับธรรมชาติตั้งเดิมที่มีอยู่ในตัวแต่ละบุคคล โดยไม่จำเป็นจะต้องเรียนรู้และฝึกฝนเกี่ยวกับรายละเอียดอันพิเศษของวิชาชีพนั้น ๆ สิ่งเหล่านั้นควรโน้มน้าวเพียงให้เกิดนิสัยเบื้องต้นที่จำเป็น แต่ควรละเอียดไว้ให้เป็นการกิจโดยตรงของแหล่งวิชาชีพนั้น ๆ ต่อไป หากจะเบรเยนให้เป็นที่เข้าใจสะดวกขึ้นก็น่าจะเปรียบสถาบันการศึกษาเป็นแหล่งเรียนรู้และแหล่งที่ปรึกษาอีกด้วย สถาบันการศึกษาน่าจะมีหน้าที่เพียงให้การฝึกสอนอบรมแก่บุคคลให้รู้ถึงค่าแห่งตนเอง เกิดความประจักษ์ใจแก่ตนเองว่า ตนรู้อะไร สันตติอะไร และถ้าจะเลือกประกอบวิชาชีพเฉพาะอย่างประเภทใด ก็ให้มีทัศนคติและพื้นฐานทางความคิดและพฤติกรรมที่เหมาะสมกับวิชาชีพนั้น ๆ พอกสมควร เพียงเท่านี้การกิจในการให้การศึกษาก็ยกลักษณะและให้กล่าวลงเต็มที่เสียแล้ว โดยไม่ต้องพูดถึงความชำนาญพิเศษในสาขาต่าง ๆ ที่นักการศึกษาเป็นอันมากໄสั่นจะฝึกฝนในสถาบันการศึกษาของตน ถ้ารับหลักการขึ้นก็ันได้โดยว้างขวางก็จะลดปัญหาการอาชีวศึกษาลงได้มิใช่น้อย และจะเป็นการดำเนินอยู่ในร่องรอยอันเป็นความจริงที่เข้าถึงได้ของการจัดการศึกษาในโรงเรียนหรือสถาบันต่าง ๆ

เท่าที่ได้อภิปรายมาแต่ต้นพอจะสรุปได้ว่า การศึกษาคือ การสร้างสมและถ่ายทอดความรู้ ประสบการณ์ ของมนุษย์เพื่อการแก้ปัญหาและยังให้เกิดความเจริญ การศึกษามีความจำเป็นต่อเนื่องและต้องการการเปลี่ยนแปลงแก้ไขระบบการอยู่เสมอ การศึกษามีความหมายกว้าง ไกล และลึกกว่าการเรียนหนังสือและการไปโรงเรียน การศึกษาอีกที่ให้เกิดความเจริญทางพุทธศาสนา จิตใจ สังคม และพลานามัย การศึกษาดำเนินอยู่เป็นลักษณะสันในสถาบันศึกษา แต่การศึกษาส่วนใหญ่เกิดขึ้นนอกสถาบันศึกษา การศึกษามิใช่การเรียนรู้เนื้อวิชา แต่เป็นการเรียนให้ได้ความคิดและระบบการศึกษาที่ และการศึกษาเป็นการโน้มนำให้บุคคลเกิดความประจักษ์ใจ และพัฒนาความสามารถของตนให้รู้ว่าตนทำอะไรได้มากกว่าการฝึกฝนอาชีพเฉพาะอย่าง

องค์ประกอบขั้นรากฐานของการศึกษา

โดยที่การศึกษามีความหมายและลักษณะการกิจกรรมของสังคมมาก ทางที่จะเกิดขึ้นเรื่องของการศึกษาได้ จึงจำต้องพิจารณาถึงองค์ประกอบสำคัญ ๆ บางประการ ก็คือ บุคคล สถาบันทางธรรมชาติ และสังคมที่เป็นเครื่องกำหนดลักษณะของการศึกษา วัตถุประสงค์และสาระสำคัญที่บุคคลควรได้ศึกษา และระบบวิธีของการศึกษา

ก. เกี่ยวกับธรรมชาติของการเรียนรู้

โดยปกติบุคคลมีความสามารถตามธรรมชาติที่จะเรียนรู้สิ่งต่าง ๆ ได้มาก แต่ความสามารถที่มีประจำตัวบุคคลเป็นศักยภาพ (potentiality) ติดตัวมา โดยกำหนดมีไม่เท่ากันและไม่เหมือนกัน บางคนคลาดมาก บางคนคลาดน้อย บางคนมีความสันทัดในบางเรื่องแต่ไม่สันทัดในอีกหลาย ๆ เรื่อง บางคนเรียนรู้ได้เร็วแต่หลงลืม ในขณะที่บางคนเรียนช้ากว่า และแน่นเพื่นมั่นคง บางคนเรียนได้ดีในระยะแรก ๆ แต่มีเหตุประกอบหลายประการในชีวิตที่ทำให้เรียนไม่ได้ดีในเวลาต่อมา ตรงกันข้ามกับบางคนที่เรียนไม่ค่อยดีในระยะต้น ๆ แต่ยังเวลาผ่านไปก็ยังเรียนดีขึ้นทุกที จึงเห็นได้ว่า มีความแตกต่างกันอยู่หลายแบบมุนระห่วงบุคคล การจัดการศึกษาที่ควรกำหนดและดำเนินการให้สอดคล้องกับธรรมชาติข้อนี้ จึงจะถือว่าเป็นการศึกษาที่สมควร โดยหลักแห่งความเสมอภาคในสังคม ทุกคนควรมีโอกาสและสิทธิในการศึกษาเท่าเทียมกัน แต่เป็นไปไม่ได้ที่จะหวังให้ทุกคนได้ศึกษาเล่าเรียนเสมอเหมือนกัน เท่าที่เป็นอยู่ สังคมได้พยายามให้ทุกคนได้รับการศึกษาขั้นพื้นฐาน โดยเสมอหน้า การศึกษาระดับสูงขึ้นไปเปิดโอกาสโดยทั่วหน้า แต่ผู้ที่จะเรียนได้ย่อมต้องเป็นผู้มีความสามารถจริง ๆ จึงจะเกิดประโยชน์ที่օสร่วนโดยยุติธรรม

อีกแหน่งในธรรมชาติของการเรียนรู้ คือเรื่องของพัฒนาระดับสั่งแวดล้อม ได้มีการ トイเดียงกันมากในวงการศึกษาและจิตวิทยา ว่าอะไรไม่ใช่ผลต่อการเรียนของบุคคลมากกว่ากัน ในที่สุดก็เป็นที่ยอมรับกันทั่วไปว่า การトイเดียงเข่นนี้ไร้ประโยชน์ แท้ที่จริงพัฒนาระดับสั่งแวดล้อมมีปัจจัยการต่อ กัน เมล็ดข้าวพันธุ์ดีถ้าปลูกในที่นัดนไม่ดี น้ำไม่ดี อากาศก็ไม่ดี ผลก็ย่อมไม่งาม ที่ดินดีพร้อมแต่ข้าวพันธุ์ไม่ดี ผลก็ไม่ดี เท่าที่ควร บัญญาของการให้การศึกษาจึงอยู่ที่ว่า จะต้องให้เมล็ดพันธุ์ดีให้เจริญในแน่นอน ดินดี และเมล็ดพันธุ์ดีไม่ค่อยดีก็ให้ได้เจริญในเนื้อดินดีเหมือนกัน เพราะฉะนี้才ว่าเป็น

มนุษย์ร่วมสังคมกันแล้วจะเก็บไว้เฉย ๆ หรือทำลายเสียดังพืชที่ไร่ประโยชน์ ไม่มีทางเป็นไปได้ การศึกษาจึงไม่มีทางเลือกอย่างอื่น อย่างไรก็ต้องบรรยายความต้องการให้สอดคล้องกับความต้องการของคนส่วนใหญ่อยู่ระดับกลาง คือไม่ได้มากนักแต่ก็ไม่เลว มีคนจำนวนน้อยที่เด่นหรือคือยกเว้นคนส่วนใหญ่ การให้การศึกษาแก่คนหมู่ใหญ่โดยคำนึงถึงสิ่งแวดล้อมที่ดีจะเป็นสิ่งสำคัญมาก ซึ่งถ้าจัดได้แล้วคันประเพณีเด่นและด้อยกว่าจะมีได้รับอานิสัยด้วยโดยปริยาย

เกี่ยวกับวัสดุและการเวลาของการศึกษา ตามัญสำนึกทั่วไปมักจะเห็นว่า การศึกษา เป็นเรื่องของปฐมวัยเท่านั้น ในรูปสถาบันกึ่งไม่ผิดนัก แต่โดยธรรมชาติแห่งการเรียนรู้ อันแท้จริงของคนเรา ทุกคนมีความสามารถที่จะเรียนได้ตลอดชีวิต ในลักษณะและวิธีการ ที่ต่างๆ กัน อย่างไรก็ในเมืองไทยพัฒนาการ วัยที่การศึกษาอบรมมีผลลัพธ์ชัดเจนแน่นแฟ้น ต่อบุคลิกและความรู้สึกนึกคิดที่สุดคือ วัยแรกเกิดถึง ๕ ขวบ ประสบการณ์ได้ๆ ทั้งในทางที่ปรารถนาและไม่ปรารถนาในช่วงอายุนี้จะฝังติดแน่นรากฐานของวัยต่อๆ มา การให้การศึกษาอบรมและเดียงดูเด็กในวัยต้นจะเป็นเรื่องสำคัญมาก สังคมทั่วๆ ไปทุกแห่งในอดีตและนับจากยังนี้ได้ให้ความเอาใจใส่ต่อประสบการณ์และการเรียนรู้ของเด็กวัยนี้มาก นัยนัก ด้วยถือกันตามสามัญสำนึกว่า เด็กยังไม่รู้ประสีประสา การเดียงดูอบรมก็แล้วแต่พ่อแม่และสิ่งแวดล้อมในเยาววัยจะชักจูงโน้มนำไป แต่ในสังคมที่ก้าวหน้าไปไกลแล้ว ได้มีการเอาใจใส่การศึกษาอบรมของเด็กวัยทารกมากขึ้นทุกที่ วัยต่อๆ มาคือ ๖ ถึง ๑๒, ๑๓ ถึง ๑๕, ๑๖ ถึง ๒๐ และ ๒๐ ปีขึ้นไป สิ่งที่ผ่านเข้ามาเป็นประสบการณ์ให้บุคคลได้เรียนรู้ แม้จะสำคัญแต่ก็มีอิทธิพลต่อบุคลิกความรู้สึกนึกคิดของบุคคลเป็นรองวัยต้น เมื่อได้ความจริงขึ้นเป็นที่ยอมรับกันมากขึ้น ก็พอจะหวังได้ว่าจะมีการให้การศึกษาอบรมแก่เด็กวัย ๑—๕ ขวบดียงขึ้น อย่างไรก็ตาม ความเข้าใจใหม่ที่น่าจะให้ประโยชน์ในการพิจารณาความประพฤติและการกระทำการของคนหนุ่มสาวหรือผู้ใหญ่ในบุปผาอีกแห่งหนึ่ง ก็คือ ความประพฤติและการกระทำที่ไม่พึงประสงค์หล่ายอย่างอาจมีผลลัพธ์เนื่องมาจาก การอบรมเดียงดูในวัยต้นอันแน่นแฟ้น จนการศึกษาอบรมในวัยต่อมาไม่สามารถแก้ไขลบล้างได้หมดนั่นกระนั้น ถ้าเป็นเช่นนี้เรารอแก้ไขบุปผาได้ถูกจุดยึดขึ้นโดยไทยโรงเรียนให้หนักขึ้น และหันมาเอาใจใส่การให้ความรู้ความเข้าใจ และแบบอย่างที่ดีงามต่อผู้เป็นบิดามารดาของเด็กในวัยทารกให้มากขึ้น

๙. เกี่ยวกับสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติและสังคมและวัฒนธรรม

สภาพแวดล้อมในบุปผาที่จำเป็นต้องนำมาพิจารณา เพื่อการจัดดำเนินการศึกษา มีลักษณะที่น่าพิศวง เพราะบุปผาความเปลี่ยนแปลงต่างๆ มากและเร็วสืบเนื่องบุคคลและ

สังคมทุกแห่งแห่งปรับตัวไม่ค่อยทัน การกิจการศึกษาที่จะต้องช่วยให้บุคคลและสังคมอยู่รอดอย่างเข้าใจโลกและก้าวไปข้างหน้าด้วยดี จึงยากกว่าในการก่ออันเป็นอันมาก หากเสียจันวนให้คิดถึงคำพูดของ เอช.จี.เวลล์ ที่ว่า อารยธรรมของมนุษย์แท้จริงคือการแสวงกันระหว่างการศึกษากับภัยน้ำ (civilization is a race between education and catastrophe) คุณน้ำกับความสำเร็จ ความน่าทึ่งของโลกมนุษย์ก็คือ ความไม่สมดุลย์ ความขัดแย้ง ซ่องว่าง ความระถ่ำร้ายสา และความสูญเปล่า อันมองเห็นได้รู้สึกได้มีส่วนสำคัญด้วยของบุคบับนั้น ท่านกลางสภาวะเช่นนี้ความยากลำบากของการศึกษาจึงมีอยู่อย่างน้อย๓ นัย ก็อ การให้การศึกษาเพื่อช่วยให้บุคคลเข้าไปสภาพแวดล้อม ได้ถูกต้องตรงความเป็นจริงประการหนึ่ง การให้การศึกษาเพื่อช่วยให้บุคคลและสังคมสามารถเผชิญปัญหาและปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อม ได้โดยสวัสดิ์ประการหนึ่ง และการให้การศึกษาเพื่อพัฒนาสภาพแวดล้อมที่ดีกว่า หมายความกว่า อีกประการหนึ่ง

ที่ว่าสภาพแวดล้อมในบ้านนี้ความเปลี่ยนแปลงมาก และเรื่อยๆ ไปพิสูจน์นั้น อาจพิจารณาเพื่อให้เข้าใจง่ายขึ้นได้เมื่อ ๒ ทาง คือ

(๑) ความเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ ความเจริญทางวิทยาการโดยมันเองและน้ำมือของมนุษย์ ได้เปลี่ยนสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติตามๆ ทະเดทรายที่เคยแห้งแล้งถูกเปลี่ยนสภาพให้เป็นไร่นาที่ให้ผลผลิตสูง แม่น้ำที่เคยท่วมท้นทำลายชีวิตและทรัพย์สินมาหลายครั้งก็ได้รับการควบคุมให้ปลดปล่อย กลับอันวัยประโยชน์น้ำทางกสิกรรมและการผลิตงานแทน น้ำรักกิจลัยเป็นไร่นา ชนบทกิจลัยเป็นเมือง ระยะทางที่เคยใช้สัญจรด้วยเวลาเป็นแรนเดือนเรือนปีก็ถูกย่นระยะให้เดินทางไปถึงได้ในชั่วันเดียว โรคระบาดที่เคยทำลายชีวิตลงครั้งละมาก ๆ ก็ถูกจัดบัดเป็นให้สันฤทธิ์ แต่ในขณะเดียวกัน ความเปลี่ยนแปลงในทางที่เป็นอันตรายก็มี ทรัพยากรธรรมชาติถูกนำมานำใช้มากจนเกิดปฏิกูลเน่าเสียทึ่งในน้ำในอากาศและบนดิน จนเป็นพิษภัยแก่ชีวิตและทรัพย์สินมากขึ้นทุกที่ ชีวิตคนที่หมกมุ่นช่องเสพย์อยู่กับผลผลิตและสิ่งแวดล้อมทางวิทยาศาสตร์และอุตสาหกรรม ทำให้ห่างเหินธรรมชาติที่คุ้นเคยมาแต่เดิม สุขภาพจิตก็ทรุดโทรมลง เหล่านี้ เป็นต้น

ความเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ เหล่านี้นอกจากให้คุณ ให้โทษ และเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตมนุษย์อย่างไม่รู้จบสันแล้ว ก็ยังเปลี่ยนแปลงความคิดและพฤติกรรมของมนุษย์ด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ทศนัทที่เกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติก็เปลี่ยนแปลงไปที่เกยคิดว่า มนุษย์เป็นบุตรของธรรมชาติย่อมอยู่ใต้อิทธิพลของธรรมชาติ หรือที่เคยคิดว่า

มนุษย์อยู่กับธรรมชาติเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันก็มีแนวโน้มที่ไปเปลี่ยนมาเป็นว่า มนุษย์อยู่เหนือธรรมชาติยังขึ้นๆ กัน

อย่างไรก็ได้ ถึงแม้มนุษย์จะสามารถควบคุมสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติได้ชั่วขั้นทุกที่ก็ตาม ถ้ามองขึ้นกลับมาลิงธรรมชาติในตัวเราเองทั้งร่างกายและจิตใจก็จะพบว่า หนทางที่จะนำไปสู่การควบคุมธรรมชาติในตัวเราให้ได้จริง ๆ ยังอยู่อีกไกลนัก ยิ่งประกายว่า ได้มีบุคคลเช่นพระพุทธองค์กัณพนสัจธรรม และวิถีทางที่จะควบคุมธรรมชาติในตัวคนได้ เมื่อกว่าสองพันห้าร้อยปีมาแล้วก็ดูน่าอดสูงชั้นไปอีก ที่ชีวิตจริงในปัจจุบันนี้เราได้ปล่อยให้มีช่วงเวลาอันมีความสุขในการควบคุมสภาพแวดล้อมกับความสามารถของมนุษย์ในการควบคุมธรรมชาติของตัวเอง สิ่งนี้ย่อมเป็นปัญหาข้อใหญ่สำหรับการศึกษาในอันที่จะลดความไม่สมดุลย์ดังกล่าว

(๒) ความเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อมทางสังคม เศรษฐกิจ และวัฒนธรรม กินเมืองบ้านเมืองเป็นไวน์ ชนบทกากายเป็นเมือง การติดต่อสัญจรระหว่างกันเป็นไปโดยกว้างขวาง แบบแผนการดำรงชีพและการอยู่ร่วมกันของคนก็เปลี่ยนไป มนุษย์จำต้องอาศัยกันมากขึ้นในทางเศรษฐกิจและสังคม ขณะเดียวกันก็มีความขัดแย้งมากและรุนแรงขึ้นในความคิดและผลประโยชน์ เพราเหตุที่มีประชากรเพิ่มขึ้น วิทยาการก้าวหน้าขึ้น และแรงปรารถนาของคนที่ไปก้าวหน้าขึ้น ความเห็นแก่ตัว การแข่งขันซึ่งกันและกันอยู่รอดหรือเพื่อความอยู่ดีก่อว่าสนาหากว่าในสังคมจึงมีอยู่ทั่วไป ที่ได้การต่อสู้แข่งขันโดยแนวทางหรือวิธีที่เบ็ดเตล็ดไม่ได้ผลตามที่ปรารถนา คนก็จะดันรันต่อสู้กันด้วยวิธีการที่ไม่เป็นธรรมนานาประการ บัญญาข้อขัดแย้งจึงมีอยู่มากในทุก ๆ กลุ่มชน ทุก ๆ ประเทศ กว่าได้ ความขัดแย้งระหว่างบุคคล ระหว่างกลุ่ม หรือบุคคลกับกลุ่ม แม้ประเทศต่อประเทศ ค่ายต่อค่าย ลัทธิตอลัทธิจึงมีมาก แบบแผนการอยู่ร่วมกันที่เชื่อถือกันมากก็อ ประชาธิปไตย ก็ไม่แน่เสียแล้วว่าจะใช้ได้ ทราบได้ที่มีปรากฏการณ์ทำงาน คนชนชั้นนำ ผู้ดูแลบ้านเมือง บุรุษไปรษณีย์หยุดส่งไปรษณีย์กันที่ นักการเมืองหาเสียงด้วยอาวิส ขนาดบุหรี่ ปลาเก็ง และบุคคลชนั้นรู้สัมผัติวิวากับหนังสือพิมพ์ คนธรรมดางามัญญะอ่อนุนง สงสัยหลักของประชาธิปไตย ย่อมไม่แน่ใจในสิทธิและหน้าที่ของตนและสถาบันต่าง ๆ

ในเมืองเศรษฐกิจการทำนาหากินก็ถูกขับช้อน และมีการเหลือลมือกันมากระหว่างผู้มีอิทธิพลกับผู้ที่ไม่มีอิทธิพล ระหว่างผู้เดินตามระเบียบแบบแผนกับผู้อยู่เหนือแบบแผนในสภาพการณ์ เช่นนี้ ความยุติธรรมและความพึงพอใจของคนส่วนใหญ่ก็หมดไป เมื่อแก้ไขบัญญาไม่ได้หนัก ๆ เข้า บางคนบางหมู่เหล่าก็วิ่งเข้าหาลักษณะเชื้อที่ใช้กำลังเข้า

ประทัตประหารโคนล้ำงเป็นทางออกแก้ไขข้อขัดแย้ง คำตามข้อให้ผู้ก่อคืด กันธรรมดา สามัญจะดำเนินตอนอยู่รอดอย่างมีศักดิ์ศรีได้อย่างไร ถึงสถานบันและสังคมนั้นเองในส่วนรวม ก็เดิ จะอยู่รอดได้อย่างไร การศึกษาในฐานะเป็นองค์ประกอบพื้นฐานที่สำคัญยิ่งส่วนหนึ่ง ของสังคมมีบทบาทหน้าที่อย่างไรที่จะทำให้บุคคลและสังคมมีความเข้าใจในความจริงของ บัญชาและจัดปัดเป่าสภาพที่ไม่พึงประสงค์ได้ ถ้าจะถือว่าบัญชาเช่นนี้ให้หลงเกินไป และไม่ใช่ภาระหน้าที่ของวงการศึกษา แต่เป็นหน้าที่ของการปกครอง กฎหมาย hardt ประเพณีและสถาบันอื่นๆ ก็คงจะไม่ถูก เพราะการศึกษามีหน้าที่เกี่ยวข้องกับคนทุกคนใน อันที่จะเตรียมบุคคลให้เข้าใจ รู้จักปรับตัวและปรับปรุงแก้ไขสภาพการณ์ต่าง ๆ ตามนัย ของการกิจการศึกษาที่กล่าวไว้ข้างต้น

นอกจากความเปลี่ยนแปลงทางสังคมและเศรษฐกิจแล้ว ความเปลี่ยนแปลงทาง วัฒนธรรมของยุคนี้มีลักษณะที่ผิดไปจากที่เคยเคยเข้าใจกันเป็นอันมาก ในประการนี้ เพาะเหตุที่ชาติต่าง ๆ หัวโตกมีการติดต่อสัมพันธ์กันมากขึ้น แบบอย่างความนิ่งคิด การ กระทำและเจริญประเพณีของแต่ละชาติ ต่างก็ได้รับอิทธิพลจากภายนอกทั้งในแบบที่พึง ประรรณ แล้วไม่พึงประรรณ ในขณะที่ชาติใหม่ ๆ บางชาติยังค้นหาเอกลักษณ์ของตนไม่ พน หลายชาติรวมทั้งไทยก็กำลังห่วงใยเอกลักษณ์เดิมของตนมากขึ้น อีกเมื่อหนึ่ง ในการ วิจัยทางสังคมวิทยาเมื่อเร็ว ๆ นี้ นักสังคมวิทยาได้พบสิ่งที่น่าสนใจคือ ชน ต่างชาติต่างภาษาต่างระดับพัฒนาภัยเริ่มจะมีคติเกี่ยวกับบุคคลสมัยใหม่ (individual modernity) ตรงกันอย่างน่าพิศวง กล่าวคือ ชีวิตใหม่ของยุคนี้แรงผลักดันให้คนที่จะอยู่ใน โลกนี้เจ็บน้ำได้ดีพอกว่ามีคุณลักษณะที่จำเป็นบางประการ เช่น

- (๑) กล้าแข็งประสมการณ์ใหม่ ๆ
- (๒) "ไม่อยู่ใต้อำนาจของวงการหรือสถาบันตามแบบรูปเดิม ๆ
- (๓) เซื่อในหลักของวิทยาการ
- (๔) มีความปรารถนาให้ตนและครอบครัวเจริญก้าวหน้าในการศึกษาและทาง อาชีพ
- (๕) ชอบตรงเวลาและชอบคิดการล่วงหน้า
- (๖) สนใจกิจการบ้านเมืองโดยกว้างขวาง
- และ (๗) กระตือรือร้นที่จะติดตามข่าวความเคลื่อนไหวต่าง ๆ อยู่เสมอ^๙ ในการ ปลูกฝังและสร้างเสริมคุณลักษณะเหล่านี้ การให้การศึกษามีบทบาทสำคัญ อย่างไร օ กจะเป็นที่ประจักษ์ชัดเต็มที่อยู่แล้ว

^๙ Alex Inkeles "Making Men Modern: On the Causes and Consequences of Individual Change in Six Developing Countries" American Journal of Sociology Vol. 75 No. 2. (September 1969), p. 210

อนึ่ง สิ่งที่เป็นเรื่องแปลกแต่จริงเกี่ยวกับวัฒนธรรมยุคบ้ำจุนนี้ประการหนึ่งที่ผู้คนหน้าที่ในการศึกษาจำเป็นต้องให้ความสนใจเป็นพิเศษก็คือ ในบ้ำจุนนี้แบบอย่างวัฒนธรรมหลายประเพณีร่วมสมัยกันและติดต่อถึงกันอย่างกว้างขวาง ข้อดีແยง ช่องว่าง และวิกฤตการณ์ต่าง ๆ จึงมีอยู่มาก ถ้าไม่เข้าใจแบบอย่างวัฒนธรรมเหล่านี้ในขั้นมนุษยาน การจัดการศึกษาถึงจะประสบความบกพร่องผิดพลาดได้ง่าย โดยอรรถาธินายของมด (Margaret Mead) เรานี้วัฒนธรรม ๓ ประเพณียุคบ้ำจุนนี้คือ

(ก) วัฒนธรรมบรรพวิสัย^๘ (Postfigurative) ที่มีแบบอย่างของความคิดและความประพฤติสถาปนาไว้แน่นอน ผู้เยาว์ที่เกิดมาในวัฒนธรรมนี้เรียนรู้แบบอย่างด้วยประสบการณ์ตรงจากผู้ใหญ่ท่านเดียว ก็ถือว่าเพียงพอที่จะเป็นสามาชิกที่ใช้การได้ของกลุ่มชนนั้นแล้ว วัฒนธรรมอย่างนี้ยังมีหลงเหลืออยู่ในรูปของสังคมปฐมภูมิ (Primitive societies) ยังเป็นสังคมกลุ่มย่อยโดยได้รับตามลำพัง

(ข) วัฒนธรรมสหวิสัย^๙ (Configurative) ซึ่งทั้งผู้เยาว์ผู้ใหญ่ เรียนรู้สั่งต่าง ๆ และเสริมสร้างประสบการณ์จากคนร่วมสมัย เพราะในช่วงอายุขัยของบุคคลมีความเปลี่ยนแปลงอยู่เรื่อย ๆ จะถือตามแบบอย่างของบรรพชนฝ่ายเดียวยิ่งก็ไม่เพียงพอที่จะอยู่ในสังคมนี้ ฯ สังคมแบบนี้มีอยู่ทั่วไปในโลกบ้ำจุนน และ

(ค) วัฒนธรรมอนาคตวิสัย^{๑๐} (Prefigurative) ซึ่งผู้ใหญ่เรียนรู้จากผู้เยาว์แบบนี้ จัดว่าเป็นวัฒนธรรมใหม่โดยเฉพาะของยุคบ้ำจุนน ที่มีความเปลี่ยนแปลงรวดเร็วมากเกินการคาดคะเนล่วงหน้าและออกแบบแผนเดิม ผู้เยาว์เป็นผู้เชี่ยวชาญอนาคตอันไม่แน่นอน โดยที่ผู้ใหญ่ผู้ใหญ่ผ่านชีวิตมาก่อนไม่อาจจะนำประสบการณ์เดิมของตนมาแนะนำ หรือหากำตอบให้ได้มากนัก เพราะสภาพการณ์ที่ผู้เยาว์ต้องเผชิญไม่เหมือนสภาพการณ์ของคนรุ่นก่อนในวันคืนก่อน ฯ ทางเดียวที่ผู้ใหญ่และผู้เยาว์จะอยู่ร่วมสมัยกันได้โดยมีข้อดีແยงน้อยลง ก็ด้วยการที่ผู้ใหญ่ยอมเรียนรู้จากผู้เยาว์^{๑๑}

การให้การศึกษาที่ดำเนินอยู่ในบ้านเมืองของเราทุกวันนี้ก่อนไปในทางใด ดูออกจะก่อนไปตามวัฒนธรรมประเพณี ก. และ ข. อยู่มาก อันที่จริง วัฒนธรรมทั้งสามประเพณีนี้ได้มีอยู่ในแบบรูปแบบริสุทธิ์เฉพาะแบบหนึ่งแบบใด แต่จะมีผสมอยู่หลาย ๆ แบบในเทศบาลจะเดียวกัน ทั้งที่รู้ได้ และที่ไม่รู้ ข้อสำคัญคือ การให้การศึกษาในที่นี้มีลักษณะโน้น เอียงไปในรูปใดเป็นปฐม โดยนั้นก็พราะจะอนุมานได้ว่า สังคมของเรานะบ้ำจุนนี้ ผู้ใหญ่

^๘ ศัพท์เฉพาะนี้ยังไม่ได้บัญญัติใช้

^๙, ^{๑๐} ศัพท์เฉพาะเหล่านี้ยังไม่ได้บัญญัติใช้

^{๑๑} สรุปความจาก : Margaret Mead, *Culture & Commitment: A Study of the Generation Gap*, Bodley Head, London, 1970

ขั้นมองไม่เห็นความจำเป็นที่จะต้องเรียนรู้จากผู้เข้าร์ แต่สภาพการณ์ก็กำลังผลักดันให้เห็นความจำเป็นขึ้นเรื่อยๆ ทุกขณะ

ค. เกี่ยวกับวัตถุประสงค์และสาระสำคัญของการศึกษา

ความยากลำบากอันใหญ่หลวงของการจัดการศึกษาไม่ว่าที่ใด เห็นจะอยู่ที่ช่องว่างระหว่างความปรารถนาอันสูงส่งกับความสามารถที่จะทำให้เกิดผลจริงได้ เพื่อที่ได้ประมวลสภาพการณ์ความจำเป็นต่างๆ และปัญหาของบุคคลนี้บันทึกอย่างย่อข้างต้น ก็พอจะมองเห็นแล้วว่า มีส่วนอันพึงปรารถนา kaum ไม่มีที่สันสุดที่คนทั้งหลายคาดหวังให้ผู้รับผิดชอบจัดการศึกษาได้คำนึงถึงในการให้การศึกษา และเมื่อได้กำหนดเป็นวัตถุประสงค์ และสาระสำคัญของการศึกษาขึ้น ไว้เป็นหลักในการปฏิบัติแล้ว ก็เป็นไปไม่ได้ที่จะปฏิบัติให้บรรลุถึงวัตถุประสงค์อย่างเต็มที่ ถ้ายอมรับความจริงกันได้ว่า ยังไม่เคยมีวัตถุประสงค์ของการศึกษาได้สมบูรณ์เป็นอุดมคติ และไม่เคยมีผู้ใดคิดจะได้จัดการศึกษาได้สำเร็จสมบูรณ์ตามวัตถุประสงค์ เพียงแต่รู้จักกำหนดวัตถุประสงค์ให้สอดคล้องกับความจำเป็น และมีความพยายามที่จะดำเนินการให้ดีที่สุดตามสภาพที่จะเป็นไปได้ก็ได้แล้ว การกิจกรรมศึกษา ก็คงจะไม่เหลือวิสัย ความจริงอีกน่างประการที่ต้องคำนึงถึงก็คือวัตถุประสงค์ และสาระสำคัญของการศึกษาในแต่ละประเทศย่อมจะต้องมีลักษณะผิดแผลกันไปตามความจำเป็น และสภาพของประเทศไทยนั้น และต้องผันเปลี่ยนแปลงไปตามเหตุตามปัจจัยในภาคประเทศต่างๆ อยู่เสมอไม่หยุดยั้ง

เมื่อคำนึงถึงลักษณะการกิจของการศึกษา ธรรมชาติของการเรียนรู้ ตลอดจนสภาพสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ สังคมและวัฒนธรรมที่มีอยู่เป็นอยู่ในบ้านนี้ โดยเฉพาะสำหรับบ้านเมืองอย่างประเทศไทยของเรา ผู้เขียนได้เสนอทัศนะว่า การจัดการศึกษาน่าจะได้คำนึงถึงวัตถุประสงค์ให้ใหญ่ๆ ดังต่อไปนี้

๑. การศึกษาควรเลือกเพื่อให้หลักของ ความรู้ ความคิด วิธีการและนิสัยที่ดี เพื่อให้เป็นรากฐานที่บุคคลจะได้เรียนรู้และพัฒนาความสามารถของตนได้ตลอดชีวิต ดังที่ได้อภิปรายไว้แล้วในตอนต้นนี้ว่า ในช่วงชีวิตของคนๆ หนึ่ง การเรียนรู้หรือสร้างสมประสบการณ์ส่วนใหญ่เกิดขึ้นนอกช่วงเวลาที่บุคคลนั้นเข้าโรงเรียน ถ้ามีได้หลักที่ดีไว้เสียแต่ต้นแล้ว บุคคลนั้นย่อมจะเรียนรู้เป็นปะ พิดๆ ถูกๆ ช่วงที่ได้รับการศึกษาแม้จะเป็นช่วงสั้นจึงเป็นช่วงสำคัญที่จะต้องเลือกเพื่อให้บุคคลได้รับความรู้ความคิด (concepts) ทักษะ (skills) ระเบียบวิธี (methods) และนิสัย (habits) ที่จำเป็นต่างๆ ไว้เป็นทุนรองเป็นอันมาก ถ้ามีได้ได้ไว้ให้แก่นและสาระอันแท้จริงไว้แก่บุคคล มุ่งแต่จะให้เรียนรู้

รายละเอียดของเนื้อหาวิชาต่างๆ ไปเรื่อยๆ อย่างไรจุดหมาย ดังที่เป็นอยู่มากในปัจจุบันนี้ ความรู้เบ็ดเตล็ดที่บุคคลได้ไปนั้นในไม่ช้าก็จะไร้ประโยชน์ และจะลูกหลวงลืมเสียเก็บหมด บุคคลนั้นย่อมจะขาดหลักที่จะเรียนรู้อะไร ไปตลอดชีวิต การให้การศึกษาที่ดีจึงจำต้อง พิสูจน์เลือกเพื่อให้สั่งที่สุดคือความคิด ทักษะ ระเบียบวิธี และนิสัย ตลอดจนทัศนคติ เพื่อประโยชน์ระยะยาวของบุคคลและประเทศไทยในส่วนรวม

๒. การศึกษาควรเป็นไปเพื่อความอยู่รอดของชาตินำเมือง ความอยู่รอดในที่นี้ นิ่มได้หมายความแต่เพียงความอยู่รอดจากภัยคุกคามทางการเมืองภายในออก และภายในประเทศที่กำลังประสบอยู่ แต่หมายถึงความอยู่รอดในทางเศรษฐกิจและวัฒนธรรมด้วย บังษัณฑ์สำคัญที่สุดประการหนึ่งแห่งความอยู่รอดที่มาลง lokale ผู้คนในส่วนภายนอก อยู่ที่ไหนในชาติมีการศึกษาดีถึงขนาดที่จะเป็นกำลังทางเศรษฐกิจที่แข็งแรง เมื่อจะหันหน้าไปทางทรัพยากรก็ยังมีหลักที่จะเจริญก้าวหน้าได้ดังตัวอย่างประเทศไทยบ้านเดนมาร์ก และอิสราเอล ทั้งนี้ เพราะผลเมืองของชาติเหล่านี้มีทั้งสติปัญญา กำลังความสามารถ ความขยันขันแข็ง และความพร้อม สร้างเหล่านี้ย่อมต้องการการปลูกฝังด้วยการให้การศึกษาที่เหมาะสมที่ควร ในเมืองของชาตินำเมืองก็จำเป็นจะต้องอยู่รอดโดยมีเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรม ของตัวเองเป็นศรีสั่ง และสามารถปรับปรุงวัฒนธรรมของตนให้เหมาะสมแก่กาลสมัย ด้วยการไม่ต่อต้านความคิดใหม่แบบแผนใหม่อย่างหลับตา ดื้อดึง แต่ก็ไม่หลงของใหม่ อย่างไรสติ ไร้ความเป็นตัวของตัว การที่จะเป็นไปได้ดังว่าก็จำต้องอาศัยการให้การศึกษาที่ปลูกฝังทัศนคติและนิสัยนี้จัดที่ดี ให้รู้สึกในสิ่งที่ดึงงานของชาติ ขัดเกลาสิ่งที่บกพร่อง และรับของใหม่ได้ด้วยความยุติธรรม อีกประการหนึ่งเห็นควรจะต้องเน้นไว้เป็นพิเศษว่า ความอยู่รอดหมายถึงอยู่อย่างแข็งแรงภาคภูมิ มิใช่เพียงแต่อยู่รอดปากเหยี่ยวปากกาอย่างอ่อนแอ ไร้ศักดิ์ศรี ในประวัติศาสตร์อันยาวนานของชาติไทย เรายังคงภาคภูมิใจที่สามารถอยู่รอดมาโดยสวัสดิ์ ในขณะที่เพื่อนบ้านส่วนใหญ่ในเอเชียประสบภัยน้ำท่วม จึงควรที่เราจะต้องทำทุกอย่างโดยเฉพาะในทางการศึกษาที่จะให้เราสามารถอยู่รอดด้วยดีตลอดไป

๓. การศึกษาควรเสริมสร้างคุณภาพระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ ในทางที่เกือกุลซึ่งกันและกัน รวมถึงให้มนุษย์เข้าใจและรู้จักปรับปรุงธรรมชาติของตนเองให้อยู่ในแนวทางที่เป็นคุณแก่ตนและสังคม ดังที่ได้ชี้ให้เห็นในตอนต้นแล้วว่า ในยุคนี้มนุษย์พายานมีเป็นนายเหนือธรรมชาติเสียจนทำให้เสียคุณธรรมชาติและคุณย์ในสังคมมนุษย์ไปด้วยเป็นอันมาก ดังจะเห็นได้ว่า ความมั่งคั่งทางโลกทรัพย์ของคนบางกลุ่มด้วยการพัฒนาเศรษฐกิจมีผลในทางทำลายธรรมชาติ บ้ำเข้า น้ำ อากาศ และพืชสัตว์ จนเกิดความเดือดร้อนในเชิง

นิเวศนวิทยาขึ้นทุกที่ ขณะเดียวกันความเจริญทางวัตถุนิยมอิทธิพลในการปลูกบ้านที่อยู่แรง ปราณາของคนที่ไปจนขาดความรู้จักประมาณ ขาดความยั่งยืน คนเป็นอันมากมุ่งแต่จะดันตนให้สมปรารถนาไปเสียทุกอย่าง สันโดษหมดไป บัญชาทางศีลธรรมจรรยาของคนส่วนใหญ่เกิดขึ้นมาก ความสุขอันเกิดจากความสงบระงับ กล้ายื่นสั่งเขลาและล้าสมัย ในภารกิจ เช่นนี้ การศึกษาที่ถูกที่ควรจะต้องให้ความสนใจและให้ความสำคัญแก่บัญชา เช่นนี้เป็นพิเศษ โดยพยายามแก้ไขให้มีคุณภาพมากขึ้น ก้าวต่อไป จะต้องให้การศึกษาเพื่อให้คนที่ไปเข้าใจความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติและล้อลมยังขึ้น และอีกเช่นกันให้เข้าใจธรรมชาติของมนุษย์เองยังขึ้น เมื่อเข้าใจมากขึ้นแล้ว ก็จะต้องเสริมสร้างทัศนคติและพฤติกรรมที่พึงปรารถนา โดยถือหลักผ่อนปรนตามอัลติของธรรมชาติในเรื่องที่ไม่เป็นโภชนาต์และผู้อื่น ขณะเดียวกันก็ให้รู้สังบนธรรมหรือความคุณให้อยู่ในขอบเขตที่ดีงามเกี่ยวกับธรรมชาติภายใน ที่เห็นว่าเป็นอันตรายหรือที่จะนำไปสู่สภาพการณ์ที่ไม่พึงปรารถนาในภายหลัง

การให้การศึกษาเพื่อเสริมสร้างคุณภาพระหว่างมนุษย์กับธรรมชาตินี้ สำหรับผู้คนธรรมอย่างไทยเรามีข้อได้เปรียบเป็นอันมากที่มีพุทธศาสนาเป็นมรดกตกทอดมาทั้งในรูปสถาบันและจริยัติ เพราะสาระและวิธีการแห่งพุทธศาสนาล้วนแต่นำไปสู่การรู้จักธรรมชาติของมนุษย์เอง ตลอดจนการประพฤติปฏิบัติที่จะทำให้เกิดคุณภาพที่สูง นับว่าเป็นอริยทรัพย์อันประมาณค่ามิได้ สำหรับความเข้าใจความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม การศึกษาก็จะยึดหลักและระเบียบวิธีของวิทยาศาสตร์มากขึ้น โดยเฉพาะนิเวศนวิทยา

๔. การศึกษาการเตรียมนุ่มนวล และสังคม ให้สามารถเผชิญบัญชาและเหตุการณ์ใหม่ๆ ที่ไม่มีประสบการณ์มาก่อนด้วยบัญชาและสติ ถึงจะยกยื่นอย่างไรก็ดูจะหลีกเลี่ยงไม่พ้นเมื่อพิจารณาคุณลักษณะความเปลี่ยนแปลงโดยรวดเร็วของโลกสมัยใหม่ ดังจะเห็นได้ว่า ชีวิตในเยาววัยคนหนึ่งจะแตกต่างจากชีวิตเมื่อหันมามาก และเมื่อล่วงเข้าวัยรานาก ยิ่งถ้าต่างช่วงกันด้วยแล้ว ก็จะเห็นว่ามีช่องว่างของความไม่เข้าใจหรือเข้ากันไม่ได้มากเป็นล้นพ้น ทั้งนั้นนั้นก็เพราะบุคคลมิได้ถูกฝึกฝนอบรมให้รู้จักปรับตัวเข้ากับสิ่งใหม่ๆ เพียงพอ การกรองชีวิตเพียงแต่ให้มีความราบรื่นพอสมควร จึงเป็นของยากสำหรับสมัยนี้ การศึกษาจะยังประโยชน์แก่นุ่มนวลและสังคมได้อย่างแท้จริง ก็ต่อเมื่อสามารถช่วยให้นุ่มนวลและสังคมมีความสามารถในการเผชิญบัญชาและเหตุการณ์ใหม่ๆ ได้ด้วยบัญชาและสติ อันที่จริงอารยธรรมของมนุษยชาติมีกำเนิดและมีวิถีนาการได้ถึงขนาดนี้ ก็ด้วยอาศัยความ

สามารถพิเศษขึ้นซึ่งของมันゆบ คือสามารถปรับตัวได้ด้วยบัญญาและสติเห็นอกว่าสัตว์อื่นได้ทั้งปวง แต่เมื่อจะในอดีตถึงบ้ำจุบันมันมุ่ยช้อนทเรียนแต่ละอย่างด้วยชีวิต ทรัพย์สิน และความทุกข์ทรมานอีกมหาศาล ก็จะต้องเจ็บเสียก่อนจึงจะเปลี่ยนแปลงปรับตัวได้ ความยากลำบากจึงมีอยู่สองนัย กล่าวคือ ทำอย่างไรจึงจะเปลี่ยนแปลงได้โดยเสียหายน้อยที่สุด ประการหนึ่ง และอีกประการหนึ่งได้แก่ความจำกัดของเวลา ด้วยความเจริญเติบโตอย่างรวดเร็วของวิทยาการ ประชาก แล้วแรงปรารถนาของคน บุคคลทุกคนจะต้องปรับตัวอย่างรวดเร็วนางครั้งยังมีทันจะเคยหันต่อความคิด และแบบแผนพฤติกรรมใหม่เพียงพอ ก็มีเหตุจะต้องเปลี่ยนแปลงไปเสียอีกแล้ว ภาวะของความเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว "ไม่รู้จักงานสืบสานบุคคลและสังคมในอดีตยังมีเวลาหยุดคิด ไตร่ตรอง แล้วจึงปรับตัวไปเท่าที่จะเป็นไปได้ แต่ทุกวันนี้เราไม่มีเวลาอย่างนั้นเท่าไนก็ ในสังคมบางแห่งโดยเฉพาะทางตะวันออกอาจมีทางเลือกให้แก่คนที่ปรับตัวไม่ได้ หรือไม่ต้องการการปรับตัว แต่ในสังคมอุดถាតกรรมส่วนใหญ่ไม่มีทางเลือกมากนัก คนในสังคมนั้นก็คับใจจนมีอาการทางโรคจิตสูงกว่าปกติ เมื่อทางออกที่แบบคายไม่ได้หนักเข้ากีหันเข้าทางออกแปลกๆ ในรูปของบุปผาชนบ้าง ชาบีใหม่บ้าง หรือการเสพย์กามและยาเสพย์ติดเพื่อความสงบระงับบ้าง ๆ ลูกพุติการณ์ทั้งหมดนี้เป็นอาการบ่วยของมนุษย์ที่ดันตนแสวงหาความสุขด้วยอวิชาพากัน เรายังไม่บรรลุณจะเห็นผู้คนและสังคมในบ้านเมืองของเราบ่วยไข่ป่านนี้ ความเข้าใจและทศนคติอันสำคัญยิ่งที่ควรได้รับการปลูกฝังด้วยการศึกษา จึงได้แก่ การเห็นความจำเป็นที่จะต้องเรียนรู้และปรับตัวกันตลอดชีวิต ดูอุบัติเป็นภาวะที่น่าเห็นอ้ายหน่ายยิ่งนัก ก็ได้แต่หวังว่าในสังคมที่มีจริยธรรม และมีอิสรภาพอย่างแท้จริงเช่นสังคมของชาวพุทธที่มีรากฐานของความคิดและความประพฤติอยู่บนปรัชญาไตรลักษณ์ คงจะมีทางเลือกอันดีงามให้บุคคลแสวงหาเป็นที่พึ่ง การจัดการศึกษาเพื่อให้บุคคลสามารถเผชิญลิ่งต่าง ๆ ได้ด้วยบัญญาและสตินี้ นอกจากจะอาศัยความรู้ความสัมพันธ์ วิจารณญาณ และความคิดองตัวในวิชาทางโลกแล้ว ก็หนีไม่พ้นที่จะต้องอาศัยทางธรรม โดยเฉพาะสาระและวิธีการที่มีการค้นคว้าศึกษาไว้ในพระพุทธศาสนา ความข้องใจจริงหรือไม่เพียงไร ควรจะมีการอภิปรายโดยเยี่ยงโดยพิสดารกันต่อไป

๕. การศึกษาการส่งเสริมให้มีการแสวงหาความเยี่ยมยอด (Pursue of excellence) ทั้งนี้ก็ด้วยพิจารณาเห็นว่า ในบ้านเมืองไทยทุกวันนี้ มีบัญญາมากไปเสียทุกแผ่นดิน ในการงานทุกอย่างทุกวงการ มักจะได้พบเห็นกันเสมอว่าอะไรก็ทำกันได้ แต่ทำเอามากไม่ได้ ถ้าทำตนก็ต้องยุบ ทำสะพานก็ต้องทรุด พิมพ์หนังสือก็ผิดมาก ออกแบบอาคารบ้านเรือนก็อยู่ไม่สวยงาม ใช้ไม่สะดวก ถ้าหากขาดทุน รักษาไว้ คงไม่เกิดภัยด้วยhey'อนฟื้น

เรียนวิชาใดไม่รู้จริง สร้างภาพยินตื่นตัวด้วยทั้งรสนิยมและฝันของเหล่าจะกล่าว ฯลฯ ความบกพร่องเหล่านี้ จริงอยู่ส่วนหนึ่งมาจากภาวะศีลธรรมที่เสื่อมทรามเพราเจตใจขาดสมดุลย์ และอีกส่วนหนึ่งก็เป็นธรรมชาติโดยย่อมจะพิดพลาดบกพร่องบ้าง แต่อีกส่วนหนึ่งในจะประภูเมืองได้ว่า เพราะคนส่วนใหญ่ขาดความมุ่งมั่นที่จะทำอะไรๆ ด้วยชีดลือคุณภาพหรือมาตรฐานอันสูง คนส่วนใหญ่พ้อใจอยู่กับความมักง่าย สุกເเอกสารกิน และมองไม่เห็นความจำเป็นที่จะต้องทำอะไรให้ได้จริง ทัศนคติเช่นนี้เป็นอันตรายให้ผู้หลงต่อความจริง ของส่วนรวมและล่อแหลมต่อความอยู่รอดท่ามกลางโลกที่เต็มไปด้วยการแข่งขันทุกวันนี้ ขึ้นหมายถึงความอยู่รอดอย่างเบื้องแรงภาคภูมิตัวแล้วก็ยังน่าห่วง ถ้าเพียงแต่ได้มีการเน้นให้เห็นความจำเป็นความสำคัญของคุณภาพยอดเยี่ยมในกิจการงานทุกอย่าง และมีการสร้างแรงจูงใจที่มีน้ำหนักดึงดูดจิตใจกันให้จริงๆ แล้ว ก็คงไม่สายเกินไป จุดเริ่มต้นที่จะแก้ไขให้มีการใส่ใจแสวงหาความดีจริง ความเป็นเยี่ยมนี้ เห็นจะไม่แคล้วการให้การศึกษาอีกนั่นเอง ข้อที่น่าวิตกอย่างยิ่งก็คือ ในวงการศึกษาเองมีโครงเห็นความสำคัญข้อนี้แล้วสักแค่ไหน และเรามีค่าน้ำหนักเยี่ยมให้ความสนใจการศึกษาของชาติอย่างจริงจังสักกี่คน

เท่าที่ได้เสนอความเห็นข้างต้นมา & ประการ เกี่ยวกับความมุ่งหมายในการจัดการศึกษาของเราตามทัศนะของผู้เขียนในฐานะนักการศึกษา จะเห็นว่าผู้เขียนจะใจเลือกเพื่อเฉพาะสิ่งที่เห็นว่าจำเป็นรื่นเริงดุลย์เท่านั้น แท้ที่จริงยังมีสิ่งอันพึงประสงค์มากนากที่จะนำไปพิจารณา กันได้ต่อไปนิริจกับสิ่ง ขันต่อไปที่ควรพิจารณาคู่กันก็คือ การจัดการศึกษาให้บรรลุถึงจุดหมายปลายทางข้างต้นนี้ ควรคำนึงถึงสาระสำคัญหรือเนื้อหาของ การศึกษา ให้มีอะไรบ้าง

เนื้อหาระยะของการศึกษาที่ควรจัดให้เรียนรู้ ย่อมมีขอบเขตกว้างขวางเป็นอันมาก กล่าวโดยย่นย่อตามระบบจำแนกของบลูม^{*} ก็ได้แก่ การเรียนรู้เกี่ยวกับพุทธิปัญญา (cognitive domain) ประการหนึ่ง การเรียนรู้เกี่ยวกับค่านิยม-ทัศนคติ (affective domain) ประการหนึ่ง^๒ และการเรียนรู้เชิงพฤติกรรมการเคลื่อนไหว (psychomotor domain) อีกประการหนึ่ง ระบบจำแนกนี้เพื่อความสะดวกในการทำความรู้จัก และกำหนดเป้าหมายทางการศึกษาเป็นสำคัญ

สำหรับการเรียนรู้เกี่ยวกับพุทธิปัญญานี้ จุดอ่อนของเราก็คือ แนวให้ขาดจำข้อเท็จจริง อันเป็นรายละเอียดมากเกินไป แต่ความคิด ความหมาย วิจารณญาณ การรู้จักวิเคราะห์ สังเคราะห์ ตลอดจนการรู้จักนำหลักการมาประยุกต์ได้รับความสนใจอย่างเต็มที่ การเรียน

* Bloom, Benjamin S. *Taxonomy of Educational Objectives*, David McKay Co., New York, 1956

๒ พัฒนาเฉพาะเหล่านี้ ยังไม่มีบัญญัติในภาษาไทย

การสอนวิชาได้ ๆ ก็ตาม จึงควรเน้นให้ผู้เรียนเข้าใจหลัก (concepts) หรือสาระสำคัญของสิ่งนั้น ๆ เสียก่อนเป็นรากฐาน ข้อนั้นว่ามีความสำคัญยิ่งต่อความเติบโตทางปัญญาในระยะยาว ผู้ที่เรียนสั่งได้โดยฉบับหลักที่เป็นแก่นสาระสำคัญของวิชานั้น ๆ ไม่ได้ยกยากที่จะเข้าใจรายละเอียดโดยพิสดาร หรือติดตามความเจริญก้าวหน้าของวิชานั้นต่อไป ถึงวิทยาการก้าวหน้าไปถึงไหนก็ไม่มีความสามารถจะติดตามรู้ได้ถ่องแท้ การเรียนให้รู้จริงรู้เยี่ยม จึงควรมุ่งความเข้าใจแก่น และถ้าจำเป็นก็จะรายละเอียดอันเป็นเพลิดความหรือข้อเท็จจริงประกอบเสียงได้บ้าง อย่างไรก็ได้ การเรียนรู้สรุปรพิทยาทั้งหลาย นักการศึกษามีหน้าที่กำหนดให้พอดูเหมาะแก่เวลาและวุฒิภาวะของผู้เรียนในความอายุต่าง ๆ ข้อสำคัญเมื่อเรียนแล้ว ต้องให้เกิดความรู้อันแท้จริง และที่เห็นอกว่าความรู้ความเข้าใจก็คือ ปรีชาญาณ (wisdom) อันเป็นเรื่องจำเพาะของแต่ละบุคคล การศึกษาที่ถูกต้องย่อมโน้มนำให้ผู้เรียนเกิดปรีชาญาณของตนเองในที่สุด อนึ่ง วิชาทุกสาขาที่มีอยู่ทุกวันนี้จะเป็น วิทยาศาสตร์ สังคมศาสตร์ มนุษยธรรมศาสตร์ ภูมิศาสตร์และตรรกวิทยา ปรัชญา ศิลปะ ฯลฯ ย่อมมีคุณประโยชน์ทั้งสิ้น บุคคลควรเลือกเรียนให้เหมาะสมแก่อุปนิสัยและความสัมภានเดียวที่ตน และจำต้องใช้ถึงระเบียบวิธี (methods of inquiry) ของศาสตร์แบบต่าง ๆ โดยแท้จริง สำหรับบ้านเมืองในส่วนรวมอุปกรณ์ที่จะช่วยไปว่า วิชาใดสำคัญกว่าวิชาใด ย่อมขึ้นอยู่กับความจำเป็นในภาคเศรษฐกิจ ภัย ความยากลำบากของการจัดการศึกษา มีอยู่เป็นอุปสรรค แต่สิ่งที่ยากที่สุดก็คือการทำให้ผู้เรียนรู้จักตัวเอง ค้นคว้าเองพบว่า เป็นคนอย่างไร มีความสามารถ มีความสนใจ มีความสัมภានโน้มไปทางใด ถ้าการศึกษาเริ่มนั้นถูกทั้งด้าน โอกาสที่จะประสบความสำเร็จนี้มาก ทั้งส่วนตนและส่วนรวม คือบ้านเมือง

สำหรับการเรียนรู้เกี่ยวกับค่านิยมและทัศนคติ (affective domain) หรือความรู้สึก ผิดชอบชั่วคราว ออกจากเป็นเรื่องแบบเปลกไปกว่าวิทยาการในภาคพุทธิบัญญา การเรียนรู้คุณธรรมค่านิยมต่าง ๆ ไม่ได้เกิดขึ้นโดยวิธีเดียวกับการเรียนสรุปรพิทยาต่าง ๆ แต่เกิดขึ้นจากการมีประสบการณ์สัมผัสหรือรู้สึกเฉพาะตน เคล็ดของ การเรียนรู้ประเภทนั้นอยู่ กับการกำหนดสิ่งแวดล้อมอันพึงประสงค์ การกำหนดแบบอย่างความเชื่อความรู้สึกนึกคิด และความประพฤติให้ผู้เรียนได้อยู่ได้เป็นจริง ๆ และที่สำคัญยิ่งก็คือ ต้องสอนด้วย ตัวอย่างที่ดีงามจึงจะเกิดผล ความมุ่งหมายทางการศึกษาสำคัญ ๆ บางประการตามที่ได้เสนอไว้ในตอนต้น อาจสอนกันได้เหมือนการสอนเลขผ่านหัว เช่นการที่จะให้บุคคล แสดงให้ความเป็นเยี่ยม ความเป็นเลิศ (excellence) ในเรื่องใด ๆ กระทรวงนี้จะชักจูงโน้มนำด้วยแบบอย่าง กรณีแวดล้อม หรือด้วยการให้รางวัลและการลงโทษ เป็นสำคัญ

สำหรับการเรียนรู้ในเชิงพฤติกรรมการเคลื่อนไหว (psychomotor domain) ได้แก่ การกีฬาทุกชนิด และทักษะเฉพาะอย่าง เช่นการขับรถยนต์ ตลอดจนการเรียนรู้ภาษาต่างๆ ก็มีเช่นเดียวกัน แต่จะเรียนรู้ได้ด้วยการฝึกฝนตามแบบอย่างที่กำหนดให้ เป็นสำคัญ สำหรับการเรียนรู้ประสบการณ์ประเภทนี้จะไม่ค่อยยุ่งยากลับซับซ้อนนัก ถ้าต้องการคุณภาพดีเยี่ยมหรือความเป็นเลิศ ก็เห็นจะต้องอุทิศให้กับการฝึกฝนกับผู้ที่มี ความรู้ความสัมพันธ์เป็นเยี่ยม เป็นสำคัญ

เห็นพอสรุปได้ว่า การกำหนดประสบการณ์ทั้งหลายทั้งปวงให้ผู้เรียนเพื่อให้บรรลุ วัตถุประสงค์ได้ จะต้องกำหนดขั้น จำเป็นจะต้องคำนึงถึงประสบการณ์ทั้งสามลักษณะ คือ ในทางพุทธศาสนา ในทางทัศนคติและค่านิยม และในทางพฤติกรรมการเคลื่อนไหว ซึ่งจะถูกถ่วงสมบูรณ์ ซึ่งประสบการณ์แต่ละประเภทต่างก็มีวิธีการเรียนรู้แตกต่างกันออก ไป ไม่อาจจะใช้วิธีเดียวกันได้ ส่วนเนื้อหารายละเอียดในรูปของหลักสูตรวิชาการต่างๆ ที่ จะบรรจุให้เรียนนั้น เห็นจะต้องยกไว้เป็นภาระของนักการศึกษาผู้รับผิดชอบในการพัฒนา หลักสูตรต่อไป มิอาจจะนำมาวิเคราะห์หรือสังเคราะห์ได้เพียงพอในทันที ที่ผู้เรียนเห็นว่า สำคัญยิ่งกว่าสิ่งใดก็คือ การศึกษานี้หน้าที่ทำให้บุคคลรู้จักตัวเองอย่างเพียงพอประการหนึ่ง และการศึกษาควรโน้มนำให้ผู้เรียนเกิดบัญญาของตนเองอีกประการหนึ่ง

๓

ข้อคิดเห็นบางประการเพื่อการปฏิรูปการศึกษาไทย

ดูออกจะเป็นการอาจหาญไม่น้อยสำหรับผู้เขียน ที่จะเสนอข้อคิดเห็นเพื่อการปฏิรูป การศึกษาในบ้านเมืองของเรา ด้วยได้กลุ่มคิดอยู่กับการกิจและบัญชาการศึกษามานานพอ สมควรจึงเกิดความสำนึกรู้โดยสุจริตใจว่า การศึกษาของเราน่าที่ดำเนินอยู่นั้นมีสิ่งที่ควรแก้ไข ปรับปรุงอีกมาก และควรเป็นการปรับปรุงแนวคิดขั้นราากฐานด้วย ถ้าเรายึดมั่นอยู่กับความ คิดและแบบแผนเดิมๆ จนเกินไป เราคงจะเปลี่ยนแปลงได้เฉพาะบางส่วนปลีกย่อยเล็กๆ น้อยๆ และในที่สุดก็กลับไปอยู่ที่เดิมหรือถอดถอนยิ่งไปกว่าเดิม ยังที่จริงการจัดการศึกษา ในบ้านเมืองประเทศไทยเสียด้วยซ้ำ ในการประชุมของนักการศึกษานานาชาติเรื่อง วิกฤติการณ์ การศึกษาของโลก ณ เมืองวิลเลียมสเบอร์ก เมื่อตุลาคม ค.ศ. ๑๙๖๗ ได้เป็นที่ยอมรับกัน ว่าควรจะได้มีการพิจารณาระบบการศึกษาของทุกๆ ประเทศกันเสียใหม่ เพื่อตอบสนอง

ความปรารถนาของผู้คนทุกแห่งหนที่อยากจะมีชีวิตที่ดีขึ้น อิสรภาพกว่าเดิม^๙ โดยนัยดังกล่าวจึงขอเสนอข้อคิดเห็นเพื่อการครุ่ร่วมพิจารณาแก้ต่อไป ดังนี้

๑. การในการให้การศึกษาแก่มหาชนบันวันก็จะยิ่งมีมากทั่วทั้งประเทศที่ เพราะนอกจากประชากรที่เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วในอัตราอัตรา ๓.๒๘ แล้ว มหาชนส่วนใหญ่ก็แสดงความปรารถนาที่จะได้รับการศึกษาสูงกว่าระดับประถมศึกษา อันเป็นการศึกษาภาคบังคับมากขึ้นอย่างรวดเร็ว สติ๊กการเพิ่มจำนวนนักเรียนระดับประถมปลาย มัธยมศึกษาตอนต้น มหาชนศึกษาตอนปลาย และอุดมศึกษา ย่อมเป็นดัชนีที่ใช้ให้เห็นได้ชัดเจน ขณะเดียวกันอัตราเพิ่มของกำลังเศรษฐกิจและความสามารถของรัฐในการจัดสรรค่าใช้จ่ายเพื่อการศึกษาก็อยู่ในวงจำกัด คือไม่เกินอัตรา ๓ ของรายได้ประชาชาติ ในสภาพเช่นนี้ เราก็จึงเพชริษฐ์ตามธรรมเนียมเดี๋ยว กับประเทศไทยทั้งหลายทั่วโลก คือไม่สามารถจะจัดการศึกษาให้ถึงพร้อมทั้งปริมาณและคุณภาพ ถ้าหากด้วยปริมาณก็จะต้องหันหน้าคุณภาพ ขณะเดียวกันก็จะมีความสูญเปล่าແงออยู่อย่างมหาศาลทุกระดับ ถ้าเช่นนั้นเราจะยังขึ้นอยู่กับแบบแผนเดิมที่จะต้องให้การศึกษาภาคบังคับโดยทั่วถึง ๗ ปี มัธยมอีก ๕ ปี และอุดมศึกษาอีก ๕ ปี กระนั้นหรือ แนวโน้มในปัจจุบันพิทยานจะลดการศึกษาภาคบังคับลงมาเป็น ๖ ปี เพื่อประหยัดค่าใช้จ่าย เราจะประหยัดได้จริงหรือไม่แก่ไหนยังเป็นมูลหายา ผู้เขียนมีความเห็นว่า สำหรับประชาชนเมืองจำนวนมาก การศึกษาภาคบังคับเป็นสิ่งไม่จำเป็นอีกด้วย เพราะมีความตันตัวที่จะเรียนกันโดยกว้างขวาง ถ้าเช่นนั้นเราจะขยายการศึกษาภาคบังคับทำใหม่ ที่เคยบังคับไว้ขึ้นตั้ง ๔ ขั้น น่าจะเพียงพอ เกินจากนั้นไปให้เป็นเรื่องของความสมควรใจ ก็ย่อมทำได้ ถ้าจะห่วงว่า จบ ป. ๕ แล้วไม่เรียนต่อ ก็จะกลายเป็นผู้ไม่รู้หนังสืออีกอย่างน้อยก็ร้อยละ ๓๓ มีแนวโน้มว่าจะเป็นอย่างนั้น เรายังอาจหาวิธีการที่ประหยัดกว่าการขยายการศึกษาภาคบังคับไปถึง ๗ ปีได้ กล่าวคือ ผู้ได้สมัครให้เรียนประถมปลายต่อ ก็ให้เรียนตามสมัครใจ ผู้ใดไม่เรียนต่อ ก็เกณฑ์ให้มาเรียนแบบเข้ม (intensive) ระยะตั้งปีละ ๖๐ วันหรือ ๒ เดือนติดต่อกัน ๓ ปี แทน เพื่อเสริมความรู้ต่างๆ ที่ได้ทางรากฐานไว้แล้ว ใน ๕ ปีแรก เวลาที่เหลืออีกปีละ ๑๐ เดือนหรือ ๓๐๐ วัน ก็ให้เวลาประกอบอาชีพตามความจำเป็น การศึกษานอกแบบแผนเดิม เช่น ไม่จำเป็นต้องลงทุนอาคารสถานที่และกำลังทรัพย์มากนัก พอจะอาศัยอาคารสถานที่และกำลังทรัพย์น้อยแล้วได้ ในภาวะเศรษฐกิจที่ค่อนข้างผิดเคืองของครุประถมศึกษาโดยทั่วไป การทำงานเพิ่มขึ้นโดยได้รับผลตอบแทนเป็นรายได้อย่างยุติธรรม ย่อมเป็นเหตุจุจิกที่มีความหมายมากพอควร สิ่งที่ควรเอาใจใส่เป็น

^๙ Philip H. Coombs, *The World Educational Crisis : A Systems Analysis*. Oxford University Press, N.Y. 1968, p. 174

๒ กรมสามัญศึกษา, รายงานการวิจัย อันดับ ๔ : สภาพการรู้หนังสือของผู้จบชั้นประถมปีที่ ๔ ครุสภาก พระนคร ๒๕๑๒

พิเศษก็อ สาระสำคัญและวิธีการที่จะให้การศึกษาแก่ผู้จบ ป. ๔ ไปแล้วมาเรียนระดับสูง ติดต่อ กัน ๓ ปีนี้ จะต้องเพิ่มให้ได้สูงที่เป็นประযุชน์เนื่นแก่นสารต่อชีวิตโดยแท้ อ่ายง น้อยก็ควรสอนคล้อง腔ถูกประสงค์ที่อภิปรายไว้ข้างต้น ถ้าได้มีการทดลองสักรอบหนึ่ง ให้เห็นผลของความคิดข้างต้น เชื้อว่าจะเป็นประยุชน์ในทางผ่อนคลายการทางเศรษฐกิจ ลงได้มาก และอาจจะได้การศึกษาที่ตอบสนองความต้องการของบ้านเมืองแม่นตรงขึ้น ก็อาจเป็นได้

๒. เกี่ยวกับครูผู้สอน ความเคยชินในความเห็นเดิม ๆ มืออยู่ว่า ในบรรดาปัจจัย ของการให้การศึกษาไม่มีสิ่งใดสำคัญเท่าครู อาคารสถานที่และแบบเรียนอุปกรณ์ ถ้าจะ ขาดแคลนนกพร่องการศึกษา ก็ยังดำเนินไปได้ถ้ามีครู ความเชื่อซึ่งแม้จะถูกอยู่มาก แต่ ก็อาจได้รับความเห็นชอบสนับสนุนมากเกินส่วนไปจนบัดบังบัญทางประการที่ปรากฏ ครูเป็นบุคคลสำคัญยิ่งในการให้ความรู้ความคิดและให้แบบอย่างความประพฤติปฏิบัติที่พึง ประสงค์ แต่เราจะหาครูที่ถึงมาตรฐานได้สักกี่มานานอีก ในโรงเรียนที่ไม่มีกจพเห็น กันเสมอ ๆ ว่า ครูมีจริงแต่ไม่น้อยที่หย่อนคุณสมบัติไปเสียทุกอย่าง เด็กที่อยู่ใต้การ ดูแลของครูที่หย่อนความสามารถ เช่นก็เห็นกันอยู่ชัดเจนว่า ได้เรียนรู้สิ่งที่มีคุณค่าจริง ๆ น้อยเต็มที่ จากประสบการณ์ของผู้เขียน ที่คุ้นเคยอยู่กับการศึกษาอันกะพร่องกะเพร่อง เห็นว่า มีครูที่เป็นปูชนียบุคคลจริง ๆ น้อยคน ดีกว่ามีครูมากแต่หย่อนคุณสมบัติ ถ้า เช่นนั้นบัญหาครูขาดจะทำอย่างไร คำตอบที่มองเห็นจะนักก็อ ควรจัดแบบเรียนและ อุปกรณ์การเรียนที่ดีจริง ๆ ให้เด็กได้เรียนโดยอิสระภายใต้การควบคุมดูแลของครูที่มีความ สามารถสูง แม้อัตราส่วนครูต่อนักเรียนจะสูงถึง ๑ ต่อ ๖๐ หรือ ๑ ต่อ ๘๐ ก็แน่ใจว่าจะได้ผล แบบเรียนและอุปกรณ์ที่จะจัดให้สำหรับเด็กที่ต้องเปลี่ยนแบบเรียนสำเร็จรูป (programmed textbooks) ที่ขาดทำอย่างพิถีพิถันจริง ๆ ถ้าได้จัดแบบเรียน และอุปกรณ์ประกอบการเรียนไว้ประจำ โรงเรียนให้พร้อม ถึงครูขาดเด็กก็จะช่วยตัวเองได้ และผลลัพธ์ได้ก็คือ นักเรียนจะมี วินัยของตัวเองดีขึ้น มีความเป็นอิสระมากขึ้น และเป็นผู้ใหญ่เร็วขึ้น ข้อสมมติเหล่านี้ ควรได้รับการทดลองอย่างจริงจัง ถ้าจะต้องลงทุนลงแรงมากอย่างเล็กผลเดิมในตอนเริ่มต้น ก็ยอมสมควร เพราะผลในบันปลาย คือความประayahดและการลดความสูญเปล่าไปในตัว

๓. เกี่ยวกับหลักการและวิธีการเรียนการสอน โดยเฉพาะในภาค cognitive domain เห็นว่า วิชาการบางอย่างบางสาขาเนื่นของยาก จะต้องเก็บไว้เล่าเรียนกันในชั้นสูง ๆ ครั้น ถึงชั้นสูงจริง ๆ เวลา ก็ไม่พอ เพราะมุ่งเรียนเนื้อหาที่เป็นรายละเอียดกันมากเกินไป แท้ที่

* กรมสามัญศึกษา, รายงานการวิจัย อันดับ ๔ และอันดับ ๖ ผลสัมฤทธิ์ในการเรียนของนักเรียนชั้นประถมที่ ๑ เมื่อเทียบกับหลักสูตร คุรุสภา พะนนคร, ๒๕๑๑, ๒๕๑๒

จริงนักจิตวิทยาการศึกษาได้พยายามพิสูจน์ให้เห็นตลอดมาว่าวิชาใด ๆ ก็ตาม ย่อมสามารถเรียนรู้ได้โดยผู้เรียนระดับต่าง ๆ รวมถึงระดับประถมศึกษาโดยไม่จำกัดอายุ^๙ หรืออีกนัยหนึ่ง วิชา เกม் พลิกส์ ดาราศาสตร์ ตรรกวิทยา เศรษฐศาสตร์ จิตวิทยา ประวัติศาสตร์ ฯลฯ เหล่านี้จะนำมาสอนเด็กเล็กในชั้นประถมศึกษาได้จริง ๆ ข้อสำคัญคือจะต้องปรับให้เหมาะสมกับระดับวัยพิจารณาและประสบการณ์ของผู้เรียนในวัยนั้น ๆ โดยเฉพาะที่เกี่ยวกับภาษาที่ใช้ตัวอย่างและความซับซ้อนของลำดับความคิด ทั้งนี้ถ้ามุ่งเอาก่อนของความคิดหรือหลักการ (concepts) โดยละรายละเอียดที่เป็นผลความเสียบ้าง ก็จะพบว่ามีทางเป็นไปได้อย่างดี หลักการเรียนการสอนนี้ ผู้เรียนเห็นว่าเป็นกุญแจทองที่จะไขสู่ความรู้อันกว้างขวาง ไม่มีข้อจำกัด และเหมาะสมกับการผลบัจจุณเป็นอันมาก เพราะความรู้วิทยาการต่างๆ เจริญเร็วมาก ถ้าไม่มีทางลัดที่จะให้ผู้เรียนเข้าถึงสาระสำคัญของสิ่งนั้นๆ ได้รวดเร็วนั้นพลันก็คงจะไม่ทันการ ความหวังที่จะเจริญทางพุทธิปัญญาอย่างแท้จริงก็คงจะหวังไม่ได้อย่างไรก็ได้ การนำเอาวิชาการต่าง ๆ มาสอนโดยเลิกห่วงระดับชั้นนี้ จำเป็นอย่างยิ่งที่ผู้สอนและผู้เรียนจะต้องเข้าใจระเบียบวิธีการคิด (methods of inquiry) ของแต่ละวิชาให้ดีมิฉะนั้นจะไม่ประสบความสำเร็จ^{๑๐}

๔. เกี่ยวกับการให้การศึกษาที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ (formal และ non-formal education) ได้อภิปรายเป็นลำดับมาว่า การกิจการศึกษาทุกワンชั้นมีมากลั่นเหลือดูจะเกินกำลังที่จะให้กันได้ เนพาลในโรงเรียนหรือในรูปสถาบัน ยิ่งกว่านั้น การเรียนรู้ในชั้วชีวิตของบุคคลจะมีการเรียนรู้จากประสบการณ์นอกโรงเรียนเป็นส่วนใหญ่ คำถามข้อใหญ่ในที่นี้คือ นอกจากจะจัดการศึกษาในรูปสถาบันให้ที่สุดเท่าที่จะเป็นไปได้ เพื่อให้หลักทดลองแก่บุคคลแล้ว เราจะไม่แต่ต้องการเรียนรู้นอกสถาบันโดยหรือ คำตอบก็คือ ในสังคมที่ประชาชนส่วนใหญ่มีการศึกษาน้อย และกำลังเพิ่มสูงสากลการณ์ที่ทำลายความอยู่รอดอย่างนี้เมืองของเรา การให้การศึกษานอกสถาบันหรือการให้การศึกษาอย่างไม่เป็นทางการเป็นสิ่งจำเป็น การกิจเรื่องนี้มีอยู่อย่างมหาศาล แต่ยังไม่ได้รับการเอาใจใส่อย่างเพียงพอ ความเป็นพลเมืองดี การส่งเสริมการประกอบอาชีพ การต่อต้านการแทรกแซงบ่อนทำลาย การส่งเสริมแบบอย่างวัฒนธรรมที่ดีงาม การพัฒนาเศรษฐกิจ เรื่องใด ๆ ก็ตาม จำต้องอาศัยการให้การศึกษาแก่มหาชนเป็นสำคัญ เท่าที่เป็นมาก็ได้มีการให้ความรู้ความเข้าใจแก่ประชาชนในเรื่องต่าง ๆ หลายอย่างหลายประการ แต่ผลที่เกิดขึ้นดีหรือด้อย

^๙ Bruner, J.S. *The Process of Education*, Harvard University Press, 1961

^{๑๐} กรมสามัญศึกษา, ชุมทางวิชาการ: สารสำัญและวิธีศึกษาหาความรู้วิชาการบางแขนง, รายงานการประชุมทางวิชาการครั้งที่ ๒, ร.พ. การศึกษา ๒๕๑๘

แค่ไหนยังไม่เป็นที่ทราบกันแน่ชัด การให้การศึกษาอย่างไม่เป็นทางการนี้ โดยสภาพ การผู้สำรวจได้เป็น ๓ ประเภท กือ การให้ความรู้ที่เป็นการเสริมสร้างให้ประชาชนได้รู้จัก ประกอบอาชีพและได้รู้เห็น เข้าใจ ความเป็นไปต่าง ๆ ในโลกปัจจุบันโดยกว้างขวางเพื่อ ให้สามารถปรับตัวได้ดีขึ้นประการหนึ่ง การให้ความรู้เพื่อติดตามส่งเสริมให้ส่งที่ได้เรียนรู้ ไปก่อนแล้วจากสถานบันไม่ขาดหายประการหนึ่ง และการเจาะจงให้ความรู้ความลับที่ดักแก่ คนบางกลุ่มโดยเฉพาะคนหนุ่มสาวที่มีหน่วยงานเป็นผู้นำในสังคม เพื่อผลในการพัฒนา เศรษฐกิจและสังคมอีกประการหนึ่ง ทั้งสามส่วนนี้ควรได้รับความสนับสนุนอย่างจริงจัง จากการศึกษาและสถานบันที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาประเทศทุกสถานบัน สำหรับในภาวะ อย่างบีจุบันนี้ จะขอบหรือไม่กิตามความจริงข้อหนึ่งที่เห็นประจักษ์ดังนี้ กือ ได้มีความ พยายามอย่างเข้มข้นของฝ่ายบ่อนทำลายที่จะให้การศึกษาอบรมนอกสถานบันออกแบบแก่ แก่ประชาชนในชนบท เพื่อผลของการต่อสู้ทำลายเสถียรภาพของบ้านเมือง ความจำเป็น ในการจัดการศึกษาอย่างไม่เป็นทางการเพื่อความอยู่รอดของบ้านเมือง และเพื่อพัฒนา เศรษฐกิจและสังคม จึงเป็นสิ่งจำเป็นอันรีบด่วน

๕. เกี่ยวกับการบริหารและการอำนวยการศึกษา ความคิดหรือหลักการวิธีการใดๆ ก็ตาม โดยเฉพาะข้อเสนอทั้งหมดข้างต้นนี้จะไม่เป็นประโยชน์อะไรเลย ถ้าปราศจากการ บริหารและการอำนวยการที่ดี การบริหารและการอำนวยการที่มีประสิทธิภาพขึ้นอยู่กับ บจจย ๒ อย่างประกอบกันกือ คน กับ ระบบ ถ้ามีคนที่สามารถแต่ระบบบริหารไม่ดี สติบัญญาความสามารถนี้ก็สูญเปล่า ถ้าระบบดีแต่ไม่มีคนที่มีความรู้ความสามารถเพียง พอ งานก็อาจจะพออยู่ได้แต่ก็ไม่คืดเท่าที่ควร บัญชาของบ้านเมืองเรามิใช่ขาดคนที่สามารถ โดยความเป็นจริงเรามีคนที่มีวิชาความรู้ มีสติบัญญา และมีประสบการณ์มากพอที่จะทำ อะไรๆ ได้ไม่น้อย ประเทศเพื่อนบ้านหลาย ๆ ประเทศในเอเชียถือกับปรารภว่า เมืองไทย มีคนที่ฝึกฝนไว้ดีแล้วทั้งระดับสูงและระดับกลางมากกว่าหลาย ๆ ประเทศ เขาจึงไม่เข้าใจ ว่าเหตุใดเราจึงไม่เจริญก้าวหน้าไปมากกว่านี้ บัญชาของเราทุกวันนี้จึงเป็นบัญชาของระบบ บริหารมากกว่าบัญหารเรื่องคน ควรที่จะได้รับการปฏิรูปเปลี่ยนแปลงโดยรีบด่วนให้สามารถ ระดมสรรพกำลังสติบัญญा�ของคนที่อยู่ในระบบมาใช้ให้เต็มที่ เพื่อประโยชน์ของการศึกษา สิ่งที่เห็นว่าควรเก็บในโดยรีบด่วนเกี่ยวกับระบบบริหาร กือ การจัดคนให้เหมาะสมกับงาน การแบ่งอำนาจการวินิจฉัยสิ่งการมิให้ผูกขาดอยู่โดยผู้มีอำนาจใหญ่ที่สุดในสถานบันนั้น ๆ จนเกิน ไป การประสานงานระหว่างหน่วยและระหว่างระดับ การตอบแทนความชอบผู้ที่ทำงาน สำเร็จและการลงโทษผู้ประพฤติผิด สร้างสังคมการและแรงจูงใจ เสริมภาพในทางความคิด

และการเตรียมคนระดับผู้นำให้สามารถรับช่วง
งานได้โดยราบรื่น

ผู้เขียนเชื่อเหลือเกินว่า พระบาทสมเด็จพระปุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ผู้ทรงปฏิรูป
การบริหารราชการแผ่นดินของบ้านเมือง ถ้าได้ดำรงพระชนม์พอยู่ในปัจจุบันนี้ กองจะ
ทรงดำริ ปฏิรูประบบบริหารใหม่อีกอย่างใหญ่หลวง เพื่อให้บ้านเมืองของพระองค์ก้าวไป
ทันกับความจำเป็นของยุค

ผู้เขียนได้อ่านโอกาสให้อรรถาธิบายและเสนอแนะข้อคิดเห็นที่คิดว่าเป็นประโยชน์ต่อ
การพัฒนาการศึกษาไทยมาพอสมควร ด้วยความหวังอันสุจริตใจที่จะเห็นการศึกษาของเรานำ^๑
ตอบสนองความต้องการความจำเป็นในยุคปัจจุบันได้มากกว่าที่ดำเนินมาแล้ว โครงสร้างกล่าว
ในท้ายที่สุดว่า เราจำลังเผชิญหน้ากับการกิจอันใหญ่หลวงและสถาบันซึ่งซ่อน เรายังเรียนรู้
จากชาติอื่น ๆ สังคมอื่น ที่กำลังประสบปัญหาคล้ายคลึงกันเป็นอันมาก แต่เราจำเป็น
ต้องมีปรีชาญาณ (wisdom) ที่เป็นของเรารองโดยแท้ มิฉะนั้นเราราจประสนความล้มเหลว
เหมือนเนื้อความในบทอักษรนักเรียนประถมศึกษาที่ยังจำได้ขึ้นใจหนึ่งที่ว่า

Jack and Jill went up the hill,
To fetch a pail of water.
Jack fell down and broke his crown,
And Jill came tumbling after.

เอกวิทย์ ณ ตลาด

บรรณานุกรม

ศึกษาธิการ, กระทรวง. หลักสูตรประโภคประถมศึกษาตอนต้น และหลักสูตรประโภคประถมศึกษาตอนปลาย. พระนคร; กรมวิชาการ, ๒๕๐๓.

วิชาการ, กรม. ประมวลศัพท์นัยัญต์วิชาการศึกษา. พระนคร; แผนกการพิมพ์วิทยาลัยครุสานุนันทา, ๒๕๑๐.

สามัญศึกษา, กรม. ชุมทางวิชาการ: รายงานการประชุมทางวิชาการครั้งที่ ๑, สหกรณ์ขายส่ง, ๒๕๑๐.

สามัญศึกษา, กรม. ชุมทางวิชาการ: รายงานการประชุมทางวิชาการครั้งที่ ๒: สารสำคัญและวีดีศึกษาหาความรู้วิชาการบางแขนง, พระนคร; ร.พ. การศึกษา, ๒๕๑๑.

สามัญศึกษา, กรม. ชุมทางวิชาการ: รายงานการประชุมทางวิชาการครั้งที่ ๓: บทเรียนจากจัดการศึกษาในรอบร้อนปีที่ผ่านมา, พระนคร; ร.พ. การศึกษา, ๒๕๑๑.

สามัญศึกษา, กรม. รายงานการวิจัย: ผลสัมฤทธิ์ในการเรียนของนักเรียนชั้นประถมปีที่หนึ่งเมื่อเทียบกับหลักสูตร. พระนคร; กรุงศรีฯ, ๒๕๑๐.

สามัญศึกษา, กรม. รายงานการวิจัย: ผลสัมฤทธิ์ในการเรียนของนักเรียนชั้นประถมปีที่หนึ่งเมื่อเทียบกับหลักสูตร (ตอนสอง). พระนคร; กรุงศรีฯ, ๒๕๑๑.

สามัญศึกษา, กรม. รายงานการวิจัย: สภาพการรู้หนังสือของผู้จบชั้นประถมปีที่สี่. พระนคร; กรุงศรีฯ, ๒๕๑๒.

Bloom, Benjamin S. **Taxonomy of Educational Objectives: Cognitive Domain** N.Y.: David McKay Co., 1961.

Bruner, J.S. **The Process of Education**: Cambridge: Harvard University Press, 1961.

Coombs, H. Philips. **The World Educational Crisis: A Systems Analysis**. N.Y.: Oxford University Press, 1968.

Ebel, Robert L. et al. **Encyclopedia of Educational Research**. Fourth Edition, London: Macmillan, 1969.

International Bureau of Education, UNESCO. **Final Report of International Conference on Education 32nd Session: Major Trends in Education and The Improved Effectiveness of Educational Systems Particularly Through Reduction of Wastage at All Levels of Instruction**. Geneva, July 1970.

Inkeles, Alex "Making Men Modern: On the Causes and Consequences of Individual Change in Six Developing Countries" **American Journal of Sociology**. Vol. 75 no. 2, (September, 1969).

Mead, Margaret. **Culture & Commitment: A Study of the Generation Gap**. London: Bodley Head, 1970.

SEAMEO Regional Centre for Educational Innovation and Technology, **Innotech Concepts** Singapore: 1970. (mimeograph).

SEAMEO, **Report of Seameo Brainstorming Sessions**. Bangkok: Prachandra Press, 1970.

อุดมคติทางการศึกษาของไทย

นิยามคำว่าการศึกษา

ถ้าจะถามคนไทยทั่วๆ ไปถึงความหมายของการศึกษา ก็เห็นจะตอบกันเป็นเสียงเดียวกันว่าหมายถึงโรงเรียน และที่เข้ามาไว้ เช่นนี้ ก็ต้องไม่ได้ ด้วยพระราชบัญญัติ ประคุณศึกษา พุทธศักราช ๒๔๗๙ (ที่กองเผยแพร่การศึกษาจัดพิมพ์ขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๖ และบังมังคับใช้อยู่จนบัดนี้) ก็หาได้นิยามคำว่าการศึกษาไม่ หากพูดแต่เรื่องโรงเรียนไว้ อย่างมากหมายถ้ายกอง และพระราชบัญญัตินี้มีผลบังคับเด็กทุกคนที่มีอายุย่างเข้าไปที่แปดให้ต้องเรียนอยู่ในโรงเรียนประคุณศึกษาจนมีอายุย่างเข้าไปสิบห้า นอกจากระบบที่จะเข้าใจว่าการศึกษาหมายถึงโรงเรียนแล้ว ก็มักเข้าใจกันว่าหมายถึงการอ่านออกเขียนได้ ซึ่งเป็นเพียงบรรควัตถุย่างหนึ่งจะนำไปสู่การศึกษาเท่านั้นเอง ผู้ที่อ่านไม่ออก เขียนไม่ได้ แต่ได้รับการศึกษาดี ก็มีถูกไป โดยเฉพาะในสมัยซึ่งไม่จำต้องใช้วิชาหนังสือมากนัก นอกไปจากนั้นแล้ว ก็มักเข้าใจกันว่า การศึกษาเป็นมรรค อันจะก่อผลให้เกิดในทางอาชีพ ยิ่งเรียนสูงขึ้น ก็จะได้งานที่ต่ำกว่าผู้เรียนได้มากขึ้น ความเข้าใจผิดดังกล่าวซึ่ง นำทั้งจะได้รับคำชี้แจงให้ถูกต้องได้แล้วด้วยกระมัง

ก่อนที่จะให้อารยธรรมเกี่ยวกับคำๆ นี้ จำเป็นที่จะต้องดูให้รู้แน่เสียก่อนว่าพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๔๕๓ (ยังหาได้มีฉบับใหม่ไปกว่าซึ่งอีกไม่) นิยามคำนิยามว่า “การศึกษา” ซึ่งได้ความว่าเป็น “การเล่าเรียนฝึกฝนและอบรม” นักการศึกษาย่อมเห็นว่าไม่กว้างขวางพอ แต่ท่านเหล่านั้นก็หาได้อธิบายให้ความเกี่ยวกับคำนี้ให้เป็นที่รับรู้กันอย่างลึกซึ้งไม่ 오히려วิทยาลัยวิชาการศึกษาคนแรก ให้ความหมายของการศึกษาไว้แต่เพียงว่าเป็น “การลง功夫 และทั้งลง功夫นั้นก็ เพราะได้รับประสบการณ์ที่ได้จัดแจงให้แล้ว เป็นอย่างดี ดังนั้นจึงกล่าวว่า ถ้าได้รับประสบการณ์แล้วก็จะลง功夫 ซึ่งแปลว่าได้รับการศึกษานั้นเอง” (๑) ศึกษา ของ น.ม.ส. ให้คำจำกัดความว่าด้วยคนที่ได้รับการศึกษา โดยอาศัยหนังสือฝรั่งเป็นหลัก (แต่ไม่ได้บอกชื่อหนังสือและชื่อผู้แต่ง) ก็มีความง่ายรวมอยู่ด้วยเป็น๑ หลักในหลักทั้ง๖ นั้น (๒) ส่วนพระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปวงศ์ประพันธ์นั้น แม้จะมิได้ทรงพระนิพนธ์ว่าด้วยการศึกษาอย่างจังๆ แต่พระมติในเรื่องการศึกษา ก็น่าสนใจและเข้าในคำนิยามของศัพท์ที่น้อยด้วย เช่นว่า “ศึกษา มิได้บ่งความคิดที่ว่านี่คือน้ำason แต่หากแปลว่าเราเล่าเรียน ก็เล่าเรียนเอาเอง..... ที่จะต้องสร้างสมกิจให้กำลังใจที่จะอยากเรียนรู้มากเรื่องนี้ เรื่องนั้น เมื่อกำลังใจเกิดขึ้นแล้ว ก็คืบทางได่อง..... ศึกษา ตามศัพท์แปลว่า ความอยากที่จะมีความสามารถทำได้” (๓)

จะอย่างไรก็ตาม คำว่าศึกษา นี้ เราอาจมาจากการคำฟรังส์ Education ซึ่งจำเป็นอยู่เองที่จะต้องพึงมีความหมายว่าทางตะวันตก ว่าเขานิยามค่า ๆ นี้ว่าอย่างไร แม้คำนิยามนี้จะสับสนวุ่นวายและมากหมายหลายกระแสนัก ก็พожะประมวลที่เป็นหลัก ๆ ได้ แต่ก่อนที่จะนำว่าท่านนี้ ๆ มาเรียงไว้ให้ปรากฏ ควรกล่าวเสียก่อนว่าคำนิยามในพจนานุกรมนกพร่องอย่างไร

คำนิยามนั้นบันไดเมื่อ ๓ ความ กือ เล่าเรียน ๑ ฝึกฝน ๑ อบรมอีก ๑ ความทั้งสามนี้รวมอยู่ได้ในการศึกษา แต่ยังอธิบายไม่ครบถ้วนคือแห่งการศึกษา อย่างไรก็ตาม ห้ามผู้บังคับบัญชาไม่ใช่ครบทั้งองค์แห่งการศึกษา อย่างไรก็ตาม ห้ามผู้บังคับบัญชาไม่ใช่ในกระบวนการนี้ ก็ได้ข่ายความต่อจากคำนิยามในพจนานุกรมออกไปอีกว่า “เพื่อให้ผู้ศึกษามีความรู้ ความชำนาญ สามารถประกอบการงานอันเป็นอาชีพของตนได้ มือนามัยร่างกายสมบูรณ์ มีจิตใจความประพฤติดี อันจะมีคุณประโยชน์แก่ตน ครอบครัว และส่วนรวม ในทางด้านวิชาชีวิต และทำให้เกิดสติปัญญา ความสามารถของตนที่เรื่องอยู่ คลื่นลายเป็นความเจริญ ส่งผลให้เกิดความสุขความสบาย ใจ”^(๔) ถ้อยคำในอัญประกาศนี้ เห็นได้ชัดว่าดัดแปลงมาจากคำ Education ในภาษาอังกฤษ

ครั้นลองเปิดพจนานุกรมฉบับของสมาคมนาเลี่ปกรัลล์ ดูที่คำ สึกษา ว่าจะตรงกับภาษาอังกฤษ Education หรือไม่ ก็เห็นได้ว่าไม่ตรง คงได้แต่คำแปลว่า study, training, discipline ซึ่งออกจะใกล้มาทางคำนิยามของพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พจนานุกรมฉบับอังกฤษนาเลี่ยงพุทธตัตเตะ ที่แปลคำ Education เป็นนาเลี่ว่า สึกษาปนะ ก็ดี อัชณาปนะ ก็ดี เมื่อตูดคำอธิบายแล้วก็เห็นได้ว่าไม่ตรงแท้ที่เดียว คำหลังนี้แปลกลับเป็นอังกฤษได้แต่เพียงว่า teaching of the sacred writ, instruction ในที่นี้จะจะยังไม่พูดถึงความหมายของ สึกษา ในภาษาบาลี จะขอพูดถึง Education ในภาษาอังกฤษเสียก่อน

ก่อนอื่น ต้องเข้าใจข้อแตกต่างระหว่าง การเรียน (Learning) กับ การศึกษา (Education) เป็นประณีต การเรียน นั้นนิยามว่า “รวมถึงกระบวนการแต่เกิดจนตาย ที่นั้นเจนบุคคลปรับปรุงความประพฤติ และทัศนคติ อันเป็นผลได้มาจากการประสบการณ์”^(๕) วิธีที่พัฒนาอย่างก้าวหน้าก็ถือได้ว่าเป็นการเรียนแต่ไม่ใช่การศึกษา ด้วยการศึกษา “รวมถึงวิธีการต่าง ๆ ที่สังคมพยายามที่จะนำ หรือเร่งให้กระบวนการเรียนรู้ รวมถึงกระบวนการที่จะนำไปสู่การก่ออุบัติสัยและทัศนคติ การเรียนรู้ภาษาจากบิดามารดาญาติพี่น้องและคนอื่น ๆ ภายในครัวเรือน ตลอดจนการสั่งสอนอย่างเป็นทางการ ซึ่งได้รับจากศาสตราจารย์ และอาจารย์ จากโรงเรียนและมหาวิทยาลัย และการเรียนรู้อย่างไม่เป็นทางการ อันได้รับทางสังคม วัฒนธรรม การเมือง ตลอดจนผลได้อันเกิดจากการประกอบอาชีพ”^(๖)

องค์ประกอบที่สำคัญของการศึกษา ก็คือ เป็นตัวชี้วัดให้เกิดความอยากรีียนและให้สามารถที่จะเรียนต่อไปได้เรื่อยๆ ด้วยตนเองตลอดชีพ หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ การศึกษา “เกิดจากสมรรถภาพในสังคมซึ่งทรงคุณวุฒิสูงกว่า พยายามที่จะกำหนดวิัฒนาการของคนรุ่นต่อไปให้เป็นไปตามอุดมคติแห่งชีวิตของคนรุ่นตน”^(๗) เพราะฉะนั้นการศึกษาจะดีก็ได้ชั้นต่ำๆ ให้ เพราะความดีและความชั้นบนอยู่กับคุณธรรมและสติปัญญาของนักการศึกษา ที่สามารถจะกำหนดวิัฒนาการของคนรุ่นต่อไปนั้นเอง ถ้าหากการศึกษาเหล่านี้ปราศจากคุณธรรมและสติปัญญา แม้จะวางแผนคติแห่งชีวิตไว้อย่างสูงส่งเที่ยง直 การศึกษาก็จะดีไปไม่ได้ พร้อมกันนั้น ถ้าหากการศึกษามีคุณธรรมและมีสติปัญญาความสามารถ หากปราศจากอุดมคติอันสูงส่ง การศึกษาก็จะเป็นไปอย่างพื้นๆ เท่านั้น และถ้าหากได้ในสังคมใด นักการศึกษาขาดทั้งคุณธรรมและสติปัญญา มิหนำซ้ำอุดมคติแห่งชีวิตก็หมายไม่ได้ด้วยแล้ว ย่อมเป็นอันห่วงได้ว่าการศึกษาในสมัยนี้ ของสังคมนี้ จะเป็นสิ่งดีไม่ได้ และถ้าหากการศึกษาเดลิเวรี่แล้ว ยกนักที่จะยกระดับให้ได้ในระยะเวลาอันสั้น ในทางตรงกันข้าม การศึกษาจะดี ก็ต่อเมื่อได้วางแผนอย่างถูกต้อง ทั้งกล่องอันจะดำเนินไปสู่เบื้องหน้าที่ต้องหมาย ที่จะให้ผลดังประسنคือด้วย ให้แต่เท่านั้น การดำเนินงานด้านการศึกษาในมรรค ดังกล่าว เพื่อให้ได้ผลลัพธ์ จำต้องทำอย่างแยกชาย อย่างสม่ำเสมอ และอย่างเจาะจงเจ้าจริงเจ้าจัง

เบื้องหน้ายของการศึกษา

ถ้าเราตกลงกันได้ว่าเบื้องหน้ายของการศึกษาคืออะไร กิจของเราก็คงจะง่ายขึ้น แต่ถ้าเราไม่นึกถึงเบื้องหน้ายอันสูงส่งเสียเลย เราอาจจะประสาจากอุดมคติแห่งชีวิต ซึ่งก็หมายความว่าจะจัดการศึกษาให้ดีไม่ได้อยู่เอง ดังนักการศึกษาชาวอังกฤษผู้หนึ่งได้วิพากษ์วิจารณ์การศึกษาของไทยในสมัยที่จัดกันขึ้นใหม่อย่างฝรั่งว่า “อุดมคติ แม้สำหรับคนผู้ดีที่สุดและเข้มแข็งที่สุด ในหมู่ผู้ปกครองประเทศสยาม ก็หาได้สูงส่องอะไรมากไม่ แท้ที่จริง ออกจะไม่แข็งกร้าวเกินไปดoka ที่จะกล่าวว่า แทนจะหาใครในหมู่คนพากันที่ได้เลือดด้วยช้ำ ที่จะเข้าใจว่าการศึกษาที่แท้จริงนั้นมายความว่ากระไร พากันมุ่งประสงค์แต่ผลประโยชน์เท่านั้นเอง ส่วนใหญ่ก็คือผลได้ทางการค้าและทางวัฒนธรรม แม้เพียงนั้นก็คิดกันอย่างแคน ๆ ที่อยากรักก็คือคนทำบัญชี สมุหบัญชี เสมียนพนักงาน ที่พ่อพูดและเขียนภาษาอังกฤษได้คล่อง ๆ เท่านั้นก็พอแล้วสำหรับคนทั่วหลาย เว้นก็แต่ลูกท่านหลายเชื้อที่มีอภิสิทธิ์สูงจำนวนน้อยเท่านั้น แม้ในบรรดาท่านเหล่านั้น ก็มีที่เห็นกันว่าได้เท่านั้นก็ดีไม่ไปแล้ว ที่ว่าตุ่ประسنค์ของ การศึกษาเป็นไปเพื่อฝึกปรืออ่อนทรัพย์ให้แก่ก้า ทั้งทางร่างกายและจิตใจ เพื่อที่จะได้วิัฒนาการสืบไป โดยไม่ต้องคำนึงถึงการหาเลี้ยงชีพ เพื่อก่อให้เกิดความเข้าใจและเห็นใจใน

สั่งต่าง ๆ อย่างกว้างขวาง กล่าวคือให้กันได้โดยไม่เป็นมนุษย์ โดยให้เข้าได้มีโอกาสสรุจกัน สั่งที่เกียดกันไว้และพูดกันไว้อย่างวิเศษสุดในโลกนั้น ดูจะยังไม่เป็นที่เข้าใจกันในกรุงสยาม แม้ว่าที่ประยุกต์การศึกษามาใช้ ก็เป็นไปอย่างแคน ๆ บิดามารดาชาวสยามที่เห็นอุปนัชต์สำคัญนี้ไป ต่างก็หวังเพียงแต่จะให้บุตรของตนได้รับราชการ โดยไม่หวังอะไรยิ่งไปกว่านี้ สำหรับเรื่องที่เกี่ยวกับคุณค่า อันว่าด้วยการเรียนรู้อันดักกัน ระหว่างระบบตะวันออกและตะวันตก ที่เป็นปัญหาอันเกิดมาแต่สมัยที่ล่อร์ดแมคคลอลีย์เป็นใหญ่อุปถัมภ์ อนเดียนน์ ดูจะยังไม่เป็นปัญหานักมากในเมืองไทย กว่าปัญหาทำนองนี้จะเกิดขึ้นทัน ก็เห็นจะแก้กันตกไปได้เสียก่อนแล้ว” (๔)

ที่นักการศึกษาผู้นี้ว่ามานั้น เห็นว่าจะดำเนินเฉพาะระบบการศึกษาแบบใหม่ของเรา ซึ่งเริ่มแต่สมัยตั้งกรุงศึกษาธิการ เป็นต้นมา ด้วยเราไม่มีทางรู้ได้ว่าปรัชญาการศึกษาแบบดั้งเดิมของเรามีอย่างไร ถ้าลึกหรือตื้นเขินเพียงไร สรุนระบบใหม่ของเรานั้น ก็เห็นจะเป็นจริงดังเขาว่า ด้วยเรายาหานมาเลียนแบบฝรั่ง โดยไม่เข้าใจถึงเนื้หาหมายอันลึกซึ้งของระบบการศึกษาอย่างฝรั่งเลย และแผนการศึกษาของเราที่แล้ว ๆ มา หาเคยได้แสดงอุดมคติ ที่ลึกซึ้งอย่างไรไม่ เสนนาดีท่านหนึ่ง ซึ่งถือกันว่าเป็นนักการศึกษาคนสำคัญ ก็ยอมรับอย่างน่าเชื่อว่า ไปรวมรวมความคิดทางด้านการศึกษาของฝรั่งมาจากเมืองญี่ปุ่นนั่นเอง เสนานดีอีกท่านหนึ่งถึงกับนิ่ว่าทำไม่ได้ “ไปหลับตาจำเริญรออาจารย์ตะวันตก ซึ่งสอนให้เรียนเรื่องชาติที่เป็นต้นตอของวัฒนธรรมตะวันตก กล่าวคือ อีบรู กรีก และโรมัน เป็นต้น ทั้งข้าพเจ้าได้เคยทราบอยู่ว่าในประเทศอินเดีย สมัยที่รัฐบาลอังกฤษปกครองอยู่นั้น ลอร์ดแมคคลอลีย์ตั้งหลักสูตรให้เรียนตามอย่างอังกฤษ คือตั้งมูลฐานมาจากอีบรู กรีก โรมัน แทนที่จะให้รู้จักวัฒนธรรมของอินเดีย ในเวลาต่อมา ก็ปรากฏว่าเป็นเหตุให้ชาวอินเดียสมัยใหม่ติเตียนอังกฤษเป็นอันมาก ว่าจะทำให้เขาลืมชาติ แต่คนไทยเรานั้นเป็นคนว่าง่าย ครูอาจารย์ก็เรียนมาจากการอังกฤษเป็นส่วนมาก เราจึงได้พากันตามไปอย่างเช่น ๆ” (๕)

แม้ทุกวันนี้ นักการศึกษางานท่าน จะได้เรียกร้องต้องการเนื้หาหมายทางการศึกษาที่เป็นของเราเองขึ้นบ้างแล้วก็ตาม แต่แผนการศึกษาฉบับนี้จุบันก็คงได้อิทธิพลมาจากฝรั่งอยู่อย่างเดิม เป็นแต่เปลี่ยนจากอังกฤษมาเป็นอเมริกา (๖) และการตามเขาอย่างเช่น ๆ นั้น นอกจากราชไม่มีทางเป็นตัวของตัวเองได้แล้ว ยังไม่มีทางจะเข้าใจให้ถ่องแท้ลึกลับ แห่งต้นตอที่ตามเขาอีกด้วย ฉะนั้น ก่อนที่จะแสวงหาเนื้หาหมายแห่งการศึกษาของเราเอง ควรที่จะพิจารณาดูก่อน ว่าเนื้หาหมายใหญ่ ๆ ในทางการศึกษาของฝ่ายตะวันตกนั้นมีอะไรบ้าง จึงจำต้องทราบถึงมูลฐานทางการศึกษาของฝ่ายกรีก โรมัน และอีบรู กับทั้งคริสต์ โดยย่อ จนถึงที่นำมาประยุกต์ใช้ในอังกฤษ

เมืองของศึกษาอย่างไร

ก) โรมัน

ดังได้กล่าวแล้วว่า การศึกษาเป็นเรื่องของคนรุ่นหนึ่ง ซึ่งพยายามจะบันคบหันต่อไป ให้เป็นไปตามอุดมคติของตน ฉะนั้นเมืองของการศึกษาจะเป็นอย่างไร ก็ขึ้นอยู่ กับว่าอุดมคติของคนรุ่นนั้น ๆ เป็นอย่างไรนั้นเอง และแล้วเขาก็มาตราการต่าง ๆ ให้ การศึกษาแก่เยาวชน ในบรรลุถึงเมืองหรืออุดมคตินั้น ๆ ได้เพียงไร ยกตัวอย่างเช่น กรุงโรมสมัยโบราณ ชาวโรมันถือว่าสิ่งต่าง ๆ เหล่านี้เป็นคุณธรรม อันมีความดี และ สถาบันต่าง ๆ จำต้องพยายามปลูกฝังให้มีอยู่ชั่วคลานาน ก็ลักษณะ (๑)

gravitas ความตั้งใจนั้นในอันที่จะทำการให้บรรลุตุตุประسنค์ หรือสิ่งที่ได้รับมอบหมายมาให้กระทำ

industria และ **diligentia** ความวิริยะอุตสาหะ

constantia ความเสมอต้นเสมอปลายในการกระทำ โดยไม่ลดหย่อนวิริยะอุตสาหะลง

virtus ความเป็นคน หรือนักหนั่นนุษยธรรมอันของอาจกล้าหาญ

pietas ความจงรักภักดีต่อสกุล บ้านเกิดเมืองนอน และเทพเจ้าหรือนักหนั่นก็คือ เป็นคนซื่อและกตัญญูนั้นเอง

magnanimus ความมีใจงาม

ทั้งหมดนี้จะเป็นการเน้นไปที่การสร้างสรรค์ การเผยแพร่ขยาย เพื่อบ้านเมือง แห่งเดียว จึงเห็น ได้ว่าจักรวรรดิโรมันกว้างขวางออกไปทุกที่ ทั้งนี้ เพราะนำเอาอุดมคติังว่า น่าประพฤติ ปฏิบัติได้ในหลายต่อหลายชั้นคน พร้อมกันนี้ชาวโรมันก็มีคุณธรรมที่ถืออยู่ห้ามปราบความ พุ่งเพ้อ ไม่ให้เกินเลยไป ให้ใช้ชีวิตอย่างง่ายๆ (continentia) ให้รู้จักระบันใจ ให้รู้จักห้ามใจ ตนเอง ระบบการศึกษาของโรมันก็ไม่มีโรงเรียนหรือมหาวิทยาลัยอะไร เพียงในแต่ละครัว รื่อ (familia) บิดาเป็นใหญ่ หลาย ๆ ครัวรื่อรวมกันเป็นแซ่ เป็นโกรตระกูล (gens) หลาย ๆ โกรตระกูลรวมกันเป็นหน่วยบริหารการบ้านการเมือง (curia หรือ pagus) ผู้ที่ เป็นใหญ่ในครัวรื่อเป็นหน้าที่สอนคนในอารักขาให้รู้จักคุณธรรมต่าง ๆ ดังกล่าวแล้ว อย่าง การศึกษาของเกโต เรายังได้ว่าบิดามิได้แต่สอนให้เข้ม มากนวย และวายน้ำเท่านั้น หากยัง สอนมิให้ทำความชัวต่าง ๆ อีกด้วย บิดาเองก็มิได้พูดคำหยาบให้บุตรได้ยิน ทั้งนี้ เพราะการ กระทำดังกล่าวจะเป็นเหตุให้ผู้รื่อไม่พอใจ พร้อมกันนี้บิดาก็ต้องเขียนพงศาวดาร เล่า ถึงความยิ่งใหญ่ และขนบธรรมเนียมประเพณีของบรรพบุรุษ ให้บุตรได้รู้อีกด้วย

ทั้งนี้ พ่อจะเห็นได้แล้วว่าเมืองของ แวดวงการศึกษาของชาวโรมัน เป็นไปอย่าง ชนน ๆ ถ้าเป็นโอกาส บิดาก็พาไปฟังสุนทรพจน์เวลาป längศพรัฐบุรุษที่สำคัญ นั่นก็เป็นการ ศึกษาอีกวิธีหนึ่ง ซึ่งช่วยให้เกิดสติปัญญา ความสามารถ นอกเหนือไปจากการเรียนวิชาชีพ

ตามรอยสกุลวงศ์ แต่อดมคติต่าง ๆ ของชาวโรมันดังกล่าววนนี้ ทำให้สูงส่งในทางนานัครรรม ไม่ และไม่มีทฤษฎีที่มนุษย์จะก้าวไปได้ไกลเกินกว่าการใช้ชีวิตไปวัน ๆ ในโลกนี้จุบัน เท่านั้นเอง พื้นจากนี้ไปก็เมื่นเรื่องของผู้สังเทวดาอันศักดิ์สิทธิ์ เกินกว่าที่สามัญชนจะเข้า ใจได้ ฉะนั้นความเป็นไปของชาวโรมันจึงเป็นเรื่องของปฏิบัติการ ของการงาน ยิ่งกว่า ที่จะมีความคิดอันลึกซึ้งอันใดให้ไว้แก่โลก ดังสุภาษณ์ตั้นที่ท่องกันขึ้นปากก็เป็นไปในรูป ของ vir fortis et strenuus คนที่แข็งแรงกล้าหาญ และขยันขันแข็ง (เกต) ห้าไม่กี ad utilitatem vitae ความคิดและการกระทำการให้ได้ผลแก่ชีวิตนี้ (แตกกิตต์) ต่อโรม มาได้รับอิทธิพลความคิดของกรีกแล้วต่างหาก ทัศนคติจึงเปลี่ยนไป จะอย่างไรก็ตาม ความคิดต่าง ๆ อย่างง่าย ๆ ของโรมันนี้ก็เป็นเหตุให้ได้สร้างอาณาจักรขึ้นมาอย่างเป็นปึก แผ่นแน่นหนา ด้วยชาวโรมันรับคุณธรรมของบรรพนธุรุษสืบท่องกันลงมาได้หลายชั่วคน ที่โรมต้องเสื่อมลงก็ เพราะเหตุที่ชาวโรมันรุ่นหลังนี้ได้ประพฤติตามอุดมคติดังเดิมอันนี้ หรือ อุดมคติดังเดิมนี้ไม่เหมาะสมเสียแล้วกับอาณาจักรที่ฟุ่มเฟือห์เหมือนระบบการปกครอง และการล่าต่าง ๆ อย่างซับซ้อน จนเกินที่การศึกษาอย่างง่าย ๆ ตามเนื้อร่างเดิมจะรับໄว ได้ (๑๒)

ข) กรีก

ขอให้รายอันไปดูเนื้อร่างของการศึกษาแบบกรีกสมัยโบราณ ก่อนกรุงโรมขึ้นไป แม้กระทั่งของกรีกจะมีระบบและวิธีการต่างกันออกไป ก็พอจะสรุปได้ว่า (๓) เมื่อ หมายของกรีก มุ่งที่คุณธรรมและความดีอันวิเศษสุด อันจักให้นักเกิดมีในแต่ละบุคคลนั้น ทั้งทางร่างกาย ความคิดความอ่าน และอุปนิสัยใจคอ เพื่อให้แต่ละบุคคลนั้น เป็นพลเมืองดีของรัฐต่อไป ทางร่างกาย พยายามฝึกปั้นให้ไว้ให้มีสุขภาพอนามัยดี ทาง ความคิดความอ่าน พยายามสอนให้รู้จักโลก และหน้าที่ของแต่ละคนที่จะมีบทบาทอยู่ใน โลก ส่วนอุปนิสัยใจตนนี้ ให้รู้ว่าความดีคืออะไร ความงามคืออะไร ความจริงคืออะไร จะได้ดำเนินชีวิตได้ถูกต้องตามคัดลอกแห่งสังฆะ

การศึกษานี้ ภาษากรีกใช้คำว่า paideia ให้คำจำกัดความว่า “เพื่อเรียนให้รู้ คุณธรรม (areté) ตั้งแต่เป็นหนุ่มเรื่อยไป เพื่อที่จะให้เมื่อคนซึ่งต้องประสงค์อย่างจริงจัง ในอันที่จะเป็นพลเมืองที่สมบูรณ์ คือรู้ว่าควรจะปกครองอย่างไร และรับการปกครอง อย่างไร จึงจะเป็นไปตามพันฐานแห่งความยุติธรรม” สำหรับ paideia นี้ มีมาตรฐานจากคำว่า pais ซึ่งแปลว่า การเตรียมผู้เยาว์ไว้ให้เป็นผู้ใหญ่นั่นเอง กรณีผู้เป็นศัพท์ขึ้นแล้ว กิน ความตลอดว่า ผู้ใหญ่ที่ของกรีกจะต้องเป็นพลเมืองดีด้วยเสมอไป ซึ่งจะแยกการบ้าน ออกจากภาระเมือง หาได้ไม่ และจะแยกคนที่อยู่ในเมืองออกจากความเป็นมนุษย์ ก็ไม่ได้

อีกเช่นกัน ฉะนั้น คำว่า เมื่อตกไปเป็นภาษาตะติน จึงแปลว่า *humanitas* คือสิ่งซึ่งทำคนให้เป็นมนุษย์ ฉะนั้น การศึกษาในระบบดั้งเดิมของยุโรป ที่มีรากมาจากกรีกและโรม จึงเป็นเรื่องของมนุษยธรรมศาสตร์ *The Humanities* โดยตลอด หรือนัยหนึ่ง วัฒนธรรมของตะวันตกสายกรีก หรือกรีก ของการแบ่งความคิดจากมาร্঱าวิถีที่จะผลิตผลลัพธ์ ประสงค์ ให้มีรรคันนกลายเป็นผลได้ไปเลย กล่าวคือการศึกษาเป็นทั้งมารคและเป็นทั้งผลได้ในตัวเอง ยกตัวอย่างเช่นคนที่เรียนเรื่องความงาม ขณะเรียนก็ได้สัมผัสกับความงาม เป็นผลได้ในตัวอยู่แล้ว และการเรียนนั้นก็เป็นมาร์ราวิถีที่ให้รู้ซึ่งความงาม ขึ้นไป หรือคนที่เล่นกีฬา ขณะเล่นก็ได้รับผลคือความสนุกสนานเพลิดเพลินอยู่แล้ว และการเล่นนั้นยังเป็นมาร์ราวิถี ที่จะนำสุภาพอันสมบูรณ์มาสู่ผู้เล่นอีกด้วย

อริสโตเตล ถ้าเราจะละเอียดมากการศึกษาของกรีกไว้เพียงเท่านี้ ก็ไม่น่าจะมีปัญหาอะไรต่อไป แต่กรีกผิดกับโรมันตรงที่ไม่ได้ทิ้งปัญหานี้ไว้ไป หากพิจารณาหากแก่นแท้ของทุกสิ่งทุกอย่าง จึงจำต้องถามต่อไป ว่าที่ตั้งเบื้องหลังไว้ให้ศึกษาเรื่องคุณธรรมนั้น ไม่เลี่ยงดอก แต่อะไรเล่าก็คือคุณธรรม อริสโตเตลเองถึงกับพรოนนความในใจไว้อย่างยั่งยืน “เราต้องอย่าลืมนักถอดรหารมชาติของการศึกษา และวิธีที่จะให้การศึกษานั้น เพราะสมัยนี้มีข้อดีແยิบใหญ่ในทางปฏิบัติอยู่ในเรื่องนี้ ประชาชนมักจะไม่เห็นพ้องต้องกันถึงวิชาต่างๆ อันเป็นมาตรฐานการศึกษา ควรศึกษาถึงคุณธรรมในฐานะที่เป็นวิชาในทางนามธรรม หรือควรแสวงหาชีวิตที่ดีที่สุดให้เป็นผลได้ของ การศึกษา และก็ไม่แน่ใจกันว่าการศึกษานั้น ความมุ่งหมายทางที่ความคิดความอ่านให้เจริญงอกงาม หรือควรจะฝึกปรือไว้ในทางศีลธรรม จรรยา ปัญหามุ่งยากยิ่งขึ้น ถ้าเราพิจารณาถึงการศึกษาที่เป็นอยู่ในขณะนี้ เพราะไม่มีใครรู้ว่าการสอนเยาวชนให้รู้วิชานั้นๆ ช่วยเพิ่มพูนคุณความดีให้มากขึ้น หรือช่วยให้ศึกษาวิชาการขึ้นสูงๆ ขึ้นไป นิดต่างๆ เหล่านั้นผู้เห็นด้วยอย่างลามากๆ และถ้ายอมรับกันว่าคุณธรรมควรจะเป็นผลของการศึกษา มาร์ราวิถีที่จะนำไปสู่ผลได้อันนั้น จักเป็นไปในรูปใด ก็หาได้มีผู้เห็นพ้องต้องกันไม่” (๑๔)

แม้จะบันทึกลงเพียงนี้แล้วก็ตาม แต่อริสโตเตลเองก็มีอุดมคติที่แน่นอน ดังพอจะสรุปได้ดังนี้ คือ การศึกษาเป็นขบวนการอันฝึกฝนร่างกาย ความคิดและอุบัติสัญ เพื่อจะได้บังเกิดพลเมืองดีในรัฐ (อันนี้อริสโตเตลไม่ได้คิดต่างไปจากนักปรัชญาอื่นๆ ของกรีก) แต่ความหมายที่สูงสุดไม่อยู่เพียงแค่นี้ หากอยู่ที่การเตรียมบุคคลให้รู้จักทำความสุขอย่างถูกต้องที่สุด หลังจากที่ได้ทำการงานต่างๆ เพื่อส่วนรวมมาแล้วอย่างสมควร การมีความสุขอย่างสูงสุดนั้นคือเข้าถึงขั้นของปัญญาอันเป็นทิพย์ ดังคำของอริสโตเตลเองว่า “ชีวิตนี้เบ่งได้เป็นสองส่วน การมีงานทำกับการมีความสุข สองครามกับสันติภาพ การ

กระทำของเราก็ต้องแบ่งไปให้แก่สิ่งที่เป็นประโยชน์กับสิ่งที่ดีเดียว การเลือกของเรือนอยู่ กับว่าธรรมชาติฯ หรือฝ่ายสูงภายในจิตของเราเป็นตัวการเลือก เรากล่าวเลือกทำสิ่ง什么样 เพื่อให้ได้มาซึ่งสันติภาพ ทำการงานเพื่อให้ได้มาซึ่งความสุข และทำสิ่งซึ่งเป็นประโยชน์ เพื่อให้ได้สิ่งดีๆ... นแล คือเนื้ามายที่เราต้องตราไว้เสมอ เมื่อเราจะให้การศึกษา แก่ผู้เยาว์และผู้ที่มีอายุอันมาก ณ ตอนต้องการศึกษา” (๑๕)

การที่อริสโตเตลให้เนื้ามายทางการศึกษาได้ เช่นนี้ ก็ เพราะเริ่มด้วยการถามปัญหา ขั้นมูลฐานเป็นประเดิม ว่า มนุษย์คืออะไร ภาระอยู่ในสังคมชนิดใด คำตอบก็คือมนุษย์ เป็นสัตว์ที่จะต้องอยู่เมือง และเมืองเกิดขึ้นเพื่อให้มนุษย์ได้ดำรงชีวิต จึงจำเป็นที่เมืองจะ ต้องขึ้นเพื่อให้มีชีวิตต่อไป (๑๖) ฉะนั้น พลเมืองจึงควรได้รับการศึกษาให้เหมาะสมกับบ้านเมือง ทัตนาศัยอยู่ เพื่อที่จะได้เป็นพลเมืองดีและเพื่อที่จะหาความสุขอันสูงสุดได้

เปลโต ทั้งอริสโตเตลและเปลโต ต่างก็ได้อธิพลด้วยความจากโสกราตีส ในข้อ ที่ว่า ความคือความรู้ เพราะฉะนั้น เนื้ามายแห่งการศึกษาจึงมุ่งที่ตรงนี้ ความสุขอันสูงสุดของอริสโตเตลก็คือสุขในความรู้ ในปัญญาที่ตนเอง ทางฝ่ายเปลโตนั้น ตั้งเนื้ามาย ทางการศึกษาไว้ ๔ ประการ ดูๆเดียวกับเนื้ามายหรืออุดมคติของรัฐ กล่าวคือ ปัญญา ความกล้า ความปั่นใจ และความยุติธรรม (๑๗)

เปลโตถือว่ามนุษย์แต่ละคนมีดวงจิตอันแบ่งได้เป็น ๓ ส่วน เช่นเดียวกับรัฐ ซึ่ง ประกอบไปด้วยพลเมือง ๓ ประเภท จิตส่วนที่ ๑ ประกอบไปด้วยปัญญา และผู้ที่มีปัญญา แก่กล้า ก็คือจะปกครองประเทศ ในด้านวางแผนนโยบาย ในการตัดสินใจให้มีการดำเนิน งานด้านรัฐประศาสน์ ในการออกกฎหมาย ผู้ที่มีปัญญาแก่กล้า ย่อมรู้ว่าอะไรคือ ความดี รู้ว่าอะไรคือสำหรับตนและสำหรับคนอื่นๆ ทั้งมวลในรัฐ ด้วยเหตุฉะนี้จึงสามารถ ตัดสินใจทำการต่างๆ ให้รัฐได้ ในขณะที่มีเวลาหาความสุขทางปัญญาให้ตัวเองได้ด้วย โดย ไม่เอาเปรี้ยบผู้อื่น เหตุเพราตนเป็นผู้มีปัญญา จึงยินดีรับใช้ผู้อื่น ยิ่งกว่าจะแสวงหาผล ประโยชน์ แม้สมบัติพัสดุและบุตรภรรยา ก็ไม่มีมาเป็นเครื่องกัดขวาง

จิตส่วนที่สองประกอบไปด้วยความกล้า และผู้ที่มีความกล้าเป็นเจ้าเรือน ย้อมยัง ข้อหยอดนทางปัญญา พวนนี้ปักษ์ของประเทศได้แต่ในฐานะผู้บริหาร ซึ่งต้องรับนโยบายจาก ชนชั้นนำอีกทีหนึ่ง จิตที่มีความกล้า คือสามารถรู้ว่าอะไรควรกล้า อะไรไม่ควรกล้า และ ถ้ารู้สิ่งขนาดว่าความกล้าที่แท้จริงคือกลัวความช่ำ แล้วจิตจะร่าเริง ด้วยผู้อ่อนหาสามารถที่ จะนำเสนอได้ให้กล้าได้ไม่ แม้ความทุกข์ ความจน ที่สุดจนความตาย จะเป็นสิ่งที่น่าสะพรึง กลัว แต่ผู้ที่มีความกล้าอย่างถึงที่สุด ก็หาได้กลัวไม่ เพราะถ้าเข้าใจสภาวะดังกล่าวแล้ว สิ่งต่างๆ เหล่านี้หากทำให้มนุษย์เสียร้ายลงไปได้ไม่ มีแต่ความช่ำที่นั่นที่สามารถทำให้

มนุษย์เล่าว่ายังไงได้ กนกถ้าที่แท้จริงแล้วความชั่ว แต่การที่จะรู้ว่าอะไรช้าอย่างเห็นจะดิจิต ต้องอาศัยจิตที่มีบัญญาคือการนึกคิด การพูดคุยและการสื่อสาร ไม่มีบัญญาแก่กล้า จึงต้องพึ่งผู้ที่มีบัญญาอยู่เสมอ และถ้าคนในรัฐบาลที่ส่วนกันทำงานอย่างถูกต้องตามหน้าที่แล้ว รัฐจะมีคุณความดี โดยที่สามารถสร้างให้ไว้ว่าอะไรคือความดีและอะไรคือความชั่ว

จิตส่วนที่สามอันประกอบไปด้วยความปั่นในนั้น เห็นจะสำหรับไฟร์บ้านพลเมืองที่มีให้หน้าที่ปกครองรัฐ หากมีภารกิจในการผลิตสรรพสิ่ง ตลอดจนการทำภาคขาย พากนัมหน้าที่เพียงรู้ว่าธรรมชาติต้องอยู่ให้ธรรมชาติหายสูง ต้องพยายามระงับความโลภ ความมักมาก โดยเชื่อพึ่งผู้ที่รู้มากกว่าตน ผู้ที่มีความกล้าหาญยิ่งกว่าตน ผู้ที่เสียสละยิ่งกว่าตน

ถ้าแต่ละหน่วยในรัฐประกอบการกิจตามหน้าที่ดังนี้ มีทรัพย์สมบัติอันเหมาะสมกับกิจการอันตนกระทำ ความยุติธรรมก็ย่อมจะมีในรัฐ ถ้าฟ่อคำได้รับการศึกษามากขึ้น มีความกล้ามากขึ้น มีความเสียสละมากขึ้น ก็อาจจะโลกสมบัติ มารับใช้บ้านเมืองได้มากขึ้น และรับการศึกษาได้มากขึ้น จนบัญญาแก่กล้าถึงขนาด ก็อาจเป็นผู้ปกครองประเทศได้

ในเมืองเบ้าหมายของรัฐในอุดมคติของเปลโตเมื่อเร้นนี้ เบ้าหมายของการศึกษา จึงเป็นเร้นนี้ด้วย และแม้รัฐในอุดมคติเร้นนี้ยังไม่เคยปรากฏขึ้นในโลก ก็ได้มีผู้พยายามนำเอาเบ้าหมายของเปลโตไปใช้ ทั้งในด้านการศึกษา และในด้านการเมือง จนนับได้ว่า ความคิดของเปลโตไม่อิทธิพลลดดยูโรปตะวันตก เป็นเวลาคราวสองพันปีมาแล้ว เนพาะ ในด้านการศึกษา เปลโตก็ได้วางแผนการศึกษาไว้เป็นหันตัน กลาง สูง สำหรับจิตแต่ละส่วน และสำหรับพลเมืองแต่ละประเภทของรัฐ แม้การศึกษาขั้นต้น ก็มีเบ้าหมายเพื่อให้ได้ภาพพจน์แห่งคุณวิเศษในทางจริยธรรม และในทางนามธรรม ซึ่งเมื่อร่วมเข้ากับความงามทางร่างกาย ย่อมทำให้ผู้ได้รับการศึกษามีความงามพร้อม เห็นจะเป็นสิ่งอันเป็นที่รัก วิธีการศึกษานี้ ใช้แบบที่พากกรึกได้โดยอุ้มแล้ว คือ grammatic การเรียนเขียนอ่าน music การเรียนในเรื่องความงามความไพเราะ และความคิดศึกษาอันลักษณะ ซึ่งรวมถึงเลขคณิตและเรขาคณิตด้วย กับ gymnastic หรือนัยหนึ่งพลศึกษา จะอย่างไรก็ตามเปลโตเน้นในเรื่องการดำรงชีวิตอย่างง่ายๆ เพื่อให้เกิดสุขภาพอนามัยในทางร่างกาย และก่อให้เกิดความบ่มใจในทางจิตอีกด้วย ทั้งนี้เพื่อคนไทยที่ได้รับการศึกษามาเมื่อเพียงขั้นต้น จักได้ดำเนินชีวิตไปได้อย่างสามารถ ทั้งในทางร่างกายและทางความคิดจิตใจ

แม้การศึกษาขั้นมัธยมและขันอุดม เปลาโทจะวางมาตรการไว้อย่างลึกซึ้งเพียงได้ก็ตาม ก็ได้ประกาศว่า “ผลบั้นปลายของการศึกษาคือความเข้าใจอย่างลึกซึ้งลึกความสัมพันธ์อันมีอยู่อย่างเป็นระบบที่มีในสกอลจักรวาล”^(๔) กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ การศึกษาเป็นไปเพื่อให้ทรงร่างกายและจิตใจได้เจริญเติบโต ทางด้านความงามทุกประการ และให้

เจริญของงานจนถึงที่สุด เท่าที่บุคคลนั้นจะเข้าถึงได้ ถ้าถึงที่สุดจริง ๆ ก็เรียกว่าเข้าถึงสภาวะธรรมแห่งความสมบูรณ์ (Perfect)

ปรัชญาการศึกษาของเปลโตเกี่ยวโยงไปยังปรัชญา ที่เป็นหลักแห่งความรู้ (Epistemology) ดังปรากฏในทฤษฎีร่องแบบ (Theory of Form) ซึ่งถือแม้จะมีอิทธิพลอยู่มาก ก็จะไม่ขอเอ่ยไว้ในที่นี้^(๑๙) สำหรับผู้ที่ไม่ยอมรับทฤษฎีของเปลโต ก็คงต้องถามต่อไปว่า ความงามคืออะไร ความดีคืออะไร และความสมบูรณ์ที่ว่านี้เป็นอย่างไร ทั้งเปลโตก็กล่าวไว้แล้วในทางทฤษฎี การที่จะนำเข้าหมายในทางคุณธรรมอันสูงส่งมาประยุกต์ใช้นั้น จำต้องคำนึงถึงกาล สถาน วัฒนธรรม ลัทธิศาสนา ความมุ่งหมายของประชาชนต้องด้วย ในอันที่จะให้คุณธรรมดังกล่าวເວาذهนະວັດຖຸຮຽມທີ່ແວດລົມນັບຈະເຈກນຸກຄລນ້າ ອູ້ ຍື່ໃນຮະບະລັ່ງນີ້ການປົງເສີເສີເນົາຫມາຍອັນສຳຄັງຂອງປේລໂຕດ້ວຍແລ້ວ ກົງບາກທັກຂຶ້ນໄປ ວ່າອຸດົມຄຕີ່ທີ່ແທ່ທາງດ້ານການສຶກຢານິນ ຈະເປັນໄປໃນຮູບໄດ້ ດັນກັກການສຶກຢາຫັນນຳເອງຍັງຍອມຮັບວ່າອັງກຸມກີດຈຸຈະປາສາກເນົາຫມາຍໃນດ້ານການສຶກຢາເສີຍແລ້ວ^(๒๐) ເສີຍທຳນອງເດືອກກັນນີ້ທີ່ສະຫຼຸງອາເມຣິກາ ແລະໃນຮະບະການສຶກຢາທີ່ ໄປໃນໂລກຕະວັນຕົກ ດັນກັກການສຶກຢາອີກທ່ານໜີ້ໄດ້ກ່າວວ່າ “ນັກຕິກພຣອນນາໄດ້ວ່າປະວັດທິກສຕົມຂອງນຸ່ມຍາຕິນີ້ ເປັນໄປອ່າງວິເຄີຍນາກ ເພື່ອເນົາຫມາຍທີ່ພົດທຶນເປັນໄປໂດຍໄນ້ເນົາຫມາຍເລີຍ ແລະຜູ້ທີ່ນຳນຸ່ມຍາຕິໄປນີ້ເລົາ ກີ່ລ້ວນສາມາດໃນການເປັນຜົນໆ ເວັ້ນແຕ່ໄນ້ຮູ້ວ່າຈະນຳໄປທາງໄຫຫດ໌ ແລະເມື່ອໄດ້ນຳແລ້ວ ກີ່ຈາກນຳໄປໃນທີສທາງນີ້ ໄດ້ ໂດຍໄນ້ຮູ້ວ່າຜລນັ້ນປລາຍໃນທີສທາງນີ້ ມີຄຸນຄ່າອັນສົມກວຮ້ອມໄນ້”^(๒๑)

การทິ່ມນຸ່ມຍີ່ໃນປັຈນັນໄນ້ຍອມຮັບເນົາຫມາຍ ພຣ້ອອຸດົມຄຕີ່ທີ່ນັກປະຊຸມຢູ່ໃນສົມຍົບໂປຣະວາງໄວ້ ເກີດມາຈາກການໃຊ້ວິທີ່ຄົດອ່າງກົງກິນໍ່ເອງ ດ້ວຍກ່ອນທີ່ປේລໂຕກີ່ ອຣິສໂຕເຕີລິກີ່ ຈະເສັນອົບເນົາຫມາຍຍ່າງໄດ້ຍ່າງໜີ້ໃຫ້ແນ່ນອນລົງໄປ ຕ່າງກີ່ໃຫ້ເຫດຸພລເສັນອ ແລະພາຍານອົບນາຍຍ່າງລຸ່ມລຶກ ເມື່ອຄົນຮຸ່ນຫລັງຮັບເຫດຸພລແລະກໍາອົບນາຍນີ້ ໄນໄດ້ ກີ່ຈຳເປັນອູ້ເອງທີ່ຈະຕື່ອງປົງເສີເສີເນົາຫມາຍແລະອຸດົມຄຕິນີ້ ໄດ້ສີ່ວ່າຈະນຳໄປທາງໄຫຫດ໌ ທັງນັ້ນໄດ້ໝາຍຄວາມວ່າເນົາຫມາຍແລະອຸດົມຄຕີ່ໄນ້ສຳຄັງ

ก) ຂົນຮູ້ແລະຄຣິສຕີ

ຂອ້າໃຫ້ເນົາພິຈາລາດເນົາຫມາຍ ພຣ້ອອຸດົມຄຕີ່ແໜ່ງການສຶກຢາອັນພວກຂົນຮູ້ດູນນຳ ກີຈະເຫັນໄວ້ວ່າ ຜັນຫາຕິ່ນີ້ຕ້ອງການໃຫ້ອັນຫຼັນລາດ ດ້ວຍກາຮູ້ກົງຕ່າງໆ ຂອງໂນເສສ ແລະໃຫ້ມີຄວາມຮູ້ໃນພາວກາດຂອງชาຕີແໜ່ງຕົນເທົ່ານີ້ ບົດາມາຮົມມື້ໜ້າທີ່ຍ່າງສຳຄັງໃນອັນທີ່ຈະໄຫ້ນຸ່ມຕົງໄດ້ຮັບການສຶກຢາເພື່ອນຸ່ມຕົງໄດ້ໄວ້ກົດກົງຂອງໂນເສສ ຜົ່ງເປັນນັ້ນຫາຂອງພຣະເຈົ້າ ແລະກາຮົມທີ່ຄົນຫຼັກຄວາມເປັນຍົວໄວ້ໄດ້ ແມ່ຈະຄຸກນັ້ນໄລ່ອອກອກນ້ຳນັ້ນເມື່ອດິນມາເປັນເວລາກ່າວ່າພັນ

ปี ก็ เพราะยังเด็กเป็นอย่างมากหรืออุดมคติที่ว่า “นี่” และบัดนี้เมื่อข่าวกลับเข้าไปตั้งประเทศไทยอิสราเอล ขึ้นในปาเลสไตน์อีกแล้ว ก็คงต้องเป็นอย่างดังเดิม ไว้นั้นแล้ว หากนำเอาวิทยาการแผนใหม่ ไปประยุกต์ใช้ โดยไม่ให้ดักนกภัยหรือบัญชาของพระผู้เป็นเจ้า

ลักษณะตั้งที่แตกหน่อออกมานจากลักษณะของพากอีบูร์ ก็มีอุดมคติอย่างๆ เพียงแต่ให้ผู้คนได้อุทิศตนเพื่อพระเจ้าที่เที่ยงแท้เท่านั้นเอง ในขณะที่ลักษณะตามนี้คือ การอุทิศตนเพื่อพระเจ้า ก็มีพระคัมภีร์เก่า (ของพากอีบูร์เดิม) และพระคัมภีร์ใหม่ (ที่สามัญชื่อพระเยซูเจียนจื้น) เป็นแนวทางไว้ให้แล้ว หากสังสัยก็มีองค์การทางด้านศาสนาจารกครอยช่วยแปลความหมายให้ คริสต์ศาสนายาวยังได้กว้างใหญ่ไปศาลา ก็ เพราะนำเอาอุดมการอย่างง่ายๆ มาสั่งสอนแล้วประพฤติปฏิบัติตามอย่างจริงจัง ในขณะที่ระบบปรัชญาอันลุ่มลึกต่างๆ นั้นหมายที่จะมีไว้สำหรับตีฝีปากกัน โดยท่านมีผู้นำมาระบุกต์ให้ในชีวิตร่วมกันไม่ ดังนัยแพทย์ผู้หนึ่งในจักรวรรดิโรมันสมัยปลายได้กล่าวว่า “พากคริสต์อยนี้หมายปรัชญาอันใดลึกซึ้งเท่า นักปรัชญาของเรามาไม่ หากสั่งสอนกันโดยใช้นิทานอันเปรี้ยบเทียบกันเรื่องสัตว์ แต่พากนปฏิบัติตามคำสอนอย่างง่ายๆ นั้น โดยที่นักปรัชญาของเรานุดอย่าง แต่ทำอีกอย่าง” (๒๖)

ระบบการศึกษาของลักษณะนี้เชื่อเรื่องพระเจ้า ในฐานที่เป็นแหล่งที่มาของความดี ความงาม ความจริง และความรัก ย่อมไม่เบ็ดโอกาสให้ได้แบ่งถึงความเชื่อขั้นมูลฐานนั้นได้ ถ้าไม่ยอมรับในเรื่องพระเจ้า ลักษณะนี้ไม่ได้ โดยมิได้ต้องอย่าว่าเป็นอย่างทางการศึกษาของลักษณะนี้มุ่งความสำคัญไปด้วยในตัว ฉะนั้น ตลอดเวลาที่ลักษณะตั้งเป็นพลังอันสำคัญอยู่ในยุโรป จึงไม่ยอมให้มีการโดยแบ่งกับความเชื่อขั้นมูลฐานเลย ถึงกับใช้มาตรการอย่างรุนแรงกับชีวิตของผู้ที่ต้องแบ่งกัน หรือรักษาสถานะอันเป็นที่ตั้งแห่งความเชื่อดังกล่าวในเมือง เมื่อเกิดการปฏิรูปทางศาสนา (ในสมัย Reformation) ความเชื่อดังกล่าวก็เริ่มคลอนแคลนเรื่อยมาจนหาหลักที่ดีมั่นได้ยากเสียแล้วในบัดซุบัน

๑) อังกฤษประยุกต์เป็นอย่างดังเดิมมาใช้

จะอย่างไรก็ตาม เป็นอย่างของการศึกษาอย่างกรีกและโรมัน ผสมกับแบบคริสต์ที่อันมีรากฐานมาจากอีบูร์ดังกล่าวมาก ได้มีอิทธิพลในการวางรากฐานระบบการศึกษาของยุโรปมาเป็นเวลาหลายร้อยปี และมีผลดีผลเสียนานปี การจึงจำเป็นที่เราจะต้องเข้าใจความคิดความอ่านอันเป็นพื้นฐานเอาไว้ด้วย ยังระบบการศึกษาของอังกฤษ (ที่มีอิทธิพลแก่ไทยมาแต่ตอนสมัยเริ่มจัดการศึกษาอย่างใหม่) ด้วยแล้ว เป็นการนำเอาเป็นอย่างของ การศึกษาแบบต่างๆ ดังกล่าว มาประยุกต์ใช้ในเมือง โดยเฉพาะในระบบโรงเรียนกินนอน ประเภทบันลิกสกูลและในระบบมหาวิทยาลัยอย่างเก่า (ที่เรียกว่าออกซฟอร์ดฯ) จึงน่าจะ

นำเอาเป้าหมายในการจัดสถาบันการศึกษาของอังกฤษที่ว่า “มาพิจารณาดูด้วย ถึงอย่างหนึ่งจะเป็นขั้นแมร์ยม อีกอย่างหนึ่งจะเป็นขั้นอุดม แต่เมื่อพิจารณาดูโดยเนื้อหาแล้ว ก็มีเป้าหมายอย่างเดียวกัน กล่าวคือ ต้องการจะผลิตคนรุ่นใหม่ ให้มีกำลังกายเข้มแข็ง มีกิริยาภารายทางด้าน ให้รู้จักปั่นไถ่ได้ และให้รู้จักรับใช้ชาตินานเมือง โดยให้รู้จักรับผิดชอบ ทั้งในด้านการใช้เสรีภาพและการปกคล้องตัวเอง ผลได้อันนี้ นักเรียนและนักศึกษาแต่ละคนฟังได้รับจากสถาบันการศึกษา เพื่อจะเป็นผลเมื่อต่อไป และการที่แต่ละคนจะได้คุณธรรมเช่นนี้ ระบบการของสถาบันนั้นແດที่นั้นนี้เจอกนกคลออย่างไม่เป็นทางการ เพราะแต่ละคนต้องมีชีวิต กิน นอน เล่นหัว อยู่ในระบบที่ปลูกปั้นให้บังเกิดมีคุณธรรมต่างๆ ดังกล่าวทั้งสิ้น นอกไปจากนี้แล้ว หากสถาบันนั้นๆ มีคุณวิเศษเฉพาะตนเป็นอย่างไร บังเกอกนกคลอก็จะพอใจได้รับความวิเศษมากยิ่งนั้นๆ ติดตัวมาอีกด้วย เช่นรักนั้นซึ่งอุทิศวินัย วินเชสต์ร์นี่ซึ่งอุทิศวิชาการ อีกนั้นซึ่งอุทิศงานนี้ในนักกีฬา ออกชาฟอร์ดมีซึ่งอุทิศปรัชญา เกมบริดจ์มีซึ่งอุทิศวิทยาศาสตร์ ฯลฯ ผู้ที่เรียนในสถาบันนั้นๆ ก็มักพลอยมีซึ่งมีเดียงในทางนั้นๆ ไปด้วย

คุณธรรมที่ว่านี้ นอกเหนือไปจากลักษณะน่าเรียน ซึ่งมีประจำอยู่กับสถาบันการศึกษา เป็นส่วนหนึ่งซึ่งนักเรียนนักศึกษาต้องประพฤติปฏิบูรณ์ตามทุกเช้าค่ำ ทุกวากันอาหาร ทุกวันอาทิตย์ และวันเทศกาลอีกด้วย ทั้งนี้โดยไม่เอ่ยถึงการเรียนการสอนในชั้น ซึ่งวางแผนไว้ให้ผลทั้งระบบและระยะยาว ผลได้ในระยะสั้นก็อ ผู้ที่สำเร็จการศึกษาออกไป ย่อมหาอาชีพได้ ด้วยได้รับความรู้ความชำนาญ ในอันที่จะไปประกอบกิจการงาน หรือนัยหนึ่งก็คือสถาบันนี้ส่วนกับการอาชีวศึกษาอยู่ด้วย ส่วนผลได้ในระยะยาวนั้น เป็นไปในรูปของวิทยาศาสตร์ธรรมชาติ และคณิตศาสตร์ อันเป็นหนทางตรง ให้เข้าสู่สังคม กับวิชาศิลปศาสตร์ อันเป็นหนทางให้ผู้ศึกษาได้รู้จักลึกล้ำสำคัญที่สุดและมีผลยั่งนานที่สุด ในด้านความคิดอ่อน การกระทำ และความผันของมนุษยชาติ ซึ่งสอนให้ในรูปของวิหารรวมคดี ประวัติศาสตร์และปรัชญา นอกไปจากนี้แล้ว การศึกษาแบบดังกล่าว ยังเน้นไปในรูปของต้นติภิบาล ให้ได้รู้จักรัฐกรรมกรีกและละติน ทั้งนักเพอทั่วไปที่เกิดความสมดุลย์ ให้รู้จักระบบคุณค่าที่มีมาตรฐาน ให้รู้จักราพสัจจะในถ้อยคำ และให้รู้จักรู้ความคิดที่มั่นคงอีกด้วย (๒๓)

เป้าหมายแห่งการศึกษาที่อังกฤษนำเอารูดุมทดมาจากอารยธรรมกรีกโรมัน อันผสมกับลักษณะประยุกต์ใช้ เช่นนี้ มีข้อดีข้อเสียอันเห็นได้เจ้ายๆ คือ ทราบได้สั้นคอมยอดรับว่าคุณค่าที่รับซึ่งกันต่อๆ ลงมาถูกต้อง โดยไม่ต้องสงสัย และการศึกษาดังกล่าว ช่วยให้คนรุ่นใหม่ได้เข้าถึงคุณค่านั้นๆ จริง ก็เป็นอันว่าการศึกษาดังกล่าวมีแต่ผลดี อย่าง

ประเทศไทย ในคริสต์ศตวรรษที่แล้ว ถือกันว่าคนอังกฤษที่ได้รับการศึกษาเป็นคนพิเศษ ดังที่พากเกร็งและโรมันเคยถือตนมาแล้ว กล่าวก็อีกเป็นผู้รู้ เป็นผู้รับผิดชอบกับพระเจ้าในเรื่องความผิดชอบชั่วดี ในอันที่จะให้มีความยุติธรรมเกิดขึ้นในโลก ความยุติธรรมนักยิ่อม เป็นไปตามระบบของศาลอังกฤษและกฎหมายอังกฤษ โดยมีคนอังกฤษเป็นนาย การที่ อังกฤษแผล่งจักรพรรดิออกไป ก็ เพราะถือว่าตนทำถูก ด้วยมีคุณธรรมดังกล่าวเป็นเหตุ และ เมื่อไปปกครองที่ใด ก็พยายามให้การศึกษาแบบอังกฤษแก่คนพื้นเมืองด้วยเสมอไป แต่ หายนอกให้คนพื้นเมืองเป็นนายได้ดังต้นไม้ เป็นแต่ให้ได้รับความคุ้มครองทางกฎหมายได้ เท่ากับคนอังกฤษ แม้ในหมู่คนอังกฤษเอง ก็จำเพาะผู้ที่ได้รับการศึกษาเท่านั้น จึงจัดเป็น คนพิเศษ ที่เป็นเจ้าคนนายคน ถึงคนพวกรึจะมีความสำนึกรับใช้ชาติศาสนาและ พระมหากษัตริย์ ก็คงต้องเป็นนายคนชนชั้นอ่อนอยู่นั่นเอง ยกนักที่คนออกนี้จักได้รับ การศึกษาอันพิเศษ เช่นชนชั้นสูงนี้ได้

ในขณะที่ทฤษฎีของเพลโต ซึ่งกำหนดผลิตภัณฑ์ปัจจุบัน โดยอาศัยการศึกษาข้อสูญเสีย ไม่ได้จำกัดอยู่ที่ชาติธรรมชาติ แต่ให้ชนชั้นปัจจุบันของประเทศจารกรอบครัว และทรัพย์สมบัติโดยสืบทอด เชิง อังกฤษกลับเอากฎหมายนี้ไปประยุกต์ใช้ โดยให้การศึกษาข้อสูญเสียจำกัดวงอยู่ในสกุลผู้ดีมีทรัพย์จำนวนจำกัดเท่านั้น กับให้ชนชั้นพ่ออันจะกินได้รับการศึกษาขึ้นมาชั้นนี้ด้วย เพื่อทำงานด้านบริหารตามบังการของชนชั้นปัจจุบันอีกต่อหนึ่ง ส่วนประชาชนหมู่ใหญ่ ไม่ว่าจะเป็นคนอังกฤษเอง หรือคนที่อยู่ภายใต้อาณานิคมของอังกฤษ ได้รับการสั่งสอนอบรม ให้ยอมตัวอยู่ในอำนาจการปกครองของชนชั้นที่สูงกว่าตน ด้วยประการทั้งปวง (๒๔)

กีการศึกษาประชุมระบบกรีกนัน สอนให้คิดอย่างกว้างขวางที่สุด ให้เป็นสากล ให้ได้ โดยเฉพาะตามนัยแห่งหลักตรรศศาสตร์ของอริสโตเตล ก็จำเป็นอยู่เองที่จะต้องมีคนสนใจความเหลื่อมล้ำต่างๆ แล้วเมื่อก็ได้ความสนใจในปัญหาขั้นบัญชี ในเรื่องความมีอยู่ของพระผู้เป็นเจ้า ก็ย่อมต้องสนใจต่อไปว่าคนอังกฤษเป็นผู้ที่พระผู้เป็นเจ้าเลือกมาให้ไว้รับผิดชอบกับการปกครองในอินเดียจริง ๆ ลงทะเบียน และแม่การศึกษาตามระบบอารยธรรมของตะวันตกนั้นด้วยเศษกว่าระบบอื่น ๆ ที่อ่อนเพลิงทางศาสนาและภูมิปัญญา โรมันและกรีก ดังนี้เป็นต้น ใช่แต่เท่านั้น แม้ในระบบการศึกษาของอังกฤษเอง ก็ผลิตคนรุ่นใหม่ให้เสียสละเพื่อคุณธรรมให้จริงลงทะเบียน หรือว่าระบบการศึกษาดังกล่าวหมายความว่าสำหรับผลิตคนส่วนน้อยให้ไปคุยกดคนส่วนใหญ่ซึ่งไม่มีโอกาสได้เท่าตน กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ การศึกษาเป็นไปเพื่อคนส่วนน้อยหรือเพื่อคนส่วนใหญ่ จะอย่างไรก็ตาม กรณีคนส่วนใหญ่ไม่มีโอกาสได้รับการศึกษาทัดเทียมกันมากเท่า เนื่องจากภาระทางการศึกษาที่กว้างใหญ่ยิ่ง

ส่าง มีผลได้เพียงก่อให้เกิดคนรุ่นใหม่ ซึ่งพร้อมที่จะขายตัวให้กับคนที่จะจ้างเขาอย่างแพง ที่สุดเท่านั้น เมื่อนั้นเป้าหมายอันสูงส่งทางคุณภาพได้ถูกตัวไปกับปริมาณการศึกษาอันขยายตัวออกไปทุกที่

กล่าวในด้านอุดมคติของการศึกษาด้วยแล้ว เป้าหมายของฝ่ายกรีโรมันกับของฝ่ายคริสตังนั้น หาร่วมกันได้ไม่ ที่ญี่ปุ่นประวัติกันนำเอาอารยธรรมสองสายนี้มาประยุกต์ใช้ ก็ เพราะเลือกเอาที่จะนำประโยชน์มามาให้ เพื่อให้เหมาะสมแก่การสอนนั้นๆ เท่านั้นเอง แม้กระนั้นผลเสียก็มีปรากฏแก่ผู้ทำการศึกษา และผู้ได้รับการศึกษามาโดยตลอด^(๒๔) หากตามนี้มาให้ลงขันที่สุด อารยธรรมสองกระแสที่ขัดกันอย่างจัง จนไม่อาจร่วมกันต่อไปได้ ดังมาคิอาเวลล์ได้เคยกล่าวไว้แต่ในสมัยคริสต์ศตวรรษที่ ๑๕ ว่า “ข้อโต้แย้งกับลัทธิคริสตังที่แข็งแรงที่สุดก็คือ ลัทธินี้สอนคุณความดีผิดๆ ยกย่องคนดีอมตัวและคนสงบเสงี่ยม ตำหนิติณูลอกธรรม หากสรรเสริญหลักแห่งการสละละเว้น ทั้งหมดนี้เป็นปฏิบัติที่ต่อเสื่อมเสพ เพราการรักษาเรื้อรังอิสรภาพไว้ได้ ประชาราษฎรต้องกล้าหาญและรักชาติ หยิ่งผยองในตนเองและในมหาชนรัฐ ลัทธิศาสนาเดิมของกรุงโรมดีกว่าเมื่อนั้นมาก เพราะสั่งสอนในเรื่องการสร้างบุคคลิกักษณะให้ประชาราษฎร เพื่อบังกันรัฐ นับเป็นศาสนาที่ว่าด้วยความดีโดยแท้ เพราะว่าด้วยความกล้า ความแข็งแรง และการมีหัวใจรับใช้หนาชัช ไม่เหมือนศาสนาที่ทำลายตัวเองอย่างลัทธิคริสตัง ที่สอนแต่เรื่องโลกหน้า”^(๒๕) แม้เมื่อเร็วๆ นี้เอง เบอทรัน รัสเซล ก็ชี้แจงแสดงให้เห็นชัดว่า ทอนัส อาร์โนลด์ นำเอาความคิดจากลัทธิคริสตังมาใช้กับศิษย์ที่โรงเรียนรักน้องลือชื่อ อย่างน่าเดือนเพียงใด^(๒๖)

๙) เนอทรัน รัสเซล

สำหรับเนอทรัน รัสเซล เป้าหมายในการศึกษาย่อมเป็นไปเพื่อให้ได้มาซึ่งบุคลิกักษณะอันอุดม ซึ่งควรจะประกอบไปด้วยองค์คุณทั้งสี่ ดังนี้ คือ

พละ (Vitality)

ตัติ (Courage)

สุขุมสัญญา (Sensitiveness)

ปัญญา (Intelligence)

(๑) พละ ซึ่งมุ่งทางร่างกายยิ่งกว่าทางความคิด ถ้าร่างกายมีสุขภาพอนามัยดี บุคคลก็ย่อมมีคุณสมบัติขึ้นนี้ แต่เมื่อแก่ตัวลงก็ย่อมอ่อนเปลี่ยงจนหมดสิ้นไปในที่สุด คนที่แข็งแรง ย่อมยินดีกับการมีชีวิต ยิ่งมีบรรยายกาศสั่งแวดล้อมที่ดี ย่อมเพิ่มพูนความสุข ให้ได้มากขึ้น คนที่มีพลานามัยอ่อนหากความสุขได้ยิ่งกว่าคนอ่อนแอด และช่วยให้เกิดความสนใจในสิ่งต่างๆ รอบตัว โดยไม่ต้องคำนึงถึงตัวเองมากนัก นี้เป็นคุณสมบัติที่สำคัญ

อันช่วยให้คนมีสติสัมปชัญญะ เพราะมนุษย์นั้นมักจะนึกถึงแต่ตัวเอง มักจะไม่สนใจในสิ่งอื่นนอกไปจากตัว ยิ่งถ้าอ่อนแคร ก็ยิ่งจะหาทางให้เข้มแข็ง เลยมัวแต่ทำกิจอันเนื่องด้วยตัว จำเพาะคนที่เข้มแข็งแล้ว จึงจะสนใจกับโลกภายนอก และสามารถทำงานหนักได้ ทั้งคนที่เข้มแข็ง ยังคงความอิจฉาริษยาได้มากกว่าคนอ่อนแคร ก็因為พระตัวเองสนับสนุนแล้ว ก็ไม่สู้เดือดร้อนกับความขัดค้อนจากคนอื่น คนที่มัวะวงกับเลียงนินทาหนึ่น นำทุกข์มาให้ตนโดยไม่จำเป็น พร้อมกันนี้ รัสเซลก็ยอมรับว่าพลานานั้นไม่โทยสมบัติในข้อที่มักอวดกล้า และเกรgarะราน แต่ก็ต้องถือว่าความเข้มแข็งดีกว่าความอ่อนแคร

(๒) นิติ รัสเซลเห็นว่าความกล้าเป็นเรื่องสำคัญ การเอาชนะความลาด ไม่ใช่ใช้วิธีการกระทำเพื่อปกความกล้าไว้ภายในเท่านั้น หากต้องเอาชนะความรู้สึกกลัวให้ได้ด้วย ทั้งในฐานความรู้สึกในสำนึกและให้สำนึก รัสเซลไม่เห็นด้วยกับวิธีการที่ผู้ดีองกฤษ หรือทหารใช้ ในการที่จะไม่แสดงความกล้าให้ปรากฏ แต่แท้ที่จริงความกลัวยังแอบแฝงอยู่ในส่วนลึกของหัวใจ ดังจะเห็นได้ว่าชนชั้นปักษรองที่มักแสดงอาการอันเต็มไปด้วยโถสจริตอกรมาย่างๆ หรือการแสดงความกล้าอย่างผิดๆ ด้วยการเล่นกีฬาล่าสัตว์เป็นต้น ทั้งนี้ก็เพราะความกลัวยังคงแฝงอยู่นั้นเอง หรือคนที่แสดงอาการอันทารุณโหดร้ายต่อศัตรู ก็ เพราะความกลัวที่เรื้อรังอยู่ในตน รัสเซลเชื่อว่าสามารถสอนให้ทุกคนมีความกล้าได้ โดยที่แล้วๆ มา วีรบุรุษจำนวนน้อยกับพระอริยบุคคลเท่านั้นที่ดูจะปราศจากความกลัวอย่างแท้จริง

การที่มนุษย์จะมีความกล้าได้ ประการแรกควรมีสุขภาพดี มีพลานานั้นเข้มถึงถ้วนที่ขาดคุณสมบัติเช่นนี้ จะมีความกล้าได้ แต่ถ้าได้คุณสมบัติดังนี้ร่วมด้วย จะดีมากขึ้นต่อไปก็ควรหัดให้ทำงานในสถานการณ์ที่มีอันตราย ทั้งนี้มิใช่ให้เกิดความกล้าในการกระทำแต่ละครั้งเท่านั้น หากให้เกิดความกล้าอย่างแท้จริงขึ้นในใจของแต่ละคน เพื่อให้เกิดความเครียดต่อไป เมื่อเป็นเช่นนี้ ความเห็นแก่ตัวก็ย่อมน้อยลง โดยไม่ต้องพึ่งเสียงของคนภายนอกว่าตนเป็นคนอย่างไร คนที่ขึ้นอยู่กับเดียงสารเสริฐและนินทาของสังคม หาใช่คนกล้าที่แท้จริงไม่ เพราะยังต้องกลัวอยู่ว่าวันหนึ่งคนจะไม่สรรเสริฐตน ความกล่อมตนที่แท้ที่ต้องเกิดจากการเครียด คือเกิดจากความกล้านั้นเอง รัสเซลไม่เห็นด้วยกับอาการอันกล่อมตนที่มักส่งสอนกันโดยไม่ให้เหตุผล เพราะนั้นจะเป็นการเล่นละคร เป็นอาการอันหนึ่งที่ให้หลังหลอกได้ง่าย ยังการสอนให้เชื่อพึ่งคำสั่งอย่างไรเหตุผล ก็ไม่ก่อให้เกิดความกล้าอย่างแท้จริง ไม่เกิดอาการกล่อมตัวอย่างแท้จริง อีกด้วย ทั้งนี้มิได้มายความว่า ต้องไม่มีผู้นำและไม่มีผู้ตาม แต่การทำตาม ต้องเป็นการตามเพื่อวัตถุประสงค์ร่วมกัน เหมือนอย่างนักเด่นฟุตบูลเด่นตามคำสั่งของหัวหน้าคณาจารย์ เพราะหวังชัยชนะนั้น การ

กระทำ เช่นนี้ ทุกคนจะพอใจ ทุกคนจะยินดีเสียสละ ทุกคนจะไม่มุ่งมาที่ตน หากมุ่งไปที่ จุดประสงค์ร่วม อันสูงกว่าตน

เมื่อมนุษย์ไม่มุ่งมาที่ตนเสียแล้ว ความกล้าอย่างสูงสุดย่อมบังเกิดขึ้นได้ เพราะในกรณีนี้ ความตายก็หมดอิทธิพลไป ด้วยตนมิได้ติดอยู่ที่ตัวตนอีกแล้ว หากรัชชาไม่เห็นด้วยกับวิธีการทางศาสนาที่ให้สละความสุขทางเนื้อหนัง เพราะถือว่าเป็นการของคุณค่าที่ผิด ถึงที่เด็กเล็กชายเป็นสิ่งที่เด็ก สัญชาตญาณและความต้องการของมนุษย์ถูกหัวใจ เป็นกิเลสตัณหา ความอกริมย์ต่างๆ ถูกหัวใจเป็นเครื่องกีดขวางหนทาง ไปสู่ความสุข อันสูงสุด แท้ที่จริง วิธีที่จะจัดความกล้า ไม่จำต้องใช้วิธีหันหลังให้กับชีวิต หากควรเชิญชีวิต โดยใช้ความรัก รักอย่างบิดามารดา กับบุตรธิดานั้นแล้ว แล้วขยายความรักออกไปให้ทั่วมนุษยชาติ ถ้าความรักอย่างนี้เกิดขึ้นจนสามารถชนะความรักตัวได้แล้ว ความกล้าอย่างสูงสุดก็เกิดขึ้นได้ วิธีเชิญชีวิตอีกอย่างหนึ่งก็คือความรู้ คนที่มุ่งความรู้อย่างแท้จริงแล้ว ชีวิตก็สละเพื่อความรู้ได้ ศิลปะก็เข่นกัน หรือนัยหนึ่งคนที่สอนใจสั่งอันนอกตัวมากจนตัว เขาเองไม่เป็นสิ่งสำคัญยิ่งสำหรับเขาเสียแล้ว เขาย่อมยินดีสละละตัวเขาได้ง่าย กว่าคนที่สอนใจอยู่แต่กับตัวตน กับความเจ็บไข้ได้ป่วย และเสียงวิพากษ์วิจารณ์อันว่าด้วยตน ความกล้าที่สูงสุดอยู่ตรงที่คนที่สอนใจภายนอกอย่างมาก จนตนเองเป็นเพียงชุดหนึ่งในความสนใจต่างๆ เหล่านั้น เขาย่อมให้คุณค่าได้อย่างถูกต้อง ว่าควรให้ความสำคัญแก่ตนหรือแก่สิ่งอันนอกไปจากตน เมื่อจะเชิญความตาย เขายจะยินดีตายเพื่อสั่งอันหรือไม่ การเข้าถึงความกล้าโดยนัยนี้ รัสเซลล์อ้วว่าเป็นองค์คุณอันสำคัญในการสร้างบุคลิกภาพของคน

(๓) สุขุมสัญญา มีไว้เพื่อค่อยถ่วงความกล้า เพราะคนกล้าที่แล้วไม่เห็นภัย ตรายนั้นคือคนเบลา ฉะนั้นคนที่ทำอะไรลงไป เพราะความโน้ม หรือ เพราะความหลงลืม จะถือว่าเป็นคนกล้า หาได้ไม่ จึงจำต้องมีความรู้อย่างดีในทุกกรณีที่ทำอะไรลงไป ทั้งนี้โดยต้องอาศัยความสุขุมรอบคอบ

คนส่วนมากชอบคำสรรเสริญ ซึ่งก็เป็นของดี และมักมีอิทธิพลแก่ชีวิตคนจนทราบอยุบขี้ เพื่อคำสรรเสริญมักจะตุ้นให้เราทำการอะไรได้ต่างๆ แต่ถ้าเราสุขุมพอ เราจะรู้ได้ว่า คนที่ได้รับคำสรรเสริญมากที่สุด มักเป็นวีรบุรุษที่มีคุณตามแล้วมากที่สุด ฉะนั้นคำสรรเสริญไม่น่าจะมีอิทธิพลแก่เราถึงเพียงนั้น สัญญาของเราควรอกงามไปในทางที่ให้ความเห็นอกเห็นใจ ยิ่งกว่าจะในทางที่รับความเห็นอกเห็นใจ โดยสัญชาตญาณ มนุษย์มักเห็นใจคนที่เดือดร้อนกว่าตน หากก่อให้เห็นพหุร้อนอึ้งร้องไห้ ก็มีกรองตามด้วย เราอาจสอนให้ขยายความเห็นใจไปได้เรื่อยๆ จนมีทั้งความเมตตากรุณาแก่คนซึ่งไม่น่าจะได้รับความเมตตากรุณา และขยายความเห็นใจไปถึงคนและสถานที่ ที่ได้รับภัยพิบัติ แม้เราจะ

ไม่นี่อะไรเกี่ยวข้องกับสถานที่นั้นเลยก็ตาม เวลาเราเห็นคนมีวิญญาณอนthonทุกเวทนาอยู่อย่างสาหัส เรามักงสตาร พอพื้นมาแล้วก็แล้วไป หรือเวลาเราอ่านหนังสือพิมพ์ ทราบจำนวนคนดีเท่านั้น เป็นโรคเท่านั้น ๆ อันเกิดจากกรรมภัยเมืองในปักษ์สถาน หรือทราบลึกลึกที่ถูกทรงมาไปสกัดภัยเมืองญวน อย่างดีเราก็ออกปักว่าสกัด แล้วก็เท่านั้นเอง เพราะญาติมิตรของเรามาไม่ได้เดี๋ยร้อนด้วย หากการศึกษาช่วยให้สัญญาของเรานุบุญขึ้นจนแม่สั่งซึ่งไก่ตัว ก็ทำให้เรากระตือรือร้นที่จะช่วยเพื่อนมนุษย์ มนุษยชาติจะดีขึ้น จะรังแกกันเล่น ๆ เช่นนี้อีกต่อไปไม่ได้ การอบรมให้สัญญาสุนุมขึ้นในทางศีลปะอย่างถูกต้อง ก็ช่วยให้จิตใจละเอียดอ่อน และรับรู้เกี่ยวกับความทารุณโหดร้ายและความอยุธรรนจายขึ้นด้วยเช่นกัน

(๔) บัญญา สุนุมสัญญาเป็นเรื่องของอารมณ์ ส่วนบัญญาเป็นเรื่องของความคิด กันที่ไม่มีความคิด ไม่ทางที่จะมีบัญญาได้ กันจำนวนมากไม่เห็นว่าความสะอาดจำเป็น แก่ชีวิต ไม่เห็นประโยชน์ของคณิตศาสตร์และวิทยาศาสตร์ ต่อคนที่ได้เรียนมาบ้างแล้ว จึงจะเรียนต่อไปได้มากขึ้น แต่การเรียนที่จะให้เกิดบัญญา ต้องเรียนโดยใช้เหตุผล มิใช่สอนให้หงอกจำโดยมีข้อโต้แย้งใด ๆ ไม่ได้ คนที่ไม่ยอมเปลี่ยนความคิด ไม่ยอมเปลี่ยนทัศนคติ ก็เพราะเชื่อในสิ่งที่ควรสงสัย และสงสัยในสิ่งที่ควรเชื่อ ทั้งนี้ก็เพราะขาดบัญญานั่นเอง บัญญานในที่นี่หมายถึงความพร้อมที่จะยอมรับความรู้ใหม่ ๆ มิได้หมายถึงการที่ทรงความรู้ไว้แล้ว ความพร้อมจะมีได้ ก็ต้องมีการฝึก เหมือนอย่างนักดนตรี หรือนักกายบริหาร ซึ่งเมื่อฝึกบ่อยเข้า ก็ชำนาญ แต่การฝึกความพร้อมในทางบัญญา มิได้หมายความว่าบัดวิชาให้เรื่อย ๆ ดังมักจะกระทำกันตามสถาบันการศึกษาต่าง ๆ ความพร้อมที่จะรับรู้ทางบัญญานเป็นผลมาแต่ความอยากรู้อยากเห็น แต่ความอยากรู้อยากเห็นบางอย่าง ก็ไม่มีประโยชน์ เช่น แอบดูคนเข้าทำอะไรกันในบ้านค่า หรือแอบฟังคำแนะนำในทางบัญญา เมื่อตน ถึงระดับนี้ก็ไม่ควรที่จะห้ามความอยากรู้อยากเห็น การห้ามเห็นนั้นทำให้บัญญาไม่ออก เช่นเมื่อเจ็บในสมัยที่ถือตัวว่าเจริญแล้ว ไม่ต้องการรู้อะไร นอกจากในคัมภีร์ที่เขียนไว้แล้ว ความรู้ก็เจริญลง ฉะนั้น ความอยากรู้ จะใช้ให้เกิดบัญญาได้ ต้องใช้ให้ถูกวิธี กล่าวคือให้ได้ประโยชน์แก่ตนน้อยเท่าไร ให้มีผลดีแก่ผู้อื่นได้มากเท่าไร ย่อมเป็นการดีเท่านั้น ทั้งนี้ต้องอาศัยวิธีการอันประกอบไปด้วยการรู้จักสังเกต กับการเชื่อว่าอาจหาความรู้ได้ โดยที่ต้องอดทนและต้องขยันด้วย คุณธรรมต่าง ๆ เหล่านี้จกมีได้ ถ้ามนุษย์เรื่องอยากรู้ในทางที่ถูกต้อง

รัสเซลสรุปว่า ถ้ามนุษย์ประกอบไปด้วยคุณสมบัติที่สี่ประการนี้ สังคมมนุษย์จะเปลี่ยนโฉมหน้าไป คนมีทุกข์จะมีจำนวนน้อยลง เพราะความทุกข์เกิดจากโรคภัยไข้เจ็บจากความจน และจากความไม่สมปรารถนาทางเพศ (โดยเฉพาะในข้อหลังนี้ รัสเซลเห็นว่า

คำสอนในลักษณะตั้งเป็นอุปสรรคกับสำคัญ ที่ทำให้เกิดต้องทนทุกข์ทรมานในเรื่องเพศอย่างเกินควรไป เพราะลักษณะนี้ถือว่าความใคร่เป็นนาปกรรมอันร้ายแรงนัก) ไทยสมบัติ ต่างๆ เหล่านี้จะลดน้อยลง เพราะคนจะมีสุขภาพดีโดยทั่วไป เมื่ออายุจะยังนานขึ้น (พะ) ความจนที่เกิดจากการเอาเบรื้องของคนรวยจะหมดไป เพราะคนจะรู้ความจริงได้มากขึ้น โดยอาศัยสุขุมสัญญา และจะต่อสู้เพื่อวัฒนธรรมนุ่ย เพราะมีธิติ ทึ่งบัญญชาจะแสวงหาความรู้ได้ใหม่ๆ ธิติจะทำนุ่ยให้ก้าวหน้าความรู้นี้ฯ นาประยุกต์ใช้ โดยไม่ต้องกลัวต่อระบบลักษณ์หรือความเชื่อก่าๆ ที่นี่ในเรื่องเพศอนผู้หญิงต้องทนทุกข์มากกว่าผู้ชาย และผู้ชายต้องแอบนีกรายาน้อย เพราะลักษณ์สามารถมีเมื่อกากก่อนเดียว รัสเซล เชื่อว่าอุดมคติทั้งสี่ประการจะเป็นสุดยอดใหญ่ในการสร้างโลกใหม่ให้ไปสู่ดินแดนนี้ได้ (๒๙)

ถ้าเราพิจารณาดูเนื้อหาหมายของรัสเซลทั้งสี่ประการแล้ว จะเห็นได้ว่าว่ามีอะไรคล้ายกับหลักทั้งสี่ของเปลโตโยมิให้เรื่อง ข้อแตกต่างอันจัดสรรจ้อยตรงที่เปลโตต้องการผลิตเพื่อชักคนจำนวนน้อยเท่านั้น ที่จะเข้าถึงบัญญชาและความกล้า แม้การศึกษาขั้นประถมที่เรียนรู้เรื่องความบ่ำใจ เปลด็อกจัดกัดไว้ในวงของพระราษฎรกรรึก โดยยอมให้มีชนชาติอื่นฯ เป็นทางการกรอยู่ได้ ในขณะที่รัสเซลต้องการให้คนทุกชาติได้รับการศึกษาถึงเนื้อหาหมายดังกล่าวทั้งหมด โดยไม่ยอมให้คริสต์เป็นทางสไคร เพื่อให้เกิดความยุติธรรมในสังคมอย่างแท้จริง ให้เกิดมือสุภาพ เสรีภาพและการครรภ์ โดยไม่จำต้องเอียงถึงกำลังขวัญนั้นฯ ดังที่นักการเมืองมักชอบกระทำกัน (๓๐)

ถึงแม้มติของรัสเซลทั้งสี่จะเขียนไว้ก่อน ๔๐ ปี มาแล้ว และข้อเขียนนี้ก็ยังคงพิมพ์อยู่เรื่อยๆ โดยโลกใหม่ก็ยังหามีอุดมคติทางการศึกษาได้ดังกล่าวไม่ แม้กระนั้นนักการศึกษาในบังคับนักเรียนพ้องต้องกัน ว่าทางออกของโลกตะวันตกอยู่ที่การศึกษาในบังคับนั้นต้องหันมาที่เนื้อหาหมาย ในทางที่จะให้คุณงามความดีได้งอกงามอย่างเต็มที่ ให้สังคมได้รับความสงบสุขร่วมกันอย่างจริงจัง เพื่อบรรลุสังคมในอุดมคติให้ได้ หากปล่อยไปอย่างตัวเองตัวมันดังในบังคับนี้ ไม่มีทางที่โลกจะอยู่รอด (๓๐)

การศึกษาแบบไทยแต่ครั้งเดิมมา

การที่พูดถึงเนื้อหาหมายทางการศึกษาแบบฝรั่งมาอย่างดีขาดนั้น มิได้ประสงค์ที่จะพิสูจน์ถือยคำของนักการศึกษาอังกฤษที่ยกมาถ่อมต่อแต่ต่อนแรกพูดถึงอุดมคติแห่งการศึกษา ว่าการศึกษาแบบใหม่ของเรามาดเนื้อหาหมายอันสูงส่ง ความจริงขึ้น แม้กการศึกษารุ่นใหม่ของเราก็ยอมรับกันอยู่แล้ว และที่กล่าวมาทั้งหมดนั้น ก็มิได้ประสงค์จะแสดงวิัฒนาการทางด้านความคิดอ่อนแหล่องรัชญาการศึกษาแบบตะวันตก หากจำเป็นที่เราจะต้องรู้เนื้อหาหมายของแก่นที่สำคัญๆ บางประการแห่งระบบการศึกษา อันเปลือก และกระพี นามอิทธิพล

อยู่กับระบบการศึกษาสมัยใหม่ของเรารอยู่มิใช่น้อย และต้องการจะนำมาตรฐานเชิงแสดงถึงข้อละเอียดลักษณะประการแห่งเบ้าหมายของระบบการศึกษาแบบโบราณของยุโรป และของไทยในสมัยก่อนรับอิทธิพลความคิดจากฝรั่ง^๑ กับต้องการจะอภิปรายถึงเบ้าหมายทางการศึกษาอันเป็นอุดมคติอย่างใหม่ของไทย ซึ่งน่าจะมีรากฐานมาจากกระบวนการปรัชญาดังเดิมของเราเอง โดยผู้คนกลุ่มกลุ่มนี้กับเบ้าหมายอันลึกซึ้งของทางตะวันตกได้อีก^๒。

การศึกษาแบบโบราณของไทยสมัยก่อนได้รับอิทธิพลทางความคิดจากฝรั่งนั้น หาอ่านได้ยาก ที่มีเป็นเนื้อเป็นหนังกีเห็นแต่ ชีวิตชาวไทยสมัยก่อน ของสัญญาโภเศศ โดยเฉพาะในเรื่องการศึกษาของชาวบ้าน ส่วนพระประวัติตรัสเล่า ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาชรัญญาโภสก์^๓ ความทรงจำ ของสมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพ ตลอดจนประวัติบุคคลสำคัญอื่น ๆ อันพระองค์ทรงพระนิพนธ์ ก็ได้มักเป็นเรื่องอันเนื่องด้วยการศึกษาของเจ้าชายและผู้ที่มีบรรดาศักดิ์สูง และมักมีอิทธิพลของตะวันตกเข้ามาเกี่ยวข้องมากกับนั้นอย่างแทบทุกราย นอกไปจากนี้ก็เป็นการศึกษาแบบวัด ซึ่งอาจหาอ่านได้จากเอกสารต่าง ๆ ของย่างไรเก็ตาน ย่อมพอมองเห็นสภาพได้ว่าก่อนมีการจัดตั้งโรงเรียนขึ้น ในรัชกาลที่^๔ การศึกษาของไทยไม่แตกต่างไปจากแบบโบราณสมัยโบราณเท่าไรนัก ต่อมากว่า ROMAN ได้รับอิทธิพลจากกรีก ก็ทำนองเดียวกับที่ไทยได้รับอิทธิพลจาก การตระหนัณน่อง แม้ในสมัยรัชกาลที่^๕ ที่^๖ แล้ว 逮ก็ยังเห็นได้ว่าสกุลชุนนางอันเป็นเชื้อพระวงศ์ ก็ดูจะมีการศึกษาไม่แตกต่างไปจากรายภูธรรามดาสามัญนัก^(๑) ดังในประวัติพระยาเทเวศรวงศ์วัฒน์ ปรากฏความว่า “พระยาเทเวศรฯ ได้รับการศึกษาเบื้องต้นแบบเดียวกับลูกข้าราชการในสมัยนั้น คือได้รับการฝึกหัดอ่านหนังสือที่บ้าน โดยมีญาติผู้ใหญ่สอนให้ ได้รับการศึกษาวิชาชีพอย่างสำคัญอีกอย่างหนึ่งคือ ท่านบิดามักจะพาไป演ที่ต่าง ๆ ที่จะได้รับความรู้เกี่ยวกับราชการ ถึงจะไปนอนหลับก็ไม่เป็นไร ตื่นขึ้นมา นั้นก็จะได้ยินอะไร ๆ ที่ต้องรู้ไว้..... นอกจากนี้ ท่านบิดามักพาไปตามพระราชทานต่าง ๆ ที่มีพระภิกษุผู้ทรงคุณวุฒิ ให้ไปฟังท่านพูดคุยกันถึงเรื่องบัญชาต่างๆ ทั้งทางโลกและทางธรรม” ผลก็คือ “พระยาเทเวศรฯ มีความเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา คุณธรรมใดที่เข้ามาถึง และเห็นว่าดี ก็พยายามปฏิบัติ ในตอนปลายของชีวิต ได้นำเพลยประโยชน์ในพระศาสนาหลายประการ” ส่วนในทางโลก ผู้เรียนเรียงประวัตินักใช้ถ้อยคำกระหัตต์ ดังว่า “พระยาเทเวศรฯ เป็นผู้มีใจคดี เกย์ได้รับความสำเร็จในชีวิตและได้มีโอกาสใช้อำนาจพอกครัว ทั้งในตำแหน่งหน้าที่ราชการและในบ้าน แท้ก็เป็นผู้ที่มีนัยสัมฤทธิ์ ไม่ใช้ความสามารถให้กระบวนการเรียนรู้ความรู้สึก” สมดัง ที่พระวงศ์เชอ กรมหมื่นพิทยาภพผู้มีอิทธิพล ทรงพระนิพนธ์ไว้ในคำนำหนังสือเล่มเดียวกันนี้ว่า (ผู้ที่หน้าที่อย่างพระยาเทเวศรฯ) “ต้องประกอบไปด้วยความรู้รอบตัว ให้พริบและสัมมาคาระ ตลอดจนกิริยามารยาทดงาม

ด้วย สรุปความว่า “นี่แหลกคือวัฒนธรรมไทย ผู้ใดได้ผ่านความอบรม ... ย่อมได้ลักษณะอันดีงาม เข้าใจได้ ... ไม่สูงผิดแยกจากการอบรมของโรงเรียนดี ๆ ในต่างประเทศ เช่น บันลิกสกูลของอังกฤษ.....”^(๓๒) ในประวัติเจ้าพระยาพิพัฒน์ ก็ “พอสรุปความได้ว่า หนังสือไม่สูงเป็นส่วนสำคัญในทางสร้างตนเองท่านเท่าไนก็ ส่วนสำคัญอยู่ที่ความตั้งใจจริงและเอื้อดีถ้วน ให้พริน คบคนดี และการถือสัตย์มั่นคงตัญญู”^(๓๓)

คติประจำตัวหรือประจำสกุลเช่นนี้ ดูจะมีอยู่ในหมู่คนไทยที่ได้รับการศึกษาแล้วทั้งสิ้น แม้จะไม่ตายตัวดุจดังชาวโรมันสมัยโบราณ แต่ก็ดูจะมุ่งในทางคุณธรรมเช่นกัน บิดามารดา ญาติพี่น้อง ให้การอบรมสั่งสอนทำนองเดียวกัน^(๓๔) ยิ่งก่ออันรชกาลที่สืบ传ไปด้วยแล้ว วิชาหนังสือดูจะไม่ถือกันว่าเป็นสิ่งซึ่งสำคัญอะไรนัก แม้พระราชโองการในรัชกาลที่๑ ที่ทรงพระอักษรไม่ออกรกีมี พวกราชินิกุลสถาบันบุนนาค ที่เป็นหลักในการการตลอดมาจนรัชกาลที่๔ ก็หมายความรู้ในทางอักษรศาสตร์จะไร้ลักษณะไม่ ทั้งนี้มีได้หมายความว่า ท่านจะขาดความรู้ ความสามารถและคุณธรรมประจำใจ ถึงสมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพเองก็ถูก ทรงได้รับการสั่งสอนมาแต่กับครูฝรั่งและครูไทย ภายในกำแพงวังและกำแพงวัดเท่านั้นเอง และผู้ที่กวดขันในด้านศีลธรรมจรรยาของพระองค์ท่านในชั้นต้น ก็มีแต่เจ้าจอมมารดา^(๓๕) จะอย่างไรก็ตาม ในเรื่องการศึกษานี้ พระองค์ท่านได้ทรงมีพระมหาติสรุปไว้อ้างนำฟังว่า “ในกรณีของพระองค์เองและเจ้านายผู้ชาย ยังมีโอกาสได้ “ทรงผนวชเป็นสามเณร เรียนพระธรรม กับทั้งฝึกหัดปฏิบัติพระวินัย และเริ่มเรียนศิลปะวิทยา เนพาลอย่างที่ชอบพระอักษรศัพท์ ทรงผนวชอยู่พระยาฯ บ้าง กว่านั้นบ้าง จึงลาผนวช จนพระชนมายุได้ ๒๐ ปี ถึงเบตอุดมศึกษา ทรงผนวชอีกรัง ๑ เป็นพระภิกษุ ศึกษาพระธรรมวินัยกับทั้งวิชาความชั้นสูง ซักซ้อมให้เขียวชาญ เปรี่ยบเหมือนอย่างเข้มแข็งวิทยาลัย เมื่อลาผนวช ก็เป็นสำเร็จการศึกษา”^(๓๖) และเมื่อพิจารณาดูแล้ว บุตรบุนนาค ข้าราชการ คหบดี แม้เจ้าไฟร์บ้านพลเมือง ก็ดูจะได้รับการศึกษาเสมอ กัน เช่นนี้โดยมาก จะแตกต่างกันก็แต่อุปัชฌาย์ อาจารย์ มีวุฒิยิ่งหย่อนกว่ากันเพียงไรเท่านั้น ด้วยในส้านักต่าง ๆ นั้น มิได้สอนแต่พระธรรมวินัย อันเป็นหลักสำหรับประพฤติปฏิบัติตนต่อไปในภายภาคหน้า หากยังสอนวิชาการอื่น ๆ มีวิชาหนังสือ และวิชาอาชีพ อันอาจหาเรียนไม่ได้ ในสกุลวงศ์อีกด้วย ดังจะเห็นได้จากเรื่องประวัติวัดมหาธาตุ อันเป็นพระนิพนธ์ของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอพระองค์เดียวคนนี้เอง ว่าส้านักแห่งนั้นเป็นแหล่งแห่งการประสิทธิ์ประสาทวิชาได้สารพัดอย่าง ไม่แตกต่างไปจากกรรมมหาดเล็กหลวง และแม้ส้านักดังกล่าวจะก็เคยเป็นที่สกัดของสมเด็จพระสังฆราช ครกฯ ก็มีโอกาสที่จะมาฝึกหัวเป็นอันเต็วสัก สักวิหาริก อยู่ในพระอารามได้ โดยไม่มีขีดขั้นจำกัด และนอกไปจากการบวชเณรและบวช

พระดังกล่าวแล้ว เด็กผู้ชายยังมักไปเป็นลูกศิษย์วัด ได้รับอิทธิพลทางวิชาความรู้และธรรมชีริยาจากวัดเกื้อบนจะเรียกได้ว่าโดยตลอด (๓๗) เจ้านายได้เปรียบคนธรรมดางามัญ ก็จดงบุตรชนชั้นสูงได้เปรียบบุตรชนชั้นต่ำ ตรงที่โอกาสในการพนปะเสนาگับผู้หลักผู้ใหญ่ในแผ่นดินที่มีอำนาจ掌握ราศีกด์ อันจะเปิดทางให้ได้เต้าไปเออด้วยก้าวเท่านั้นเอง

ก้าวเข้าหมายในการศึกษา เป็นเช่นเดียวกับเข้าหมายในการดำรงชีวิตแล้ว การเอาดีเอาเด่นเพื่อตนหรือเพื่อความสำเร็จดังที่เก่าโบราณในชั้นหลังนี้ ย่อมหาใช้เข้าหมายที่แท้ไม่ขอให้ขึ้นกลับไปอ่านประวัติบุคคลต่าง ๆ ที่อ่อนน้อมตามแล้วอีกครั้ง ทั้ง ๆ ที่ท่านเหล่านี้มิใช่บุคคลตัวอย่างของไทยแต่อย่างไร แต่ก็เห็นได้ชัดว่าผู้เขียนประวัติ มิได้เน้นในความสำเร็จของท่านนั้น ๆ กันเลย หากพยาบาลเน้นว่าแต่ละท่านมีคุณธรรมอย่างไรบ้างต่างหากยังในสังคมไทยแต่เดิม ซึ่งมีชีวิตความเป็นอยู่ไม่แตกต่างไปจากชาวโรมันสมัยโบราณมากนัก ในข้อที่มีระบบครอบครัวและหมู่บ้านเป็นใหญ่ โดยที่อีโคตี้โดยรวมเป็นหลักด้วยแล้ว ชีวิตย่อมไม่เป็นไปเพื่อความแก่งแย่งเบ่งดี เพื่อตนจะได้ร่วຍกว่าคนอื่น มีอำนาจยิ่งกว่าคนอื่น หลวงเริงยิ่งกว่าคนอื่น หันมิได้หมายความว่าไม่มีการแก่งแย่งเบ่งดี หรือประหัตประหารกัน คนอย่างนั้นมีอยู่ทุกยุคทุกสมัย แต่เข้าหมายหรืออุดมคติในการดำรงชีวิตดำเนินลิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ว่าเป็นรากເງົາแห่งความเลวร้าย แม้ผู้ที่มีอำนาจอย่างสูงสุดในแผ่นดิน ก็ต้องมีธรรมะและศาสนาจารศอยับยั่งไว ไม่ให้ใช้อำนาจอันนั้นจนเกินเลยไปดังจะเห็นได้จากเทศพิธราชธรรมและจักรพรรดิวัตร สำหรับองค์พระมหาภัตtri และผู้ที่มีทรัพย์อย่างมากมาย ก็หาได้เป็นผู้ที่จะได้รับความนิยมยกย่องอย่างสูงส่งจากสังคม แต่ประการใดไม่ และการมีอำนาจก็ไม่จำต้องหมายถึงการมีทรัพย์ ดังพระบาทสมเด็จพระปานเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งสรรคตเมื่อ พ.ศ. ๒๔๐๐ นั้น ทรงมีเงินสดอยู่เพียง ๓๐๐ ชั่งเท่านั้นเอง และเมื่อพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจะเสด็จขึ้นเสวยราชเมื่อ พ.ศ. ๒๕๖๔ ก็มีชาวบ้านคนหนึ่งปรารถนาให้เข้าพระราชวังในหลวงคงรายเหลืออยา มนิเงินตั้งร้อยชั่งหรือนี่ และก็ทรงมีพระราชนิพนธ์สารภาพไว้ว่า เวลาหนึ่งทรงมีเงินอยู่ร้อยชั่งจริง ๆ

อนึ่งชีวิตความเป็นอยู่ เมื่อก่อนรับวัฒนธรรมตะวันตกนั้น อาจกล่าวได้ว่าเจ้ากับไฟร์ไม่แตกต่างกันเท่าไรนักเลยก็ว่าได้ ทราบจนสมัยรัชกาลที่ ๓ เวลาบุนนาคเข้ามา ยังเพียงแต่นุ่งผ้าฝนเดียว ดูจดงก์พระมหาภัตtri ต่อหน้าจัด จนพระถันหนด นั่นแหลก จึงจะทรงฉลองพระองค์ ในกรณีเช่นนี้ เจ้านายและบุนนาคจึงจะใส่เสื้อเข้ามาได้ แม้สมัยต้นรัชกาลที่ ๕ และ ตามดำเนินกต่าง ๆ ในพระบรมมหาราชวัง ก็หมายเครื่องประดับที่วิจิตรพิสดารแต่อย่างไรไม่ ตามวัด จะมีเครื่องประดับก็แต่ที่ในพระอุโบสถ พระวิหาร และการ

เปรียญเท่านั้น วังเจ้า ก็ใช้ห้องพระโรงเป็นที่บ่าวไพร์หลับนอนและทำงานได้ด้วย ต่อเมื่องานพิเศษ จึงจัดให้ด้วยงาน ถึงกระนั้นก็ปราศจากเครื่องตอบแต่งอันพูมเพ้อຍต่าง ๆ อย่างในชั้นหลังนี้ ได้ทราบว่าเจ้าพระยานรรตันราชมนิต (โต) ก็ยังนั่งกับพื้น ใช้เชื้ยนหมากเก่าคร่าคราอยู่นั่นเอง แม้ว่าเชื้ยนหมากนั้นจะเป็นทองก็ตาม และการที่ท่านรำรวยมาโดยได้เศษเงินจากโรงยาปั้นหลวง เมื่อความคืบหน้า ไม่ทรงรับ ท่านจึงนำเอารเงินทึ่งหมุดนั้นไปซื้อกระถางวัดเทพศิรินทร์ โดยเด็ดขาดราษฎรุกุล และเชื้ยนหมากทองคำเชื้ยนนั้น ท่านก็มอบให้เจ้าของมารดาในรัชกาลที่ ๕ ไป อันความไม่ดีได้ในทรัพย์สมบัติและยศบรรดาศักดินอกภายใน เช่นนี้ ดูจะเป็นพื้นฐานทางวัฒนธรรมมาแต่โบราณ จนรัชกาลที่ ๗ แล้ว เมื่อตอนพระบาทสมเด็จพระปูกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสละราชสมบัติ ก็ปรากฏว่ามีพระราชทรัพย์เพียงล้านบาท โดยที่ก่อนหน้านี้ไม่เท่าไร พระองค์ทรงไว้ซึ่งสมบูรณ์ภูมิสิทธิราช ทรงเป็นเจ้าชีวิตของคนไทยทั้งปวง และทรงเป็นเจ้าของแผ่นดินในประเทศไทยนั้นโดยแท้

ทางด้านประชาราษฎร เราก็มีพ่อค้าท่องเนื้อตัวขึ้นมาได้ โดยมีเวลาว่างสำหรับการหาความสุขกับงานอดิเรก ซึ่งไม่เป็นพิษเป็นภัยแก่ตัวเองและแก่สังคม บุคคลอย่างนายคงเหลียน สื่อนุญเรือง ที่มีเวลาเปล่า ประวัติพะณิชย์ชำนาญ ด้วย และตั้งตนไว้ชื่อบนในทางโภคทรัพย์ด้วย อาจแปลตระทบุคคลผู้นั้นความรู้ดีเป็นพิเศษทั้งภาษาจีนและภาษาไทย แต่พ่อค้าที่หากินอย่างสุจริต เช่นนี้และตั้งเนื้อตั้งตัวได้ โดยไม่มีความโลภครอบจักรน้ำเงิน เจ้าเรือนนี้ เป็นปรกติวิสัยของสังคมไทยแต่เดิมมา ใครที่รายชื่อนามา เพราะนิจนาชีพสิ่งนี้ เป็นเรื่องครึกโครมที่ถูกกลงพระหมบทั้งที่จากสังคมอย่างยกทั้งตำบลที่จะดำรงชีวิตอยู่ได้^(๓๙) แม้จะทางทางออกด้วยการนำทรัพย์สินนี้ไปใช้จ่ายในการกุศล ผลแห่งการหากทรัพย์มาได้โดยทางที่ มีชื่อบนกิยังคงปรากฏอยู่ ดังกรณีที่วัดคณิกาผลกับนางแฟรง เป็นตัวอย่าง ก็เพราะทรัพย์ไม่ เป็นบังจ้อนสำคัญ เช่นนี้ นายชินเมօแม่น ผู้เชี่ยวชาญชาวอเมริกันที่มาสำรวจภาวะเศรษฐกิจของประเทศไทยในสมัยราชชีปีไทย จึงถูกนักเรียนไทยรุ่นใหม่ที่คิดอย่างฝรั่ง โจนต์อาอย่าง สาดเสียงเตือน โดยที่คนไทยพากันไม่มีทางรู้ถึงความสงบสุขของสังคมแบบเดิมของเรา อันทั้งต้องเปลี่ยนสภาพไป เมื่อรับความเจริญอย่างใหม่เข้ามา โดยที่เราไม่มีมาตรการบังคับ ไว้อย่างทันท่วงที ประเทศไทยไม่曾在สมัยใกล้ๆ กันนั้น ก็แฉเห็นสภาพของคนพื้นบ้าน ได้ว่าไม่ต่างไปจากคนไทยนัก ดังนี้ผู้เชี่ยวชาญไว้อย่างน่าฟังว่า “ศิลปินในพม่านั้น เที่ยบตามส่วนแล้ว มากกว่าที่ในอังกฤษ เป็นต้นว่าคณะกรรมการที่เดินทางไปแสดงตามที่ต่าง ๆ นั้น มีกี่ สำหรับไปแต่งกลอนใหม่ ๆ ให้ร้องกันได้เลย มีนักดนตรีสำหรับไปคิดเพลงใหม่ ๆ ประกอบคำกลอนนั้น ๆ ด้วย และก็มีนาฏกรที่จะไปร่ายรำให้อย่างใหม่ ๆ อีกด้วย แต่พวก

นี้เป็นคนจน หากแต่ว่าเขามีอย่างเหลือเพื่อ นายโรงที่มีชื่อไม่มีรถยนต์ตั้งแต่ก็ไม่อยู่คุณเดียว หากเดินทางไปด้วยกันกับก็ นักดนตรี โดยใช้เกวียนเที่ยวนโคลต่าง”^(๓๙)

นักศรษฐกิจที่คิดจะให้สังคมอย่างของเราราอาชนะสังคมฝรั่ง ไม่มีทางที่จะเข้าใจ ข้อความที่นำองค์ให้โดย และผลจากการปฏิรูปสังคม การเมือง เศรษฐกิจ และการศึกษา ชนิดเจริญรอยตามแบบฝรั่งอย่างพิวฯ ในร่องสามสี่สิบปีมานี้ ก็ซึ่งให้เห็นแล้วว่าใช่หรือ ว่า ศิลปินพื้นบ้านของเรามหาดไป โดยที่สภาพทางเศรษฐกิจและสังคมของแกหาได้ดีขึ้นไม่ ทั้งแกยงกลายเป็นคนที่ดูถูกศิลปะพัฒนธรรมพื้นบ้านของแกเองอีกด้วย โดยที่แกไม่ออกจี้ เกวียน แต่ก็มีเงินไม่พอที่จะซื้อรถยนต์^(๔๐) นี้เป็นการสร้างความทุกข์ทรมานให้แกโดย ไม่จำเป็น ในขณะที่ผู้ซึ่งเป็นกุนังเห็บนักบุญนั้นเห็นกับการปกครองประเทศในสมัยบ้ำจุบัน อันได้ อดุมคติในทุกๆ ทาง ได้มีสภาพผิดกับผู้ที่รับผิดชอบกับการปกครองประเทศในสมัยก่อน อย่างไรบ้าง ก็เห็นได้ชัดอยู่แล้ว บัดนี้ นักการเมืองของเราแต่ละคนมีเงินทองกันมากน้อย เพียงไร ผลงานเริงในทรัพย์และอำนาจกันอย่างไร และนักวิชาการพร้อมที่จะขายตัวได้ง่าย เพียงไร ถ้าเรามองดูวัฒนธรรมอันนอกประเทศเราออกไป จะเห็นได้ว่าเราถูกกลืนไปถึง เพียงไหนแล้ว^(๔๑) คำวัญที่ว่า “งานคือเงิน เงินคืองาน บันดาลสุข” ได้กลายเป็นอดุมคติ อย่างใหม่ไปแล้วจริงๆ และอดุมคติที่ว่านักกำลังชั้นชานลงไปในสังคมไทยทุกระดับ อย่าง น่าตกใจยิ่ง ยิ่งเมื่อหมายของการศึกษาในบ้ำจุบัน (พ.ศ. ๒๕๐๓) เป็นไป “เพื่อสนับสนุน ความ ต้องการของสังคมและบุคคล โดยให้สอดคล้องกับแผนเศรษฐกิจ และแผนการปกครอง ประเทศไทย”^(๔๒) ด้วยแล้ว ก็ยิ่งเห็นชัดว่าเป็นหมายที่เป็นอดุมคติในด้านการดำเนินชีวิต ให้สัม กับศักดิ์ศรีแห่งความเป็นมนุษย์ยิ่งไม่มี คนเดยกลายเป็นสัตว์เศรษฐกิจด้วยแล้ว ก็เป็นอัน อยู่ไปวันๆ โดยที่มีการประณามกันว่าไร้เกียรติ ว่าไร้สักจะอย่างไร ก็ดูจะไม่นำพา เพราะ น้ำมุ่งแต่ที่อำนาจและทรัพย์เสียแล้ว อย่างอันจะมีความสำคัญกระไรได้ ดังนักประชญ์ที่ สำคัญที่สุดของเราท่านหนึ่งในบ้ำจุบัน ถึงกับเขียนว่า “การศึกษาในเมืองไทยเราเดินตาม กันฝรั่งมากเกินไป จึงกระเทือนถึงวัฒนธรรมแห่งชาพุทธของบรรพชนแต่โบราณ ทำให้ เกิดอันธพาลทางวิญญาณขึ้นเต็มเมือง จนเหลือฟื้นฟื้นของครูบาอาจารย์ที่จะปราบมันลงได้ แต่ในกรณีเราเป็นเพียงมดตัวเล็กๆ ไม่สามารถถอดได้ให้สัตว์หรือสัตว์ใดๆ จึงได้แต่คง ตากันปรินๆ มากกว่าที่จะทำอย่างอื่น เราคาดคะเนกันว่า ถ้ายังตามกันฝรั่งอยู่อย่างนี้ แม้ จะสามารถผลิตครุหรือสร้างโรงเรียนขึ้นได้มากอีกสัก ๑๐ เท่าตัว ก็จะยังไม่สามารถหลีก พ้นจากวิกฤตภัยทางวัฒนธรรมและศีลธรรมในอนาคตอยู่นั้นเอง ทั้งอันธพาลทางวิญญาณ ก็อาจจะเพิ่มขึ้นอีก ๑๐ เท่าตัวด้วยเหมือนกัน”^(๔๓)

จากถ้อยคำที่ยกมา นี้ และวิกฤตภัยทางวิญญาณ แล้วในระบบการศึกษาและสังคม

ของตะวันตก ซึ่งเราได้แบบอย่างมา น่าจะถึงเวลาแล้วด้วยกระบวนการที่เราจะเลิกเดินเชื่องๆ ตามกันฝรั่งกันเสียที่ โดยพหุยานแสวงหาเบ้าหมายที่แท้ อันเป็นอุดมคติทางการศึกษาของไทยเราเองบ้าง ทั้งนี้โดยไม่จำเป็นต้องปฏิเสธสิ่งซึ่งเป็นคุณค่าอันอาจามาได้จากแหล่งอื่น ไม่ว่าจะเป็นตะวันตกหรือทิศทางใดก็ตาม การที่เพี่ยรแก้ไขกันแต่เพียงเพิ่มปริมาณครรโดยหวังว่าคุณภาพคงจะดีขึ้น ได้ในอนาคต การเพี่ยรแก้เพื่อใหม่ที่เรียนมากขึ้น โดยจะให้โรงเรียนรายภูร์เลิกการเก็บเงินกินเปล่า ด้วยวิธีเพิ่มโรงเรียนหลวง การจัดการศึกษาให้ทั่วทั้งประเทศขึ้น โดยผู้กรรมการปรับปรุงหลักสูตร อันประกอบไปด้วยข้าราชการประจำ ซึ่งมีงานทำอยู่บ่อย่างล้นมือ โดยที่บุคคลเหล่านี้ส่วนมากไม่เคยมีความคิดหรือเริ่มนமுลฐานด้านการศึกษามาก่อน หรือโดยเดิมกันว่าประณีตศึกษาควรเป็นไปในรูปนี้ มัชยนศึกษาในรูปนี้ฯลฯ ต้องใช้จ่ายเงินเท่านั้นๆ จึงจะสัมพันธ์กับเศรษฐกิจการลงทุน เหล่านี้ล้วนเป็นเรื่องเปลือกเรื่องกระพี้ และวิธีการเผชิญบัญหา กับการศึกษาดังว่านี้ ไม่มีทางที่จะสามารถบัญหาได้ ด้วยยังไม่ได้จับให้มั่นคงให้ตายลงไปที่แก่น ซึ่งต้องเป็นตัวรากเง่า เบ้าหมายที่ลึกซึ้ง หรืออุดมคติของการศึกษานั้นเอง

กล่าวอีกนัยหนึ่ง ก็คือเบ้าหมายที่แท้หรืออุดมคติของการศึกษา จะต้องเป็นเบ้าหมายแห่งการดำรงชีวิตของแต่ละบุคคลด้วย และเป็นเบ้าหมายหรืออุดมการของรัฐและสังคมด้วย จะให้การศึกษามาพ่วงไว้เพื่อแผนเศรษฐกิจและสังคม หากไม่ ถ้าเราทำความตกลงกันในข้อนี้ไม่ได้ การศึกษาของไทยจักไม่มีทางไปได้ตลอดรองฟัง ไม่ว่าจะในเมืองใดๆ เพราะการจัดการศึกษาในรูปที่เป็นอยู่นี้ แม้ประเทศที่ร่ำรวยที่สุดทางเศรษฐกิจ ก็ไม่อาจจัดได้ และที่จัดกันมาแล้ว กับรากฐานความลื้มเหковมาโดยตลอด แม้จะมีผลดีให้อยู่ด้วยบ้างก็ตาม ส่วนการจัดตามแบบของเราเองนั้น ถ้าเราจับแก่นแท้แห่งอุดมคติในการดำรงชีวิตได้แล้ว และดำเนินการตามนั้นๆ ระบบเศรษฐกิจและสังคมก็จะอนุวัตรตามไปด้วย

ความผิดพลาดของเรา โดยเฉพาะตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๗๕ เป็นต้นมา อยู่ที่เรพหายน์เดินตามฝรั่งดังกล่าวแล้ว ทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และการศึกษา จนเมื่องในปัจจุบัน เรากลายเป็นมหานครใหญ่ๆ ในยุโรปและสหรัฐฯไป โดยที่ชนชั้นนำของเราก็เห็นอยู่ดูกว่า เมืองนั้นๆ มีข้อเดียว ระบบบ้านๆ มีข้อเดียว แต่เชื่อว่าการทำอย่างนั้นเป็นทางลัด โดยจะหลักเดิมข้อผิดพลาดต่างๆ ของฝรั่งได้ แต่พุติกรรมที่แล้วๆ มา กลับส่อว่าการรับเอาเปลือกกระพี้ของฝรั่งมาประพฤติปฏิบัติ โดยแก่นของเขางอก็ไม่รู้ เป็นพิษเป็นภัยยิ่งนัก ดังจะเห็นได้จากหลักหกประการของคณะกรรมการรายภูร์ ที่ประกาศเป็นเบ้าหมาย และอุดมการของรัฐประชาธิปไตยแบบใหม่ กับหลักหกประการของฝ่ายที่ต่อต้านคณะกรรมการรายภูร์นั้น ว่าต่างก็ทำให้แก่นแท้ต่ออย่างหนึ่งอย่างได้ไม่(๔) แต่ก็น่าชัมคนทึ่งสองฝ่ายนี้ ที่ยอมตายและยอม

ติดคุกติดตะรางเพื่อความเชื่ออันไม่ถูกชี้งาท่าไรนี้ เที่ยบกับสภาพบ้านจุบันนี้แล้ว เราจะจะมีคนที่ติดเพื่อความเชื่ออีกด้วยหรือ กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ คนอย่างพันท้ายนรสิงห์จะมีอีกได้ละหรือ หรือจะมีแต่คนอย่างครีชนัญชัยเติมไปทั้งบ้านทั้งเมือง

เบ้าหมายทางการศึกษาของไทย

ถ้าเราพอจะพูดได้ว่า ในปัจจุบัน การศึกษาของไทยไม่มีเบ้าหมายที่สูงส่งลักษณะ เป็นอุดมคติ เราเก็บไม่น่าจะด่วนสรุปลงไป ว่าแต่เดิมมา เราเก็บามีอุดมคติทางการศึกษาไม่และจากข้อเขียนข้างต้นนี้ เราเก็บพ่อจะเห็นได้แล้วว่าไทยเรามีการศึกษามาแต่ไหนแต่ไร มิใช่เพิ่งมานี้จึงเมื่อตั้งกรมศึกษาธิการในรัชกาลที่๕ น่อง โดยที่วัดเป็นศูนย์อันสำคัญในด้านการศึกษา ทั้งด้านสามัญศึกษา อาชีวศึกษา และจริยศึกษา ที่เราปราศจากเบ้าหมายอันลักษณะไปนั้น ก็ เพราะ “วัดกับบ้านเรือนห่างกัน เมื่อความเจริญแบบตะวันตกแพร่เข้ามา สู่ประเทศไทย....เมื่อกันห่างวัดและพระ ก็ย่อมจะเห็นห่างจากพระธรรมเป็นธรรมชาติ...” ไม่ประพฤติปฏิบัติธรรม “ไม่ได้รับผลก่อสันติสุขจากพระธรรม.....คนก็ไปยึดหลักอื่นๆ เป็นปรัชญาชีวิต หลักที่คนหน้าไปยึดก็คือวัตถุนิยม ไม่เชื่อนุญ ไม่เชื่อบาป ถือว่าเกิดชาติเดียว ควรหาความสุขทางเนื้องหัวใจให้เต็มที่ กินดื่ม เสพกาม ร้องรำทำเพลงไปปั้นๆ แล้วก็ตายไป บุชาเจ็นเป็นพระเจ้า ยอมขายทุกสิ่งทุกอย่าง ขายซื้อเสียง ขายเกียรติ ขายหน้า ขายตัว ขายทุกสิ่งทุกอย่างเพื่อเงิน เพื่อกาม เข้าลักษณะขายผ้าเองานห้ารอด ขอให้ได้มาเป็นใช้ได้ วิธีการไม่สำคัญ ในสมัยที่คนยังใช้หลักธรรมเป็นหลักปรัชญาชีวิต คนย่อมเสียชีพเพื่อรักษาสตัมภ์ พระพุทธเจ้าตรัสว่าพึงஸະຫະทรพย์เพื่อวัชรา พึงஸະຫະวัชราเพื่อรักษาชีวิต พึงஸະຫະชีวิตเพื่อรักษาธรรม แต่สมัยนี้คนเรายอมสละธรรมเพื่อรักษาชีวิตอันเฟะฟอนของตนไว้” (๔)

การที่จะกลับไปหาวัดโดยทันทีในเวลา_n_ เป็นเรื่องซึ่งทำไม่ได้ยากๆ เพราะพระและคณะสงฆ์เองก็ได้รับอิทธิพลทางวัฒนธรรม และความเดินทางทางโลกอย่างเชื่องๆ มานานนักแล้ว ด้วย หากแต่ท่านผู้ที่ยังเป็นหลักเป็นประธานในด้านพระธรรมวินัยยังน้อย อีกท่านที่เชื่อ กันว่าเป็นพระอริยบุคคลก็ยังน้อยในกรุงสยาม_n_ เป็นอันว่าเรายังไม่สื้นหวังเสียเลยที่เดียว พระอันกันนั้น ท่านที่จะรู้ทั้งทางโลกทางธรรม อันอาจนำอุดมคติอันสูงส่งมาประยุกต์ให้ได้แก่ชาวโลกนั้น เวลา_n_เรามีน้อยเหลือเกิน และคนที่เป็นหลักในบ้านเมืองด้วยแล้ว ที่จะเข้าใจธรรมะอย่างถ่องแท้ และนำมาประพฤติปฏิบัติในชีวิตประจำวัน เป็นอันหาได้ยากอย่างยิ่ง จะอย่างไรก็ตาม ก่อนที่จะให้สถาบันหนึ่งได หรือหลาย ๆ สถาบัน เข้ามามีส่วนช่วยในการศึกษา เราจะจะยอมรับกันเสียก่อนว่า ในสภาพที่ปราศจากเบ้าหมายใน_x_ อุดมคติอยู่อย่างนี้ จ้าที่เราจะต้องกลับไปหาที่ต้นตอแห่งเบ้าหมายนั้นก่อน

ไม่ว่าจะในประวัติความเป็นมาของประเทศไทย หรือประเทศใด ๆ เมื่อมนุษย์มีวามาหมกมุ่น จนจับเนื้อหมายแห่งการดำรงชีวิตไม่ได้ จำจะต้องกลับไปแสวงหาแก่นแท้ที่เป็นรากເง่าด้วยตัวเองแต่กระระยะธรรมของตนก่อน ต่อรับสังนั้นไม่ได้ จึงแสวงหาสิ่งใหม่ต่อไป พระศาสนาผู้ดึงพุทธศาสนา ก็ทรงกระทำเช่นนี้ ในยุโรป ก็เป็นเช่นนี้ สมัยเรเนซองค์ดี สมัยรีฟอเมชัน แม้จนต้นคริสต์ศตวรรษนี้ก็ดี ล้วนเป็นการกลับไปที่ปรัชญากรีกหั้งสัน มีแต่สมัยนั้นจุบันนี้เท่านั้น ที่ตะวันตกพยายามแสวงหาทางที่อารยธรรมตะวันออกด้วย โดยเฉพาะทางกระเพราพุทธศาสนา

สำหรับของเรางอนนี้ ไม่ต้องดูที่อื่นไกล เพียงในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนี้เอง ก็มีนั่นตัวอย่างอันประเสริฐอยู่แล้ว ที่มีการกลับไปหาแก่นแท้ที่เป็นต้นตอของพุทธศาสนา เพื่อนำมาประยุกต์ใช้กับโลกสมัยใหม่ โดยที่พุทธศาสนารับหลักวิชาศาสตร์ของโลกสมัยใหม่ได้ด้วย ความขัดแย้งดังที่อารยธรรมสายกรีกเชิงัญญากับสายอารยธรรมอิบุรุษเริสตัง จึงไม่มีขันได้ในทางฝ่ายเรา^(๑๖) นักคิดที่สำคัญที่สุดของไทยในปัจจุบัน ก็คือจะเป็นผู้ที่ดำเนินวิถีชีวิตและใช้แนวความคิด ไม่ต่างไปจากที่เจ้าพ่อทางก្នฏกे�ยทรงกระทำมาแล้วเมื่อสมัยทรงผนวช โดยเฉพาะในด้านอุดมคติทางการศึกษา ท่านผู้นี้ยังอยู่ส่วนอ่อน ว่า ต้องมุ่ง “เพื่อกระทำให้หมดสิ้นชั่งสัญชาตญาณอย่างสัตว์” ผลก็คือ “มนุษย์ได้สิ่งที่ดีที่สุดที่มนุษย์ควรจะได้ โดยการประพฤติอ่อนนุ่มที่มีใจสูงโดยสมบูรณ์” กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คืออบรมธรรมหรือยอดธรรมของพุทธศาสนานั้นเอง เวลาเปลี่ยนอุดมคติของ การศึกษา และอุดมคติของชีวิต^(๑๗)

แม้การศึกษาส่วนใหญ่ และผู้บริหารการศึกษาส่วนใหญ่ จะไม่ได้คิดถึงปัญหาอันสำคัญสุดนักตาม แต่ผู้ที่เป็นหลักอยู่ในวงการศึกษาได้คิดถึงเรื่องนักกันมากขึ้นแล้ว ถึงจะยังไม่เลิกชั่งนัก ก็นับเป็นสัญญาลักษณ์ที่ดีอยู่^(๑๘) พร้อมกันนี้ก็ได้มีนักการศึกษางานคนที่แข็งว่าจุดที่สำคัญสุดของพุทธศาสนาเป็นเรื่องของการปฏิเสธอัตตา เป็นการปฏิเสธชีวิต เป็นเรื่องของโลกุตร ซึ่งอยู่เหนือโลกอย่างธรรมชาตานั้นๆ ที่เราต้องแพ้อัญญิคุชชัก ถ้าเราหลักทางพุทธศาสนามาเป็นอุดมการในการจัดการศึกษา ก็เป็นอันเลิกการศึกษาวิทยาการแผนใหม่ เลิกการพัฒนาประเทศไทย กลับไปอยู่ในสังคมสงฆ์แบบสำนักปฏิบัติกัน โดยศึกษาแต่พระไตรปิฎกเท่านั้นเอง ความข้อนี้แสดงให้เห็นว่าการศึกษาของเราเข้าใจพุทธศาสนาต้นเป็นเพียงได้ และมักนึกกันว่าตนเข้าใจพุทธศาสนาเสียด้วย ประการแรกจะต้องขัดข้อบกพร่องอันนี้ให้ได้เสียก่อน โดยข้ออ้างถึงคำของสมณะผู้เป็นนักการศึกษารุ่นใหม่ ดังนี้

“ที่จริงหลักอนันต์ตามนี้เป็นหลักใหญ่ของพระพุทธศาสนาที่เดียว ถ้าหากว่าเราเข้าใจหลักนี้ได้ถูกต้องแล้ว เราถือว่าเข้าใจพุทธศาสนาด้วย ถ้าเรายังไม่เข้าใจหรือใช้ไม่ถูก

ก็ยังชื่อว่าไม่เข้าใจหลักพระพุทธศาสนา การที่เราเข้าใจสิ่งทั้งหลายตามที่มันเป็นจริง หากพิจารณาโดยไม่เอตัวตนเข้ามามี ถ้าโดยประการนี้ ก็เข้าแนวแห่งโลกุตร บางท่านอาจจะคิดว่าเป็นการดึงเอาโลกุตรลงมาให้ต่ำ ที่จริงโลกุตรก็เป็นเรื่องของคนที่อยู่ในโลก แต่ว่ามีความหมายในแห่งที่ว่าเป็นอิสรภาพจากโลก ซึ่งแสดงลักษณะเด่นสองประการคือ (๑) แสดงลักษณะของบัญญาความรู้ความเข้าใจสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง (๒) เป็นลักษณะอิสรากาศที่ไม่ผูกพันไม่ขึ้นติด เช่นว่าจะใช้สิ่งของ เราเข้าใจตามความเป็นจริง รู้ประโยชน์นี้ให้ประโยชน์แล้ว อันนั้นเป็นเรื่องของบัญญา เมื่อเกิดจากบัญญาแล้ว ก็เป็นเรื่องของความอิสระ เพราะว่าไม่ต้องขึ้นต่อปัจจัยภายนอก อันนั้นเป็นแนวทางแห่งโลกุตร ที่จริงในทางพุทธศาสนานั้น ต้องการให้คนที่อยู่ในโลกนี้ อยู่ได้อย่างไม่ติดโลก ซึ่งเราเรียกว่าเป็นโลกุตร....โลกุตรธรรมนั้น ทำให้คนตัดความผูกพันในเรื่องตัวตนน้อยลง แต่ว่าจะกระจายความรู้สึกนั้นไปในแห่งของประโยชน์นี้ มิใช่ประโยชน์ที่แฝงไว้ ที่จะช่วยมีส่วนรับผิดชอบต่อส่วนรวมให้มากขึ้น อันนี้คือต้องถือว่าพระพุทธเจ้าทรงมุ่งจะให้ใช้โลกุตรธรรมได้ทั่วไป มิใช่ว่าต้องการให้ไปปัจจวัน เมื่อเราจะไปโลกุตรแล้ว จะต้องไม่เกี่ยวข้องอะไรในโลกนี้ ที่จริงนั้น พระอริยบุคคล ตั้งแต่ขึ้นสิตาบันไปจนถึงขึ้นอนาค มีมากมายเหลือเกินที่เป็นคฤหัสด์ มรรคาส ท่านเหล่านักล้วนแล้วแต่บรรลุโลกุตรธรรมแล้วทั้งนั้น เมื่อบรรลุแล้วก็สามารถจะบำเพ็ญประโยชน์ได้มากขึ้น เพราะว่าหมดความเห็นแก่ตัวไป อันนี้เป็นเรื่องที่ควรทำความเข้าใจ อีกประการหนึ่ง อนตากีสอนให้เราเตือนใจเราไว้ว่า อันสิ่งทั้งหลายนั้น มันไม่มีตัวตนของมันเอง ฉะนั้น มันอาจจะสูญเสียไปเมื่อไรก็ได้ ถ้าหากว่าเราต้องการให้ลักษณะมันปรากฏอยู่ เรายังต้องหาทางสร้างเหตุน้ำจ้วย อดทนุให้มันคงรูปอยู่อย่างนั้น เราจะประมาณได้ ฉะนั้น มันเป็นเรื่องของหลักอนตากีที่นั้น เป็นเรื่องของการรู้สึกภาวะของสิ่งทั้งหลาย แล้วนำมาใช้ปฏิบัติให้ถูกต้อง ฉะนั้น เราจะต้องเข้าใจไตรลักษณ์ก่อน แล้วก็นำไตรลักษณ์นั้นมาปฏิบัติด้วยบัญญาของเรา เราต้องรู้ว่าสิ่งทั้งหลายนั้นเป็นอนิจจัง ก็มันไม่คงที่ เมื่อมันไม่คงที่ ก็แปลปรากฏสกាបมาในรูปของการเปลี่ยนแปลง การเปลี่ยนแปลงนั้นอาจจะเจริญก็ได้ อาจจะเสื่อมก็ได้ ที่นี่ถ้าเราต้องการให้มันเจริญ มันเป็นไปได้อย่างไร ความเจริญหรือเสื่อมนั้นเป็นการเปลี่ยนแปลง ไม่ใช่เกิดขึ้นมาโดยๆ ก็เกิดขึ้นโดยอาศัยเหตุน้ำจ้วย ถ้าเราต้องการให้มันเป็นไปในทางที่เราต้องการ เรายังต้องสร้างเหตุน้ำจ้วยให้มันเป็นไปในทางที่เราต้องการนั้น สิ่งทั้งหลายเป็นทุกข์ เพราะว่ามีสภาพที่ถูกบีบคั้นด้วยความเกิดหรือด้วยความสลายตัว เรารู้อยู่แล้วว่าสิ่งทั้งหลายที่มันนั้น ดำรงอยู่ได้เพราะถูกบีบคั้นด้วยความเกิดและสลายอย่างนี้ เรายังต้องพยายามระดับระวัง ไม่ประมาทอยู่เสมอ และในครั้งสุดท้าย เพราะสิ่งทั้งหลายมันไม่มีตัวตนของมันเอง ที่ต่าง

หากจากส่วนประกอบ จะนั่นเราก็ต้องพยายามที่จะต้องการอย่างไร ให้มันปราภูภักดิ์จะะรู้ปร่างอย่างไร เรายังพยายามทำนั้งจัยปรุ่งแต่งมันให้เป็นอย่างนั้น โดยไม่ต้องเอาตัวตนเข้าไปปัจจุบัน เอาจรำณถูกผิด ประโยชน์มิใช่ประโยชน์ ขึ้นมาจับ เป็นส่วนรวม แล้วเมื่อเห็นว่า มันควรจะเป็นอย่างไรแล้ว เรายังสร้างเหตุนั้นจัย อย่าให้มันเป็นอย่างนั้นขึ้นมา อันนี้ก็ถือว่าเป็นเรื่องของการใช้วิธีการแห่งปัญญา คือเราจะต้องไม่เอาตัวตนที่เราขึ้นมาถือมัน ที่ว่าขึ้นมาถือมัน ถือว่า “ไม่ขึ้นมาถือมันด้วยโมหะ” เพราะว่าการขึ้นมาถือมันด้วยโมหะนั้น ก็คือการที่เราเอากาลีความขึ้นมาถือมันของบุคคลผู้ใดผู้หนึ่งบ้าง หรือว่ากลุ่มนั้นบ้าง หรือจะโดยเหตุอะไรอย่างใดอย่างหนึ่งบ้าง มาจับมัน แล้วมันก็จะปรากฏขึ้นมาในรูปที่เราปรุงแต่งมัน อย่างไรก็ได้ ถ้าว่าถึงนั้นก็จะตัดได้ยาก ถึงอย่างไรก็ตาม ในเมื่อเราขึ้นมาถือหลักกลางที่ว่า ถือความคิดเห็นของตัวเองนั้น จะตัดได้ยาก ถึงอย่างไรก็ตาม ใจจะไม่แสดงผลออกมานั่นแล้ว ความรู้สึกขึ้นมาถือมันของเราระดับลึก แม้อย่างน้อยก็อาจจะไม่แสดงผลออกมานั่นที่ อันนี้เป็นทัศนะซึ่งเห็นว่าสิ่งทั้งหลายตกอยู่ในกฎแห่งไตรลักษณ์ทั้งนั้น” (๔๙)

ถ้าเราเข้าใจแก่นของพุทธศาสนาถูกต้อง เป้าหมายทางการศึกษาของสังคมไทยที่ พุทธศาสนาเป็นหลักคู่บ้านคู่เมืองมา ก็คือเป้าหมายหรืออุดมคติของพุทธศาสนา อันได้แก่ โลกุตรธรรมนั้นแล และจากถ้อยคำที่ยกมากล่าวไว้ข้างต้น โลกุตรธรรมเป็นเรื่องอันเนื่องด้วยโลก อันผู้ที่รู้เท่าทันตัวตนและรู้เท่าทันโลก จะพึงประพฤติปฏิบัติให้ถูกต้อง และการประพฤติปฏิบัติในทางพุทธศาสนาเป็นการบำเพ็ญบารมี คือการสะสมคุณความดี เป็นขันๆ ไปเพื่อเจอกันความเป็นบุญชุน คือคนที่มีสัญชาตญาณอย่างสัตว์นั้นเอง

คริสต์ศาสนิกที่ปฏิเสธพระเจ้า เป็นคริสต์ศาสนิกชนไม่ได้ ฉันได พุทธศาสนิกที่ปฏิเสธโลกุตรธรรม ก็เป็นพุทธศาสนิกชนไม่ได ฉันนี้ หากขาดโลกุตรธรรมได้เปรียบศาสนิกชนเหล่านั้น ตรงที่พุทธศาสนาไม่มีกฎตายตัวที่จะต้องเชื่อ ดังที่ฝรั่งเรียกว่า Dogma คือถ้าไม่เชื่อเช่นนั้นๆ แล้วมีไทยเป็นหนึ่ง เป็นแต่ปัจจุบันเรื่องนี้ความเชื่อในสิ่งซึ่งควรเชื่อ เมื่อเห็นพ้องด้วยกับความเชื่อถืออย่างนั้นแล้ว จนความเชื่อแก่กล้าขึ้นถึงเป็นความเลื่อมใส น้อมนำใจให้ประพฤติปฏิบัติตาม จนเกิดอานิสงส์ คือผลลัพธ์จากการกระทำการตามความเชื่อ ความเลื่อมใส่นั้นๆ แล้วอาจเขยิบความเชื่อ ความเลื่อมใส และการประพฤติปฏิบัติไปจนถึงที่สุด สมดังบทสรรสรเรศรุ่งพระธรรมคุณที่ว่า “สันทิภูติโภ เป็นสิ่งที่ผู้ศึกษาและปฏิบัติ พึงเห็นได้ด้วยตนเอง อาการโภ เป็นสิ่งที่ปฏิบัติได้และให้ผลได้ ไม่จำกัดกาล เอหิปัสสิโภ เป็นสิ่งที่ควรกล่าวจะผู้อื่นว่าท่านจนมาเดิน โอปะนะชิโภ เป็นสิ่งควรให้น้อมเข้ามาใส่ตัว บังตัตัง เวทิตพโภ วิญญาณ เป็นสิ่งที่ผู้รู้ได้เฉพาะตน” ฉันนี้ การศึกษาในทางพระพุทธ-

ศาสนาก็คือไตรลิกลา อันได้แก่ศึกษา จิตศึกษา (สมานชี) และบัญญัติศึกษา เพื่อจะได้รู้เท่าทันตัวเอง รู้เท่าทันโลก เพื่อเป็นอิสระแก่ตัวเองและเป็นอิสระแก่โลก สังฆและที่เรียกว่าโลกุตรธรรม อันคนโดยมากที่เป็นบุญชันควรพยายามศึกษาให้ทราบสภาพที่แท้แล้วพยายามประพฤติปฏิบูรณ์ติดตามให้เป็นก้าวตามชน คือคนที่มีอัชฌาสংยาน คิดเกื้อกูลผู้อื่น จึงได้เมื่อปริบุคคล คือผู้เจริญแท้ในที่สุด

หากเราหวนไปพิจารณาบัญญัติ (Intelligence) ที่รัสเซลเสนอไว้ว่าเป็นเมืองของสักวุฒิสำคัญของชาติ ตามทฤษฎีของเขาว่า ก็จะเห็นได้ว่าพื้นฐานไม่ต่างไปกับบัญญัติในทางพุทธศาสนา ด้วยรัสเซลเองก็บอกว่า บัญญัติความถ้วนที่จะยอมรับความรู้ใหม่ๆ พร้อมที่จะเชื่อในสิ่งที่ควรเชื่อ และความพร้อมจะมีได้ ก็อยู่ที่การฝึก นั่ต้องกับพระพุทธภัณฑ์ที่ว่า โขคาเว ชา yat ภรี บัญญัติเกิดด้วยการประกอบ นั่นแล

พุทธธรรมเป็นเมืองของสังคมไทยจริงหรือ

โดยที่สมัยนี้ มีผู้พูดกันมากว่าโลกุตรธรรมไม่มีความจำเป็น ทั้งยังมีผู้สงสัยแคร่ดูถูกตัวเองและบรรพบุรุษของตนอีกด้วย ว่าเมื่อไหร่ไทยไม่เคยมีอุดมคติที่สูงส่งอะไร ก่อนที่จะพุดถึงการนำเอาราโลกุตรธรรมมาประยุกต์ใช้ให้เป็นเมืองของ การศึกษา สำหรับสังคมไทย ในปัจจุบันและอนาคต จึงจำจะต้องซึ่งแจ้งให้ชัดเจนเสียก่อนว่า บุญญาภิบาลของเราเกี่ยวกับเรื่องของพุทธศาสนามาทุกๆ กรณี จะมีเลื่อนรางไปหลังที่เปลือกทั้งหมด ดังสมัยปัจจุบันนี้ บ้าง ก็เป็นครั้งคราวเท่านั้น ถึงกระนั้นก็ยังมีผู้ที่รู้แก่นแท้และประพฤติปฏิบูรณ์ตามนั้น มาโดยตลอด มีได้ขาดสาย แม้ในพระราชสำนักจะมีวิธีวิถีที่พุ่งเพื่อได้เพียงได้มีพระราชอำนาจจังหวัดไม่จำกัดได้เพียงได้แต่การพระราชศรัทธามีเป็นประจำ พระธรรมเทศนาที่ถวายอยู่เป็นประจำ ซึ่งโดยราชประเพลี่ยแล้วย่อมทรงสามารถศึกษาและสอนเสมอ ย่อมน้อมนำพระราชบัตรดีให้ตั้งอยู่ในกุศลธรรมยา และตั้งพระองค์กีหัวพระโพธิญาณเป็นทั้งแบบทั้งสัน แม้จะไม่มีพระเจ้าแผ่นดินองค์หนึ่งองค์ใดในพงคาวดารที่ปรากฏว่าได้เป็นพระอริยบุคคล (เว้นแต่ที่เคยสำนึกผิดไปว่าทรงเป็นได้อยู่องค์หนึ่ง) แต่ทุกพระองค์ทุกท่านก็ทรงประทานที่จะบำเพ็ญพระบารมีให้แก่กล้าเป็นลำดับ ๆ เรื่อยไป สมดังพระมหาสมณนิพนธ์ภัยที่ว่า

“ปรนต์ปฏิปิทา ย่อมเป็นปฏิบูรณ์หมายแก่ผู้บริบูรณ์ด้วยอาคมสูงแล้ว หวังจะหา นิรนามสุขอันสุนุมกว่าต่อไป และเมื่อนอนบุพเพปฏิปิทา อันจะพึงปฏิบูรณ์ไปลึกล้ำลึก นับตั้งแต่ประโยชน์ทางคดีโลกคดีธรรม ขึ้นไปลึกล้ำไตรลิกลา อันเป็นนิพธรรมภาคียะ คือเมื่อไปในส่วนแห่งการแหงตลดอดด้วยบัญญัติ ดุจขันสู่ปราสาทโดยบันไดที่ลับบัน ๆ สะดูกกว่า ก้าวลักษณ์หรือปืนป้ายอันมิใช่ทาง เพาะอย่างนั้น ไม่ควรดูหมื่นธรรมอันเป็นบุรพกาค่าว่า

ต่อไป ควรทำความเคารพในธรรมทุกชนิ และความปฏิบัติเพื่อคุณ อันบกพร่องให้เต็ม คืนชีนไปทุกที่ อย่างนี้จักถึงความเจริญงอกงามและความ “ใบปูนล้ำ” ในพระพุทธศาสนา” (๔๐)

ประชาชนชาวไทยส่วนใหญ่ยื่อมเข้าใจว่า ในอันที่จะบำเพ็ญบารมีเป็นขั้น ๆ ไปตามอนุปมาตุภิบาล เริ่มด้วยทานและศีลเป็นต้น เพราะจำต้องละความเห็นแก่ตนและความตระหนั แต่มีใจเพื่อแผ่ส่งเคราะห์ผู้อื่นด้วยกำลังทรัพย์ของตนก่อน (ทาน) และวิจัยรู้จักเรียนรู้ความประพฤติให้เรียบร้อย โดยเว้นจากการเบี่ยงเบี้ยนผู้อื่น ไม่ทำอันตรายให้เกิดขึ้นในหมู่ที่ตนเข้าอยู่ด้วย (ศีล) แม้ชาวนะพุทธแบบไทย ๆ ที่ถูกตราหน้าไว้ ได้ผลเพียงแค่ท่านบารมี และมักไปติดอยู่ท่อนบุปผาภิบาลข้อสาม ก็อ ผู้บ้านบำเพ็ญบารมีเหล่านี้ หวังผลได้ในรสอร่อยแห่งการกระทำของตน จนติดมนุษย์สมบัติและสารรกรรมบัติกตาม แต่ขอให้สังเกตการอุกบราhma อุปสมบทกันจนเป็นประเพณีดูเดิม ก็จะเห็นได้ว่าความเลื่อมใสในการที่นับแต่เมื่อแรกเริ่ม ก็ในระยะเวลาอันสั้น ก็ันบันได้ว่าเป็นการบำเพ็ญบารมี สมดังที่สมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงวชิรญาณวงศ์ได้เคยตรัสไว้ว่า “บารมี หมายความว่าเก็บความดี หรือทำความดี ก็ย่อมกับความดีให้เกิดขึ้น....บารมีเกิดขึ้นได้ เพราะรู้ด้วยชอบ อาสาเกิดขึ้นได้ เพราะรู้ด้วยผู้ใด เพราะฉะนั้นในที่สุดบารมีจึงชนะอาสาวะ” (๔๑)

บารมีดังกล่าวข้างต้นที่ถือพุทธศาสนา ไม่ว่าเจ้าว่าไพร ยื่อมพยาบาลบำเพ็ญอยู่ด้วยกันทั้งสั้น แม้จะมีการติดการยืดออยู่ที่บุญหรือที่สวรรค์ ก็ยังดีกว่าการยืดออยู่ที่เศรษฐกิจและอำนาจในบ้านบุนัน จจะอย่างไรก็ดี พุทธศาสนาอยู่ในข้ออยู่ที่อปนาทธรรม แม้จะจะเปิดเผยในทางโลกยังสุขอย่างไร ถ้าถือพระราชธรรมตรัพย์คุณจริง ๆ แล้ว จะต้องจะลักษณะขึ้นอยู่เสมอ ดังเมื่อพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่๑ ทรงพระราชนิพนธ์รำนกเยี่ยรติ ก็ทรงเตือนพระองค์เองและพสกนิกรของพระองค์ว่า

“ ทรงเพียรตามเรื่องนิยายไสย
ให้จะเป็นแก่นสารสั่งได
ตึ้งพระทัยสมโภษนุชา
ไครพึงอย่าได้ให้หละลง
งปลงอนิจจังสังขาร์..... ”

และเวลาพระองค์ทรงจบพระหัตถ์ถวายอาหารบิณฑบาตแก่สงฆ์ ก็ทรงอธิษฐานเรื่องเดียว กับไพรบ้านพลเมืองของพระองค์ ว่า นิพพานัง บังโยโลหุ ให้ถึงชั่งโลกุตรธรรมนั้นเอง เมื่อเดี๋ยวไปส่งพระศรีศาภามุนี ก็เดี๋ยวพระราชนิพนธ์รำนกเยี่ยรติ เช่นเดียวกับ รายภูรสามัญ ทั้งนี้เราต้องทราบไว้ว่า พระมหาจัตุริย์พระองค์นั้นได้ทรงเลื่อมใสในพระ

ศาสนายิ่งไปกว่าองค์อื่น ๆ ในพงศาวดารเท่าไรนัก อนึ่งบทสังวั�ยายนี้ใช้กันทั่วในวง ในวัด และตามบ้าน ก็มีเรื่องอันเนื่องด้วยอุดมคติแห่งการดำรงชีวิตทั้งสั้น ดังบทสรุปทำวัตร เช้าของชาวบ้านตอนสุดท้าย แปลได้ความว่า “เราทั้งหลายผู้ถึงแล้วซึ่งพระผู้มีพระภาคเจ้า แม่ปรินิพานนานแล้ว พระองค์นั้นเป็นสรรณะ ถึงพระธรรมด้วย ถึงพระสงฆ์ด้วย จักทำในใจอยู่ ปฏิบัติตามอยู่ ซึ่งคำสั่งสอนของพระผู้มีพระภาคเจ้านั้น ตามสติกำลัง ขอให้ความปฏิบัตินั้น ๆ ของเราทั้งหลาย จงนำไปเพื่อการทำที่สุดแห่งกองทุกข์ทั้งสั้นนี้ เทอญ” สำหรับผู้ที่สามารถอุปโภคคือ ก็มักสาวดอุปโภคสุตร เตือนตนเองอยู่เสมอว่า “อริสาวกในศาสนานี้ย่อมพิจารณาอย่างนิ่ง พระอรหันต์ทั้งหลาย (ทำอาการอย่างนั้น ๆ) จนตลอดชีวิต ถึงตัวเรา ก็ได้ (ดำเนินรอยตามท่าน) ตลอดวันหนึ่งกับหนึ่งในวันนี้ แม้โดยองค์อันนี้ เรา ก็ได้ชื่อว่าได้ทำการพระอรหันต์ทั้งหลายเหมือนกัน” แม้การสามารถเบญญาคือ アニสงส์ ของคือ ท่านก็แสดงไว้ว่า จะได้สุคติ จะได้โภคสมบัติ จะได้ให้ภาพ

คืออันเป็นเบื้องต้น ท่านยังมุ่งไปที่โลกตรัสรณ์ เพราะฉะนั้นการดูเว็บการกระทำ บางอย่างเพื่อประโยชน์แก่กันและกันในสังคมนั้น ก็จะได้ประโยชน์สุขส่วนตนเป็นอีกนั้น ๆ จนถึงขั้นสูงสุดด้วย ด้วยการได้บันไดบันต่อไป โดยการเจริญก้าวเดินธรรม ให้มีความประพฤติดี เพื่ออุดหนุนศีลให้ผ่องใส่ยิ่งขึ้น ทั้งนี้โดยมีจิตสักขยาเป็นเครื่องอบรม ดังมีพระมหาสมณนิพนธ์ อธิบายไว้อย่างชัดเจนว่า

“สามัช็นนพึงรือย่างนี้ ไนน้อบรมดีแล้ว ย่อมเห็นอรรถเห็นธรรมแจ้งชัด ทำอะไร ย่อมจะสำเร็จ แต่ในนี้ โดยปกติมีอารมณ์ไม่ดีเข้าด้วยกัน ไม่ให้แห่งแหน่งได้ ซึ่งเรียกว่า นิวรณ์ นิวรณ์ท่านแรกเป็น ๕ ความกำหนดด้วยอำนาจกิเลสกาม เรียกว่ากามภัย ๑ ความมุ่นง่ายด้วยกำลังโทสะ อย่างสูงถึงให้ห้องล้างของผลลัพธ์ผู้อื่น เรียกชื่อตามอาการถึงที่สุดว่าพยาบาท ๒ ความท้อแท้หรือครวัณ และความง่วงนอน รวมเรียกว่า ถื่นเมธะ เพราะเป็นเหตุผลแห่งจิตเหมือนกัน นี้จัดเป็นนิวรณ์อีก ๓ ความพุ่งช่านหรือคิดพล่าน และความจัดางเร็ว รวมเรียกว่าอุทัจจกุจจะ เพราะเป็นเหตุกำเริบ ไม่อยู่ที่แห่งจิตเหมือนกัน นี้จัดเป็นนิวรณ์อีก ๔ ความลังเลไม่แน่ลงได้ เรียกวิจิกิจชา ๕ สมัยใดนิวรณ์ ๖ อย่างนี้ แต่อย่างได้อย่างหนึ่ง ครอบจำจิต บุคคลย่อมไม่อาจคิดเห็นอรรถธรรม เมื่อเป็นเช่นนี้ ย่อมไม่อาจประกอบกิจให้สำเร็จประโยชน์ตนประโยชน์ท่าน การทำจิตให้ปลดจากนิวรณ์เหล่านี้ รักษาให้แห่งแหน่ง ชื่อว่าสามาธิ” (๔๒)

ส่วน “บัญญาชื่นมาในพุทธศาสนา คือพิจารณาความเกิดและความเสื่อมสันแห่ง สังหารเป็นอารมณ์.....อาจทำลายกิเลสที่ยังไม่เคยทำลายให้พินาศได้ จะให้ผู้เจริญบูรณดุ ความสันทุกข์ได้โดยชอบ” (๔๓)

สภាសในอดีตเช่นนี้ ยังเป็นอยู่ในชนบทของประเทศไทยโดยมาก แต่การศึกษาแบบใหม่ที่เน้นหนักไปในรูปของวัฒนธรรมและกิจกรรมนิยม อันเดินตามก้าวสภាពของวัฒนธรรม และสังคมอย่างใหม่ กำลังทำลายสภាព เช่นนี้ลงไปทุกที่แล้ว (๔)

ขออธิบายก็คงจะมีความกว่า ถ้าสังคมไทยมุ่งที่โลกธุรกิจจริง เหตุใดในวังจึงมีเจ้าจอม宦มุ่งห้ามกันมากนัก เวลาทำสังคม ทำไม่ให้ครั้งที่การเงินใช้ได้บ่อย และโปรดูร้าย ก็มีไม่ใช่น้อย มิใช่หรือ และความยุติธรรมในสังคมมิจริงละหรือ ทั้งนี้โดยไม่ต้องเอ่ยถึงความเกียจคร้านพูงช่านต่าง ๆ ความข้อนี้ คร่าวๆ ให้พิจารณาแยกเป็นประเด็น ๆ (๑) เราต้องดูให้ชัดส่องซึ่งบุคคลในอดีตพยายามทำ กับส่องซึ่งเขาทำได้หรือไม่ ดังนักการศึกษาขององค์กรผู้หันหน้าอยู่เสมอว่า “อย่ามองมาที่ครู หากมองไปที่น้ำหมาบนกรพยายามจะไปให้ถึง” (๕) อย่างน้อยเรารู้แลเห็นได้ว่าเขามีเม้าหมาย หรืออุดมคติที่สูงส่ง อันเขาก็ไม่ติดไม่ยึดอยู่ในวัตถุและสิ่งสมบูรณ์ต่าง ๆ มากเกินไปนัก นั้นบัว่ผิดกับสังคมซึ่งขาดอุดมคติ โดยตกอยู่ใต้วัตถุนิยมอย่างถื้นเชิง (๒) เราต้องเห็นใจว่าเขาต้องทำงานอย่างเพื่อบางอย่าง ดังที่อริสโตเตล่าว่าต้องทำสังคม เพื่อความสันติ ทั้งนี้จะได้หมายความว่า คนที่หล่อพุทธศาสนาจะไม่ทำผิดหรือเกินเลยไป แต่มีอ้อทำอะไรไปผิด คนก็เห็นกันอยู่แล้ว ว่าผิด เช่นกพกษ์ตัวยังได้รับการยกย่องกว่าทัพโจร แต่การรับทัพนั้น ก็ถือได้ว่าเป็นความชั่ว ที่จำต้องทำ ไม่มีข้ออ้างทางศาสนาได้เลย ว่าการกระทำเช่นนี้เป็นความดี เราจึงไม่เคยมีสังคมศาสนา และการที่มีผู้รู้เม่นกัลยาณชนอยู่ในสังคม แม้จะมีความสามารถในการคิด ปืนไฟได้ แต่ก็ไม่ยอมสร้างขึ้นมา ด้วยเหตุนั้นพระเจ้าฟรั่งมังผ่องในเรื่องราชชีราช จึงออกพระอุทานด้วยความเสียพระทัย เมื่อทอดพระเนตรเห็นศัตรูใช้ปืนไฟในการพระราชสมบูรณ์ การมีเจ้าข้อมาก ๆ ก็เป็นความจำเป็นในด้านรัฐประศาสน์ด้วย ทั้งทางด้านสืบสันตติวงศ์และทางด้านประกันความจรงกักษัติจากผู้ที่ถวายลูกสาวเข้ามานามาเป็นนางใน แม้เราจะไม่เห็นด้วยกับการมีเมียที่ล้มมาก ๆ แต่การมีโดยเบ็ดเพลย ก็ยังดีกว่าการนำไปแอบมีกัน ดัง ในสมัยหลัง ที่รับจิริธรรมแนบฝรั่งเข้ามา ด้วยวิธีประมาณการร่วมประเวณีเพื่อกิริมิ ว่าเป็นนาบันนี้ ไม่มีในพุทธศาสนา ดังจะเห็นได้แล้วว่า แม้พระอริยบุคคลที่ยังคงครองเรือนอยู่ก็มี (๓) เราต้องเรียนจากความบกพร่องของอดีต เพื่อดูให้รู้ว่าหลักการเป็นอย่างไร แล้วบุคคลนำไปประพฤติตามนั้นได้เพียงไร และเท่าที่ศึกษาชี้ว่าประวัติของบุคคลที่ดำเนินรอยตามพุทธศาสนา ก็เห็นได้ว่าท่านที่ถือพุทธธรรมเป็นหลักประจำใจ ได้รับประโยชน์ สุขจากการประพฤติธรรมนั้น ๆ ตามธรรมมานุธรรมปฏิบัติทั้งสิ้น บางท่านก็มีชีวิตเรียน ๆ บางท่านก็มีชีวิตโดดโคน แต่ความรู้เท่าทันโลกและตน มีมากเพียงไร การงานก็กระทำไป

โดยมีสติปัญญาเป็นใหญ่ยิ่งกว่ากิเลสเพียงนั้น (^๔) การที่สังคมในอดีตไม่เริญเท่านี้จุบัน เพราะวิชาการบางอย่างยังไม่ก้าวหน้าพอ แต่พร้อมกันนั้น ก็ขอให้รากันไว้ด้วยว่า วิชาการต่างๆ ที่เริญรุดหน้ามานั้น หากเป็นไปโดยไม่เข้าใจโลกอย่างถ่องแท้ ย่อมนำบัญชามาให้ยิ่งกว่าจะแก้บัญชามิใช่หรือ การที่มนุษย์ค้นหารักษาโรคได้ใหม่ๆ เป็นเหตุให้มนุษย์ต้องประสบกับบัญชาประชารอยู่ในเวลานี้ ใช่หรือไม่ การที่มนุษย์คิดค้นเครื่องมือทางวิทยาศาสตร์ได้ใหม่ๆ ทำให้ธรรมชาติหมดลืนไปอย่างรวดเร็วเพียงใด เป็นกัยแก่นิเวศน์วิทยาถึงเพียงไหน ก็เห็นกันได้อยู่แล้ว ยิ่งการที่เพียรไปจนถึงดวงจันทร์ เพื่อแบ่งความวิเศษ มหาศจรรย์ของตน ในขณะที่มนุษย์โลกส่วนใหญ่ยังด้อยจากยกไร่ และภัยในสังคมของประเทศที่ใช้เงินอย่างมหาศาลเพื่อการนี้ ก็ยังคงปล่อยคนที่ยากไร้ไว้อย่างไม่นำพาณั้น ย่อมเห็นได้ชัดว่าการคงสภาพอยู่อย่างเดิม ดีกว่าเล่นเอาเดิกบันความเริญแบบใหม่มิใช่หรืออย่างน้อยตามกฎธรรมชาติเอง ถ้าอยู่กันโดยบรรทานสอดคล้อง ให้เข้ากับสภาพแวดล้อม ย่อมดีกว่าความพยายามที่จะฟื้นธรรมชาติ เพื่อเอาชนะธรรมชาติ โดยที่มนุษย์hamีความสามารถที่จะเอาชนะตัวเองได้ไม่

ที่นักการศึกษาของอังกฤษเคยกล่าวไว้ว่า ไทยไม่มีอุดมคติหรือเบื้องหมายอันสูงส่งทางการศึกษานั้น อาจเป็นจริงในสมัยที่เข้าเยี่ยนข้อความนั้น ด้วยดูจาก ประวัติสังเหปแห่งการศึกษาของประเทศไทย ก็หาเห็นอุดมการอันลึกซึ้งแต่อย่างใดไม่ แต่ถ้าเราเข้าใจว่า ในสมัยแรกๆ นั้น แม้จัดการศึกษาอย่างใหม่ขึ้นแล้ว ก็ยังอาศัยวัดและพระเป็นผู้อุปรมน์นิสัยในทางธรรมอยู่ ดูนักเขียนอังกฤษอีกคนหนึ่งจะพอดีระบบนี้มาก แต่คนๆ เดียวกันนี้ก็ยืนยันว่า ผู้ที่ได้รับการศึกษาตามแบบเก่า�ั้นเป็นผลิตผลลัพธ์ที่ไม่พึงประสงค์กัว่ผู้ที่ได้ไปเรียนมาจากต่างประเทศ (^๕) เมื่อสมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงจัดการศึกษาอยู่นั้น แม้จะทรงนำวิธีการอย่างฝรั่งเข้ามาใช้ แต่ก็มิได้ทรงทดลองทั้งเบื้องหมายอันสำคัญสุดของสังคมไทยแต่เดิมมาเลย ดังมักทรง “อาราธนาพระธรรมผู้ใหญ่ที่ทรงความรู้ เพื่อรعونหนังสือธรรมต่างเรื่อง ตามนัด” (^๖) เพื่อนักเรียนรุ่นใหม่จะได้ลั่นรสนัมมีค่ายิ่งของบรรพบุรุษนั้นเอง จึงเป็นอันก่อว่าได้ไว้ แต่ด้วยเดิมมานานทราบถึงสมัยจัดการศึกษาอย่างใหม่ในชั้นต้น พุทธธรรมเป็นเบื้องหมายอันสูงสุดสำหรับการศึกษาของไทยมาโดยตลอด เมื่อพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ โปรดให้ห้ากรูเข้ามาถวายพระอักษรพระเจ้าลูกเชือกคีด เมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ โปรดให้ส่งพระเจ้าลูกเชือกออกไปทรงศึกษาในต่างประเทศคีด ทรงย้ายแล้วข้าอีก ว่าต้องการเพียงความรู้อันจะนำมาประยุกต์ใช้ โดยมีพุทธศาสนาเป็นหลักสำคัญอยู่ตลอดไป

การนำเอาเม้าหมายทางการศึกษาของไทยมาประยุกต์ใช้ในบังคับและอนาคต

ถ้าเรารับกันได้ว่า เม้าหมายอันสำคัญสุดสำหรับการศึกษาของเราในอดีต ขึ้นอยู่กับบรมธรรมในพุทธศาสนา และพระพุทธธรรมนี้เป็นอภิปริยา อาจนำมาประยุกต์ใช้ได้ในทุกระดับ ในทุกภาคสมัย “เพื่อกระทำให้หมดสิ้นซึ่งสัญชาตญาณอย่างเดียว” อันจักเป็นผลให้ “มนุษย์ได้สิ้นที่สุดทั้มมนุษย์ควรจะได้ โดยการประพฤติอ่อนยั่งมนุษย์ที่มีจิตใจสูงโดยสมบูรณ์” (^{๔๗}) เรายังต้องเริ่มนำเอาหลักการขึ้นมาประยุกต์ใช้ให้ได้ผล

โดยที่หลักธรรมทางฝ่ายพุทธศาสนา อาจนำมาสั่งสอนอบรม ได้แต่ขึ้นตัวไปจนสูง และมีเหตุมีผลประกอบด้วยทุกข้อ ผู้ประพฤติธรรมจึงเชื่อมั่นในพระธรรมนี้ได้ และใจกอว่างหวง ได้ด้วย โดยยอมรับหลักธรรมของศาสนาเหล่าอื่น ทั้งธรรมที่สูงสุดนั้นเอง ก็มีพุทธศาสนาิกชนนี้นำขึ้นยันว่า โดยเนื้อแท้แล้ว ก็ไม่ต่างไปกับพระเจ้าในลัทธิศาสนาอื่น เสียช้ำ ต่างกันก็แต่ในด้านที่เป็นธรรมชาติฐานกับบุคลาชิธรรมเท่านั้น จึงอาจนำเอา ธรรมะมาประยุกต์ใช้กับลัทธิศาสนาอื่นได้ทั้งสิ้น โดยมิพักต้องล่วงสิทธิเสรีภาพทาง ศาสนาของศาสนาิกชนนี้ ๆ เลย ด้วยตัวธรรมอันสูงสุดทางพุทธศาสนาเป็นเรื่องไม่ติดไม่ ยึดนั้นและเป็นที่ตั้ง (^{๔๘})

ทั้งนี้มิได้มายความว่า ผู้ที่เรียกตัวเองว่าพุทธศาสนาิกชนและสถาบันทางพระพุทธ- ศาสนาจะนำหลักแห่งบรมธรรมมาประพฤติปฏิบูรณ์ต่ออยู่เสมอไป ก็หามิได้ เช่นในสมัยก่อน รัชกาลที่ ๕ เจ้าพัฒนาภูมิฯ ก็ทรงสลดพระราชหฤทัยมากแล้ว กับอาการอัน “วุ่นวายมากมาย ไปด้วยสัมโนหวิหาร เปรียบเหมือนยืนงูกท่านผู้อ่อนมาหายใจ..... เป็นการເຊອນอ่ำงเงิน ช่องเส้น ไม่ชี้แจงแสดงเหตุให้ผู้ศึกษาเห็นจริงด้วยปัญญา..... ถือเตล็ดทิชของพากตนนี้ ดันดือไป มิได้รู้ว่าผิดแล้วชอบ” (^{๔๙}) เป็นเหตุให้เดี๋จกลับไปยังต้นคอที่เป็นพระพุทธพจน์ จนชำระสะอาดการคณาสัมฤทธิ์ให้บริสุทธิ์ สืบสมณวงศ์ลงมาจนทุกวันนี้ และแม้บัดดี้พุทธ- จักรและอาณาจักรจะห่างเหินกันออกไปเพียงไร ต่างจะตอกย้ำให้ตัวถูนิยมเพียงไร และมี ของปลอมมาแกล้งรอบพระศาสนาไว้หนาแน่นเพียงไร แต่ท่านที่เป็นหลักในทางพระศาสนา ยังมีอยู่ ท่านที่สืบสมณวงศ์เจริญรอยตามพระบุคลบาทก็มีอยู่ ทั้งท่านที่กลับไปหาต้นคอ ที่แห่งอันเป็นแก่นแห่งพระศาสนาเกียยมีอยู่ เรายังคงไม่สืบหวังเสียเลยที่เดียว

ในรัชกาลที่ ๕ เมื่อจัดการศึกษาขึ้นตามแบบฝรั่งแล้ว องค์พระประมุขก็ทรงห่วงใยที่ จะให้ศาสนาธรรมมีประจำไว้ผู้ที่ได้เข้าโรงเรียนแผนใหม่ด้วย ดังนี้ถายพระราชหัตถ์ปtractorอยู่

“การสอนศาสนาในโรงเรียน ทั้งในกรุงและหัวเมือง จะต้องใหม่ขึ้น ใหม่ความวิตก ไปว่าเด็กชั้นหลังจะห่างเหินจากศาสนา จนเลยกลายเป็นไม่มีธรรมในใจมากขึ้น เมื่อเป็น เช่นนั้น จะถือว่าเหมือนอย่างทุกวันนี้ คนที่ไม่รู้อะไรก็มีมาก ต่อไปภัยหน้า ถ้าเม่นคนที่ ได้เด่าเรียน กจะประพฤติวัดก่าว่าคนที่ไม่ได้เด่าเรียนนั้น หาดูกันไม่ คนไม่มีธรรมเป็น

เครื่องดำเนินตาม กจะหันไปทางทุจริตโดยมาก ถ้ารัฐบาลก็โง่ไม่ค่อยกล่องหรือโง่ไม่สนใจ ถ้ารัฐบาลก็โง่กล่องขึ้น และโง่พิสูจน์ การที่หัดให้รู้อ่านอักษรไว้ ไม่เป็นเครื่องฝึกหัดให้คนดีแล้ว เป็นแต่ได้ช้ำสำหรับจะเรียนความดีช้ำได้กล่องขึ้น” (๔๙)

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ก็ได้สนองพระราชประสงค์ งานทรงเรียนเรียงตำราชุดนักธรรมและธรรมศึกษาขึ้นเป็นฉบับๆ แต่ต่ำ กลาง “ปุจนสูง นับว่าหนังสือชุดนี้เหมาะสมแก่การสอนมาก เมื่อเด็กหายหลัง การศึกษาธรรมเป็นเรื่องครึ่มครำไป ไม่โกรเกะ ทั้งเมื่อสืบองค์สมเด็จพระมหาสมณะเสียแล้ว ก็ยังอนุญาตที่จะหาพระธรรมซึ่งสามารถทราบความให้อ่านกันได้อย่างกว้างขวางและอย่างลึกซึ้ง โดยมีวิชาณญามอย่างรอบคอบ ทั้งทางคดีโลกและคดีธรรม อันจะให้เหมาะสมแก่คนรุ่นหลังถัดลงไป ถึงกระนั้น พระเจ้าอยู่หัวรัชกาลต่อมา ก็ทรงพระราชนิพนธ์ เทศนาเสื่อป่า ให้อ่านกันได้ทั่วไป จนบางคนที่ได้อ่าน มีครั้งชาปสาทะ ถึงกับอุกบุกมี ในรัชกาลที่ ๗ ก็โปรดให้พิมพ์หนังสือพระพุทธศาสนาสอนเด็ก ทุกวันวิสาขบูชา และยังเป็นราชประเพณีมาจนทุกวันนี้ ในรัชกาลปัจจุบัน เมื่อเด็จพระราชดำเนินไปยังที่ประชุมของบรรดาพุทธสมาคมต่าง ๆ ทั่วประเทศ (ณ วันที่ ๒๖ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๑๓) ก็ได้พระราชทานพระบรมราโชวาท ในเรื่องการประยุกต์พุทธธรรมมาใช้ในสมัยปัจจุบันอย่างน่าจับใจ

“เรื่องวิธีการสอนธรรมะ ให้เข้าถึงบุคคลประเภทต่างๆ นั้น ความจริงมีปрактиกอยู่อย่างสมบูรณ์ในคัมภีร์ มีทั้งที่กล่าวไว้โดยตรงและโดยอ้อม ทั้งที่กล่าวโดยสรุปและโดยละเอียดพิสดาร ซึ่งเชื่อว่าท่านทราบกันดีอยู่แล้วว่าเป็นหลักวิชา ที่นำมาปฏิบัติให้ได้ผลจริงๆ ได้อย่างแน่นอน

“ผู้มีบัญญาที่ประณานะช่วยผู้อื่น จะต้องพยากรณ์ศึกษาพิจารณาเลือกสรรวิธีการนั้นๆ จากตำรา นำมาใช้นำมาสอนให้เหมาะสมแก่บุคคล แก่การสอน และแก่สภาพการณ์ ในปัจจุบัน คนที่เรียกว่าเป็นคนสมัยใหม่นั้น ยึดหลักเหตุผลเป็นสำคัญ การสอนคนสมัยใหม่ จะต้องนำเหตุผลที่มีอยู่ในคัมภีร์ มาพิจารณา และหยนยกแต่เฉพาะเนื้อหามา อธิบาย การสอนให้ปฏิบัติตามแบบฉบับเดียว ๆ โดยปราศจากเหตุอันสมควร ทำให้เกิดความรู้สึกว่า “ถูกอบรม” และ “ถูกนิ่งบังคับ” จนหมดความสนใจ

“หน้าที่ของท่านในการเผยแพร่หลักธรรมในพระพุทธศาสนา จึงอยู่ที่การเลือกเพื่อนข้อธรรมและเลือกเพื่อนวิธีการสอน การใช้คำพูดที่เหมาะสม อธิบายหลักธรรมะ เพื่อยับเบี่ยง กับตัวอย่างที่เป็นของจริง จนเห็นชัดเจน ได้ตามสภาพจิตใจของคนสมัยปัจจุบัน เพื่อช่วยให้เต่าลูกสามารถรับฟังและเข้าใจข้อธรรมะ ซึ่งจะนำมาใช้เป็นหลักการในการดำเนินชีวิตได้อย่างเหมาะสมตามฐานะของตนๆ ” (๖๐)

จากพระบรมราชานุสาวรีย์ที่อัญเชิญมาไว้ข้างต้นนี้ จะเห็นได้ว่าทรงเน้นที่นำพระราชธรรมมาประยุกต์ใช้ให้เหมาะสมแก่สมัยและเหตุการณ์ โดยทรงตั้งข้อสังเกตไว้ด้วยว่า คนสมัยใหม่เมื่อถือเหตุผลเป็นหลัก แท้ที่จริง ถ้าเรามองย้อนกลับไปเพียงแค่รัชกาลที่๕ เราก็จะเห็นได้แล้วว่า พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเป็นคนสมัยใหม่เพียงใด ทรงประยุกต์พุทธศาสนาไว้ได้อย่างไร โดยให้วิทยาการอย่างใหม่กับชนธรรมเนียมประเพณีเดิมของเราระยะستانกันเข้าไว้กับหลักธรรมที่เป็นแก่นแท้โดยตลอด ทั้งนี้มิได้หมายความว่าจะมิได้ทรงดำเนินการผิดพลาดมาบ้างเลย หากเราวิเคราะห์นี้จากอดีต โดยเอาความผิดนั้นมาเป็นครูเร้าด้วย และเอาความสำเร็จที่ได้บังเกิดมีขึ้นแล้ว นำมาใช้ให้เหมาะสมแก่การสอนอีกด้วย^(๑) แม้จะไม่ได้มีพระราชนิพนธ์ไว้ในด้านการศึกษาอย่างลึกซึ้งอะไรมักแต่พระราชนิพนธ์ก็จัดตั้ง ๆ ในรัชกาลนี้ และการที่ทรงปฏิรูปการศาสนาศึกษาและคณะสงฆ์ สมัยเมื่อทรงผนวช ย้อมเป็นบทเรียนให้เราได้ศึกษาข้อเขียนได้ ๆ ทั้งสิ้น ในรัชกาลที่๕ เมื่อสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาชัยวัฒนา ทรงจัดการด้านศาสนาศึกษา และทรงอนุเคราะห์โรงเรียนตามวัดในชนบทนั้น ก็ทรงมีพระดำริที่จะประยุกต์หลักธรรมมาใช้ให้เหมาะสมให้ครอบคลุมใช่เช่นนี้ โดยเฉพาะในด้านธรรมศึกษา ทรงวางไว้ให้เรียนรู้เป็นขั้น ๆ ให้สำนึกใช้ได้ทั้งทางโลกและทางธรรม หากเราจะนำเอาริชีการดังที่ทรงตั้งไว้เมื่อหลักสูตรของนักธรรมทั้งขั้นตรีโทเอก มาประยุกต์ใช้ในทางโลกเมื่อคำต้น ๆ ไป ตามโรงเรียน ตามสถานบันการศึกษาต่าง ๆ และมีการสอนเรื่องนี้ตามสื่อมวลชนต่าง ๆ โดยมิให้มีเกจิอาจารย์พรำสูนอย่างไขว่ใจกันดังบัจจุบัน หลักธรรมจะมีประจำใจได้ยิ่งกว่านี้^(๒) แต่ทั้งนี้มิได้หมายความว่า ให้กลับไปหาพระมหาสมณนิพนธ์เป็นตัวคันธ์ และมิได้หมายความให้เอามาสอนกับนักธรรมนั้น ๆ มาใช้กับคนสมัยใหม่ทั้งหมด เพราะกาลเวลาห่างกันกว่ากึ่งศตวรรษแล้ว และที่ทรงพระนิพนธ์ไว้นั้น บางอย่างก็ล้าสมัยไปแล้ว บางอย่างก็ไม่ทรงมีเวลาที่จะพิจารณาธรรมให้ลึกซึ้งนัก^(๓) แม้หลักสูตรนักธรรมและธรรมศึกษา ตลอดจนหลักสูตรประยุกต์ก็ควรปรับปรุงให้เหมาะสมแก่การสอนยังได้แล้ว โดยประยุกต์ให้ใช้ได้กับชีวิต สังคม และวัฒนธรรมในบัจจุบัน ยิ่งเวลาไป นานมีหวังยาลักษณะนี้เกิดขึ้นแล้วด้วยถึงสองแห่ง น่าจะตั้งคณะกรรมการธิการร่วมกัน พิจารณาว่าหลักธรรมอันใด ควรนำมาใช้สอนพระอย่างไร ให้สอนมาตรฐานอย่างไร และที่แล้ว นำมา การศึกษาพระปริยัติธรรมเองก็ไม่มีความสัมพันธ์ กับการปฏิบัติพระสัทธรรม แม้ผู้ที่รู้สึกขันกับธรรมเอก ก็รู้แต่ในทางทฤษฎีเสียโดยมาก ซึ่งหากประโยชน์ได้ยาก นักธรรมและประยุกต์ทราบต่ำน้ำหนักก็ไม่เป็นก่อตัวหารสืบมาก ทั้งไม่เป็นแนวแบบอย่างให้แก่มาตรฐานที่ห่วงวัดเท่าไหร่นัก ซึ่งร้ายนางคนมีหน้าที่ในราชการสูงขึ้นไป โดยใช้ก dolore อันมีขอบด้วยช้า คนสมัยใหม่จึงมักดูถูกนักธรรมและประยุกต์

กว่าจะให้ความเกียรตินั่น การประยุกต์อุดมคติในทางพุทธศาสนาใช้ ต้องปรับปรุงการศึกษาพระธรรมให้สมสมัยด้วย และต้องให้การศึกษากับการปฏิบัติสอดคล้อง ต้องกันเป็นขั้นๆไป เพื่อให้ลัทธิพระปัญญาธรรมซึ่งเป็นจุดสุดท้ายปลายทางอันถึงที่สุดแห่งทุกข์ด้วยเสมอไป อนึ่งการจัดการศึกษาดังกล่าววน จะจัดเฉพาะพระแผ่นกหงส์ก็ได้ พระราชวัสดุแผ่นกหงส์ได้ เพราะฝ่ายบรรพชิตท่านมุ่งทางสายตรง เพื่อให้ถึงพระนิพพานอันเป็นบรรณธรรม แต่พระราชวัสดุก็มุ่งที่บรรณธรรมเช่นกัน หากการดำเนินชีวิตในโลก เป็นทางที่อ่อนยิ่งกว่า แม้กระนั้นก็ต้องพยายามมุ่งที่การประพฤติอย่างมุขย์ที่มีใจสูงโดยสมบูรณ์ เพื่อกำราทำให้หมดสิ้นซึ่งสัญชาตญาณอย่างสัตว์ อุปถัตถ์ตลอดเวลาด้วย การวางแผนเบื้องหนายทางการศึกษา พระและพระราชวัสดุควรทำร่วมกัน โดยมุ่งที่บรรณธรรมเป็นหลัก และประยุกต์วิชาการอย่างใหม่เข้าไปให้สอดคล้องต้องกัน ดังสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ทรงร่วมกับสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพมาแล้ว ในรัชกาลที่ ๕ การแยกประยุกต์ออกจากปฏิบัติเป็นภัยตนได้ การแยกทางโลกออกจากทางธรรมก็เป็นภัยตนนี้หากโลกกับธรรมประสานกัน โดยมีธรรมเป็นหลัก ก็จะเข้าได้กันที่ไว้ที่เดกดล่าวว่า วิัฒนาการทางปัญญาที่สำคัญ คือการวิัฒนาการตัวเอง หรือนัยหนึ่งการอาชันตัวเอง ชีวิตความเป็นอยู่จะเกิดจากความคิด ที่พร้อมจะรับความงามและความเป็นมนุษย์ โดยไม่มุ่งที่การขัดแย้งรู้สึกเข้าไปกันให้มาก ๆ ซึ่งเป็นโทยมากกว่าเป็นคุณ และการศึกษาชนิดซึ่งดีชิงเด่นกัน โดยที่ครุยด้วยความรู้ไว้ในตนให้มาก ๆ นั่นเมืองหันต์โดยแท้ ไหนผู้แพ้จะอันสายหายหน้า จนมาตัวตายอยู่ ผู้ชนะจะลงระเริงในความสามารถอันของปลอมของตนอยู่ การมีความรู้พิเศษในวิชาการนั่นนี้จะเป็น แต่ความมีพื้นฐานทางนามธรรม ซึ่งสำคัญกว่า ทั้งนี้ไว้ที่เดกดเรียกว่า Sense of Style คือเมื่อการเข้าถึงสภาพธรรมและเป็นการยับยั้งตัวเองไว้ได้ด้วย บุคคลดังกล่าวคือผู้ที่ น.ม.ส. เรียกว่าศึกษา ซึ่งถ้าไปเป็นนักบริหาร ก็จะไม่ยอมให้มีการใช้จ่ายอย่างสั้นเปลือง ถ้าไปเป็นวิศวกร จะประยุกต์วัสดุ ศิลป์ปืนกีฬาในงานที่เป็นเลิศ การแข่งกับผลิตภัณฑ์อุตสาหกรรมเพื่อกระตุ้นให้คนซื้อใหม่อุปกรณ์ ที่จะเพลิดลาง หันมาผลิตโดยสารให้มีมาตรฐานมากขึ้น การผลิตน้ำอัดลมแล้วโฆษณาชวนเชื่อว่า ชื่อ ชื่อ ชื่อ ยานี้น้ำดีที่สุด ยานี้น้ำดีที่สุด เพื่อล้างสมองคนให้ติดอยู่กับของฟุ่มเฟือยนั่น ๆ จะหมดไป แม้ของอันเป็นภัยต่อธรรมชาติ เช่นถุงปลาสเต็ก ก็จะหมดไปด้วยดังคำสรุปภาษาอังกฤษที่ว่า Style is the ultimate morality of the mind ไว้ที่เดกดเบื้องหนักคิด ชั้นเดียวกับรัศมี และความคิดของบุคคลทั้งสองก็รองรับพุทธธรรมไว้ได้เกือบจะโดยตลอด^(๖๔) และถ้าหากเรารวบรวมรากฐานไว้ที่พุทธธรรม เราอาจนำความคิดแปลง ๆ ใหม่ ๆ ในทางโลกมาประยุกต์ใช้ได้ด้วยเสมอ

ถ้าเราตกลงกันได้ว่า เมืองไทยทางการศึกษาของไทยจะเป็นดุจเดียวกับเมืองไทย
ในการดำรงชีวิตของคนไทยส่วนใหญ่ ก็ต้องการศึกษามิได้มุ่งแต่เพียงแค่เป็นมรรคตนะนำไป
สู่ผลคือการดำรงชีพ ไม่ว่าจะเป็นสัมมาชีพหรือมิจฉาชีพ มิได้มุ่งไปที่ว่าใครเรียนมาก จะยัง
เพิ่มอัตตินิยมให้มากขึ้น ก็ต้องค่าตัวหรือค่าใช้จ่ายสำหรับตัวจะสูงขึ้นตามขั้นของการศึกษา สิ่งซึ่ง
เรียกว่าโรงเรียน วิทยาลัย มหาวิทยาลัย ในบ้านจุน จะหมดความสำคัญลงอย่างถอนด้วย
 เพราะสถานที่ดังกล่าวจะเลิกหลอกลวง จะเลิกสัญญาอันจะมีผลในเรื่องให้ในรับรอง
 ในความอหังการของผู้คนสถานศึกษานั้น ๆ สถาบันทางการศึกษาจะมีอยู่ทั่วไปทั้งในวัด
 ในบ้าน สำราญวัดชน และสถาบันต่าง ๆ ของสังคม ซึ่งต่างก็จะมุ่งที่จะดัดลำกัญคือ การ
 ประพฤติอย่างมุ่ยที่มีใจสูงโดยสมบูรณ์ และต่างก็ดำรงชีวิตอยู่ เพื่อกระทำให้หมดสิ้น
 ซึ่งสัญชาตญาณอย่างสัตว์ การทำมาหากินก็ทำด้วยความคิดเหตุต่อกรณาซึ่งกันและกัน ยิ่ง
 กว่าการแก่งแย่งแข่งขัน กิจกรรมบ้านเมืองก็เป็นไปโดยถือเป็นภาระหน้าที่ที่จะต้อง^๔
 กระทำเพื่อประโยชน์สุขของส่วนรวมร่วมกัน การรักษาพยาบาลก็กระทำโดยมุ่งสงเคราะห์
 กันและกัน ยิ่งกว่าจะหวังผลได้แต่ในทางวัตถุ ในทางทรัพย์ ในทางอำนาจ ซึ่งเกิดจาก
 ความลุ่มหลงโดยแท้ ทรัพย์ อำนาจ ครอบครัว ศิลปวิทยา และสถาบันต่าง ๆ ที่โลกสมมุติ
 ขึ้นนั้น ความมีอยู่ได้ โดยที่เรารู้เท่านั้น โดยไม่ติดไม่ขัดในมัน โดยนำมันมาอ่อนน้อม
 ประโยชน์ให้แก่ความสูงส่งในความเป็นมนุษย์ คือลดความเบี้ยดเบี้ยนกัน ให้น้อยลงไป
 เพิ่มความรักหรือกัลยาณธรรมซึ่งกันและกันให้มากขึ้น สังคมดังกล่าวจะเป็นสังคมมนุษย์
 ที่มีใจสูงโดยสมบูรณ์ยิ่งขึ้นทุกที่ โดยสัญชาตญาณอย่างสัตว์จะถูกทำลายลงไปทุกที่ สังคม
 ที่ว่าด้วยไม่จำต้องเป็นโซเชียลลิสต์ แคปปิตอลลิสต์ หรือคอมมิวนิสต์ โดยที่สังคมนั้น ๆ ต่างก็
 เหมือนกันเข้าไปทุกที่แล้ว เหตุเพราะสังคมดังกล่าวมีกิเลสเป็นนาย ซึ่งพาให้มนุษย์เห็น
 แก่ตัวมากขึ้น ตกอยู่ใต้ตุณ尼ยมมากขึ้นนั่นเอง (๒๔)

ขอ托้แยกก็คือ สังคมดังกล่าวจะเป็นไปได้หรือ นักการเมืองในบ้านจุน นักการ
 ศึกษาในบ้านจุน จะยอมละหรือ มหาอำนาจภายใต้จะยอมให้เราหลุดพ้นไปจากอิทธิพล
 ของเขาและหรือ คำตอบก็คือ คนที่กำลังหลงอยู่กับของปลอม จักไม่มีทางยอมรับสิ่งซึ่ง
 เป็นของแท้ แต่เงินแท้ย่อมจะต้องໄ้เงินปลอมออกไปได้ในที่สุด ฉันใด เราต้องเริ่มคิดกัน
 ที่ของแท้ให้ได้ แล้วพยาบาลเพื่อปริมาณคนที่คิดในเรื่องที่เป็นแก่นสารให้ได้มากขึ้น และ
 ผู้ที่คิดอยู่ในของปลอม จะต้องยอมมาเป็นพวกรอยู่เอง สมดังพระบรมราโชวาท ใน
 พระบาทสมเด็จพระบุลจอมเกล้าฯ ที่ว่า “เมื่อมีผู้ร่วมคิดในทางอันดีมากขึ้น จึงค่อยแพร่
 อำนาจออกโดยยึดเอาทางที่ถูก ต่อสู้ทางที่ผิด เมื่อชนะได้ครั้งหนึ่งสองครั้ง ความนิยมของ

กนชั่งตั้งอยู่ในทางกลาง ย่อมรวนเร หันมาเห็นด้วยก่อน จึงเกิดความนิยมมากขึ้นๆ จนถึงผู้ซึ่งเป็นศัตรูก็ต้องกลับมาเป็นมิตร”^(๒๖)

ศัตรุของอุดมคติในทางการศึกษาคือผู้ที่ยอมยกอยู่ให้กับความสามารถ จนลืมตาไม่ขึ้น นั่นเอง และได้มีความรู้สึกถึงความล้มเหลวทางการศึกษากันทั่วไปหมดแล้วทั่วโลก^(๒๗) ทั้งการศึกษาในแบบที่เราเอาร่าย่างฝรั่งมา ก็เพิ่งหยั่งรากลงยังไนถึงหนึ่งศตวรรษ ฝรั่งเองก็กำลังคิดปฏิวัติระบบการศึกษาของเขามา ด้วยการมองไปทางอื่น โดยเฉพาะที่อุดมคติทางฝ่ายพุทธศาสนา ถึงเวลาแล้วของการร่วมกัน ที่เราจะหาอุดมคติทางฝ่ายเราหรือไม่ แม้โครงสร้างอย่างเก่าๆ ยังใช้ไม่ได้ผล จะยังคงสภาพอยู่ต่อไป ความคิดอย่างใหม่ก็คงแพะร่ำเรื่อง แห่งความคิดดี ซึ่งชาวอาบลังไปในระบบที่เป็นอยู่ได้บ้างด้วยธรรมรั้ง ถึงกันใจร้อน จะว่ารู้วิธีการหาผู้ร่วมคิดในการอันดันจะไม่ทันกาล ก็ไม่เห็นมีทางอื่นใด นอกจากจะจับแก่นที่เป็นเบ้าหมายให้ได้ และให้มีคนเห็นพ้องต้องด้วยแล้ว และปฏิบัติตามให้มากขึ้นเรื่อยๆ

กล่าวโดยสรุป เราควรนำเอาหลักอนัตตามาประยุกต์ใช้เป็นเบ้าหมายทางการศึกษา เพื่อให้มนุษย์เป็นอิสระ เที่ยวโลกและเข้าใจตัวเอง โดยไม่ติดไม่ยึด หากมุ่งไปที่พระพุทธคุณเป็นหลัก ทั้งในด้านอัตติประโยชน์และปรหิตประโยชน์ กล่าวคือการศึกษาควรเป็นไปโดยนัยแห่งพุทธภัยติที่ว่า “ไม่คิดเพื่อเบี่ยงเบี้ยนตนเอง ไม่คิดเบี่ยงเบี้ยนผู้อื่น เมื่อคิด ย่อมคิดเพื่อเก้อกูด ทั้งแก่ตนเองและผู้อื่น และเกือกูดแก่ชาวโลกทั้งหมดที่เดียว” โดยนัยนี้ ความหมายย่อมชัดเจนอยู่แล้ว ว่ามนุษย์ต่างมีหน้าที่ในสังคม เพื่อช่วยเกือกูดกันและกัน หากดำเนินตามหลักแห่งไตรสิกขา ความเป็นไปในโลกก็ย่อมเป็นไปเพื่อความส่วน ความสะอาด และความสงบ ไม่ร้อนรนทุรุราย ดังที่เป็นอยู่ในปัจจุบันนี้

โดยเราจะปล่อยให้กับเลสครองอยู่ จะปล่อยให้ธุรกิจการค้าและการเมืองผลักดันมนุษย์ให้ลงไปเป็นสัตว์เรือยๆ หาได้ไม่ โดยมีผู้พูดกันมากรายแล้ว ทั้งจากอินเดีย เม็กซิโก และสหรัฐฯ ในข้อที่ว่ามนุษย์จะต้องประหด จะต้องไม่ให้มีการสูญเสียเกิดขึ้น ต้องเลิกการมุ่งผลิตให้มาก ขายให้มาก ล่วงคนให้ต้องการให้มาก เพื่อบำเรือนอหนัมมสาให้มาก (กัลเบรธ) ข้อเสนอของอย่าง (เช่นของมาคิส) อาจรุนแรง เพื่อทำลายระบบสังคมนี้จุบัน ข้อเสนอของอย่าง (เช่นของอัลลิช) อาจแนะนำให้เลิกระบบโรงเรียน โดยหันมาตั้งสถาบันอย่างอื่นแทน ข้อเสนอของอย่าง (เช่นของรามศตาปาร์ในเรื่อง Design for Living) เป็นการให้หันมาประยุกต์ชีวิตใหม่ ให้มีแต่ของอันจำเป็น ด้วยการออกแบบสิ่งใช้ไม่สอยทุกชนิด โดยเลือกเอาท่าที่ควร ด้วยการนำเอาทรัพยากร้อนต้องเสียไปกับสิ่งฟุ่มเฟือยและไร้ประโยชน์ต่างๆ มาใช้ในการออกแบบให้คนจนได้มีเครื่องใช้ไม่สอยได้ใช้ได้ เช่นเดียวกัน ข้อเสนอ

ต่างๆ นี้ แม้จะยังอยู่ในขั้นต้น อันยังไม่มีผลในการปฏิบัติโดยทันทีทันใด ก็น่าจะตราไว้ว่า ว่านักคิดกำลังปฎิเสธคุณค่าอันอาจมีผลของสังคมบ้างบันยี่ขึ้นทุกที่แล้ว ยังคงรุ่นใหม่ที่ประกาศตนเป็นฉบับปี ด้วยการหันออกไปปลดคุณค่าอย่างใหม่ ซึ่งไม่มีอยู่ในสังคมบ้างบันยี่ของตะวันตกก็ได้ ปฏิบัติขึ้นด้วยการต่อสู้อย่างรุนแรงกับสังคมนั้น ๆ ก็ได้ นาทีเราระยะหัวใจด้วยว่า การปฏิเสธคุณค่าอันไร้สาระอย่างเดิมนั้น อาจเป็นสัญญาลักษณ์ของความหน่ายเพื่อคุ้มครองความติดเชื้อด้วยกีดี

ในบ้านเมืองของเรา ผู้ที่ยังติดอยู่ในคุณค่าอันอาจมีผลอย่างจริง วันหนึ่งก็อาจหลัดออกได้ด้วยเช่นกัน แต่ที่แล้ว ๆ มาพุทธศาสนาแบบเดิมๆ ดูจะนำฝ่ายอัศวินที่ประโภชน์มาใช้มากเกินไป จนผู้ที่ปฏิบัติธรรมหลายท่านละเลยสังคมเสีย ปล่อยให้ความอุดมธรรมในสังคมนี้อยู่ แม้รอบ ๆ ตัวพุทธศาสนาิกผู้ปฏิบัติธรรมนั้นเอง ปล่อยให้ความสกปรกมีอยู่รอบ ๆ ตัวผู้ซึ่งหวังความสะอาด แม้การเลิกทาส ก็หาได้มาจากนักคิดฝ่ายที่ปฏิบัติธรรมอย่างถูกต้องไม่ (ส่วนผู้ที่ไม่ยอมตนบุญแต่เรียกดอกเบี้ยอย่างบุญเดือดเพื่อเอามาทำบุญ หาได้ชื่อว่าปฏิบัติธรรมตามพระศาสนาไม่) แต่ถ้าเรามุ่งที่พระพุทธเจ้าฯ ที่ในแห่งพระมหากรุณาและพระมหาปัญญาแล้ว เราจะจะหาความพอดีได้ในการเก็บบุญหาให้ตนด้วยและให้ส่วนรวมด้วย ในด้านนี้ เรายังยิ่มวิธีการของฝ่ายมหายานมาใช้ก็ได้ โดยเฉพาะในด้านโพธิสัตว์บารมี ที่มุ่งช่วยเหลือเกื้อกูลผู้อ่อน โดยตลอด ยังสุขมั่นคง (Sensitivity) ที่เบอกรับรั้ง เช่นเด่นอ ก็อาจนำมาประยุกต์ใช้ได้ในทางพุทธศาสนา เพื่อให้เราคิดแก่บุญทางด้านความอุดมธรรมในสังคมให้สูญสิ้นไป เพื่อจะได้เกิดสังคมพุทธอันໄพนุโลย โดยมิใช่ว่าต่างกันมุ่งอรหัตผล หากปล่อยสังคมให้มปลดปล่อยกับอวิชาตลดลงไป

ถ้าทางพุทธจักรและอาณาจักรเห็นพ้องต้องกับหลักการดังกล่าว ก็น่าจะตั้งคณะกรรมการบริหารร่วมกันขึ้น เพื่อพิจารณาวางแผนเบื้องหนาฯ เคี่ยบคงการศึกษาเสียใหม่ ให้มีพุทธธรรมเป็นจุดนำ มิใช่ใหม่เบื้องหนาฯ อันสำคัญที่สุด ที่ควรจะดำเนินการอย่างต่อเนื่อง กล่าวอีกนัยหนึ่ง ก็คือ หลักข้อแรกของการศึกษาต้องเน้นจริยศึกษาและศาสตร์ศึกษา เพื่อความสงบสุขของสังคมและของตัวเองเป็นทั้ง เพื่อมนุษย์จะได้รู้หน้าที่ของตัว รู้จักตัว รู้จักรับใช้สังคม และรู้จักให้ ยิ่งกว่าการแสวงหาความเพลิดเพลิน เพื่อแบ่งเรา แบ่งเขา ถ้าสถาบันที่เป็นหลักยังไม่พร้อมที่จะคิดในสิ่งที่สำคัญที่สุดนี้ ก็ต้องมีผู้ช่วยกันคิด ช่วยกันเขียน ช่วยกันกระตุ้น ให้ต้นจากภัยค์ให้จงได้

ที่แล้ว ๆ มา จำเดิมแต่จัดการศึกษาอย่างใหม่ในโรงเรียนมานั้น นับได้ว่าการจริยศึกษาไม่มีเผยแพร่อย่างจริงจัง มีแต่สอนให้เรียนรู้เกี่ยวกับหัวข้อธรรม โดยมิได้มุ่งที่บรรณธรรม เลยก็ว่าได้ เพราะอ้างว่าสูงเกินไป ยากเกินไป สิ่งที่ควรจะนำมาระบุกต์ใช้ในชีวิตก็เหลือ

กลาโหมเป็นวิชาที่น่าเบื่อหน่าย อันมีค่าสำหรับท่องจำไว้ใช้ในเวลาสอบໄล์เท่านั้นเอง ศึกษาเป็นเรื่องที่ห้ามปราบว่าวายไปหมด ทำอะไรไม่ดีก็ผิด กินเหล็กนำไป ตอบยังกีนาป โดยหาเข้าใจไม่รู้ว่า “ปฏิปักษ์ตั้งไว้เพื่อศึกษา คือฝึกไตรทราบ ไปตาม ชื่อว่าศึกษา ในเมืองต้นควรฝึกปฏิบัติรักษาภาระเจ้าให้เรียนร้อย ปราสาทไทย สมควรแก่หมู่ก่อน นี้จัดเป็นศึกษา ในลำดับนั้น ควรหัดรักษาจิตให้อยู่ในอ่านาง อาจทำให้แน่นกว่า ควรแก่การงานในครัวต้องการ นี้จัดเป็นจิตศึกษา ในที่สุด ควรหัดใช้มัญญาให้รอบรู้สภารธรรม อันเป็นไปด้วยความเป็นเหตุและผลแห่งกันและกัน จัดเป็นมัญญาลิกษา”^(๖)

สิ่งที่สำคัญสุดสำหรับมนุษย์คือคุณค่าในการดำรงชีวิต เมื่อรู้จักและเข้าใจชีวิต เข้าใจธรรม มนุษย์ก็ยอมสาระได้ซึ่งทรัพย์ เพื่อวัյ华 สาระวัย华เพื่อชีวิต และสาระชีวิตเพื่อธรรม จุดที่สำคัญสำหรับรู้และสำหรับแต่ละหน่วยในรู้ คือธรรมชาติป่าไทย ไม่ใช่ประชาธิปไตย

แต่การที่จะสอนให้มนุษย์เข้าซึ่งถึงศึกษา ต้องเริ่มด้วยมนุษย์เห็นอนิสัยสืบของศึกษาต้องเป็นเรื่องของชีวิต ของความสนุก เสี่ยงก่อน เป็นแต่ความสนุกนั้นเป็นไปอย่างพอดีๆ อย่างทางสายกลาง อย่างไม่ติดไม่ขัดนั้นเอง ศึกษาไม่ใช่เรื่องอันศักดิ์สิทธิ์ อันจันต้องไม่ได้ขาดตกบกพร่องไม่ได้ ศึกนี้หาดได้ เมื่อคนทุกคนยอมล้มได้ แท้กิจกรรมลุกขึ้นใหม่ ถ้าทำให้คนกลัวศึกษาเสียแล้ว ก็เป็นอันหมดหนทางที่จะได้ได้ต่อไปจนถึงสามชาติและบัญญา การมีศึกษาธรรม ต้องเริ่มจากสิ่งซึ่งประพฤติปฏิบัติอยู่แล้ว แล้วค่อยยกขึ้น ให้สูงส่งขึ้น ตามกำลังความสามารถ อย่างที่เรียกว่าบำเพ็ญบารมี เป็นขั้นๆ ไป โดยละเอียดตามที่ หมายังโลกาธิปไตย แล้วจึงถึงธรรมชาติป่าไทยในที่สุด ในเรื่องนี้ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสอนไว้อย่างเหมาะสมมาก แม้แก่คนไขเหล่า คนไขโคง โดยยังคงดีมเหล่าและโคงอยู่ หากเข้าจักมีทางเป็นผู้ไม่ตั้งอยู่ในความประมาท เขาจะเดิกเบี้ยดเบี้ยนผู้อื่นได้ในวันหนึ่งหน้า ถ้าเขานี้ก็ถึงศึกษาเบื้องหนึ่ง^(๗)

คุณค่าในการดำรงชีวิตเป็นสิ่งที่สำคัญสุด จริยศึกษาและศาสนาศึกษายังสำคัญที่สุด เมื่อมนุษย์มีทัศนะที่ถูกจันเป็นสัมมาทิฐิเสียแล้ว การดำเนินชีวิตก็ง่ายเข้า การนำเอาพุทธศึกษาและอาชีวศึกษามาประยุกต์ใช้ ก็ย่อมไม่ขัดกับจริยศึกษา อาชีพก็เป็นสัมมาชีพ ไม่เป็นมิจฉาชีพ ด้วยไม่ได้มุ่งที่เงิน ที่ความสำเร็จ หากมุ่งเพื่อเกื้อกูลกันและกัน และเพื่อความเป็นอิสระของมนุษย์ต่างหาก ความสำคัญจึงมิได้อยู่ที่ว่ากรรมงานที่ให้เงินมาก หรือจำนวนมาก หากความสำคัญจะอยู่ที่กรรมงานที่เป็นสัมมาอาชีพหรือหากไม่ต่างหาก แม้การผลศึกษาซึ่งไม่ใช่เงินไว้ในพุทธศาสนาโดยตรง แต่การที่ท่านสรรเริญความไม่มีโรคภัย ในพรสีที่ท่านอ่านจำนวนให้มังเกิดอายุ วรรณะ สุข พละ กีดี ล้วนเห็นได้ชัดว่าเราอ่านนำเอาหลักการศึกษาแบบกรีกมาใช้ให้บังเกิดความไม่มีโรคและให้เกิดพละ เพื่อประโยชน์ในการดำรงชีวิตอยู่เพื่อธรรมนั้นเอง

เมื่อตกลงที่ข้อใหญ่ใจความ อันเป็นหลักที่สำคัญได้แล้ว การประยุกต์อย่างอื่นเข้ามา ย่อมไม่ยาก

ในเบื้องต้นอาจใช้ศึกษา สมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพก็ได้ตรัสแนะนำไว้อย่างน่าจะดำเนินประยุกต์ใช้ได้ เมื่อในบัดนี้ คือการ “สอนความรู้ซึ่งจะเป็นทางหารดียิ่งชีวิตนักเรียน เมื่อเดินให้ญี่ปุ่น มีข้อสำคัญเป็นหลักให้ญี่ปุ่น ข้อ คือสกุลของเด็กข้อ ๑ กับอุปนิสัยของเด็ก อีกข้อ ๑ จะกล่าวว่าอธิบายพอให้เห็นเป็นอุทาหรณ์ ยกตัวอย่างดังเด็กเป็นลูกสาวนา ถ้าครูฝึกสอนให้เป็นเสมอ เมื่อเดือนนี้เดินให้ญี่ปุ่น ก็จะต้องหั่งการทำงานไป หางงานรับจ้างเข้า เป็นเสมอ ไม่สามารถจะช่วยพ่อแม่ประกอบการอาชีพของวงศ์สกุล กรณีถึงเวลาได้ร่อน ของพ่อแม่เป็นมารดกถึงตัว ก็จะต้องขายให้ผู้อื่น เพราะไม่สามารถจะทำได้เอง อย่างนี้เรียกว่าสอนผิดฐานะสกุล อันต้องระวังอย่างยิ่ง ข้อที่ว่าด้วยอุปนิสัย คือเด็กบางคนอาจมีอุปนิสัยเปล่งกวังวงศ์สกุล ดัง เช่น ลูกสาวนา แต่คลาดว่องไวในการคิดเลข เช่นนั้นก็ต้องเปลี่ยนให้เรียนวิชาอันอาศัยคิดเลขเป็นหลักตามอุปนิสัย เพราะวิชานี้อาจจะเกิดประโยชน์นี้ แก่ตัวเด็กในภายหน้ายิ่งกว่าไปทำไร่โภคนา ถึงจะนั้นควรบอกพ่อแม่ให้รู้ตัวก่อน เขาจะได้ตรัตรียมมิให้เดียวกัน “การศึกษา ของเราจะนำจิตวิทยาการศึกษา อย่างใหม่ๆ มาประยุกต์ใช้ได้ เพื่อให้เข้าใจตัวเรา ความรู้ทางสังคมวิทยา มนุษย์วิทยา ก็อาจนำมาประยุกต์ใช้ได้ เพื่อให้เราเข้าใจสังคม ยังการศึกษาโดยวิธีการแห่งศิลปะ อย่างที่ เชอร์เชอร์รีต รีด์ กล่าวไว้ใน Education Through Art ก็อาจนำมาใช้ได้ด้วย เช่นกัน ทางด้านพุทธศึกษา ไม่ว่าจะในแบบปรัชญา ประวัติศาสตร์ หรือวรรณคดี ก็หมายที่จะนำมาใช้ ด้วยความไม่ติดไม่ยึด ด้วยความรู้เท่านั้น ด้วยมุ่งที่สักจะเป็นทั้ง เพื่อนำมาเป็นประโยชน์แก่ตนและแก่ท่าน อย่างปราศจากอุปทาน การยึดมั่นถือมั่น การสอนให้เป็นผลเมื่องดี ให้รู้จักหยิ่งในศิลปะแขนงของชาติและของโลก ก็ควร หากควรเป็นไปโดยไม่ติดไม่ยึด เช่นกัน โดยจักไม่ถือว่าชาติดน ตรากฎตน ดีวิเศษกว่าของผู้อื่น หากเรียนรู้ด้วยความเข้าใจ ด้วยความเห็นใจ พร้อมที่จะหานทรรศนะให้ประโยชน์โดยปราศจาก หังการมังการ แม้จะเรียนไม่ได้สูง ปฏิบัติไม่ได้สูงส่ง ถึงตัดตัวตนลงไม่ได้โดยเด็ดขาด การเริ่ม เช่นนี้ ปลูกฝัง เช่นนี้ จะช่วยให้คนรุ่นใหม่มีสติ มีบุญญา ในทางที่ถูกที่ควรเพิ่มขึ้น ทุกที่

รีดกิด รัชเซลกิด อริสโตเตลกิด ที่ต่างก็หวังจะให้มนุษย์ได้เสวยสุขโดยสมบูรณ์ จากการพักผ่อน โดยหากความสุขทางบัญญานนี้ นี้ก็มีอยู่ในพุทธศาสนา โดยเฉพาะจาก การเจริญสมาธิ แม้เพียงปฐมภานก็ให้ทั้ง วิตก วิจาร ปีติ สุข และเอกคัคตา พร้อมนุด และในสามัคคี คือสั่งซึ่งคนสมัยใหม่ที่ไม่มีเวลาแม้จะหาความสุขอย่างปลดจากงานและ

ความคิด ต้องการเป็นอย่างยิ่ง และถ้าหากคิดของกรีกหรือจักรีศึกษาด้วยแล้ว จะรู้ได้ว่าการแก้ไขบัญหาต่างๆโดยทางเหตุผลแห่งตรรกเท่านั้น หายไปได้ไก่นักไม่ ยังที่นักการศึกษาตะวันตกต้องการให้คนเรียนมีงานอดิเรกเพื่อความเพลิดเพลินเจริญใจ นอกไปจากเพลินกับงานนั้นทางพุทธศาสนาไม่ห้าม เป็นแต่ห้ามสอนไม่ให้คิด ไม่ให้เข้าในงานจริงหรืองานเล่น แม้ในความสุข ห้ามกีสอนไม่ให้คิด

การศึกษาดังว่าจึงเป็นไปได้โดยตลอดชั่วชีวิต ยิ่งเรียนมาก ยิ่งรู้มาก ยิ่งเข้าใจมาก ยิ่งรับผิดชอบมาก ยิ่งเก็บกูลกันและกันมาก ไม่ว่าจะเรียนวิชาใด ไม่ว่าจะทำอะไร ไตรสิกขาครรภ์แทรกเข้ายุ่งได้โดยตลอด สมดังคำนิยามแต่ต้นที่ว่า “การศึกษารวมถึงวิธีการต่างๆ ที่สังคมพยาบาลที่จะทำหรือเร่งให้กระบวนการเดลาร์เรียน รวมถึงกระบวนการที่จะไปสู่การก่ออุปนิสัยและทัศนะ..... ตลอดจนการสั่งสอนอย่างเป็นทางการ ซึ่งได้รับจากศาสนาจักรและอาณาจักร..... และการเรียนรู้อย่างไม่เป็นทางการอันได้รับจากสังคม วัฒนธรรม การเมือง ตลอดจนผลได้อันเกิดจากการประ同胞อาชีพนั้นเอง” และที่ว่าการศึกษา “เกิดจากสมาชิกในสังคมซึ่งทรงวุฒิสูงกว่า พยายามกำหนดวิัฒนาการของคนรุ่นต่อไป ให้เป็นไปตามอุดมคติแห่งชีวิตของคนรุ่นตน” ก็อุดมคติแห่งชีวิตของคนไทยมีอะไรยิ่งไปกว่า อุดมคติในการพะพุทธศาสนาจะหรือ และการนำอุดมคติอันดังเดินนี้มาประยุกต์ใช้กับวิชาการแผนใหม่ ให้คงความเป็นมนุษย์ที่มีใจสูงโดยสมบูรณ์ไว้ในนั้น มีอะไรดีไปกว่านี้ละหรือ ไม่ว่าจะในอดีต ปัจจุบัน หรืออนาคต

การท่องกุญแจประยุกต์เบื้องหน้าทางการศึกษาดังเดิมของกรีก โรมัน และยิว คริสต์ มาใช้นั้น อุดมคติของอารยธรรมสองสายนั้นด้กัน และอังกฤษเองก็มุ่งที่หางการมังการเป็นใหญ่ จึงล้มเหลว ส่วนอุดมคติทางฝ่ายพุทธศาสนานั้น แม้เปลโตและอริสโตเตลก็ยื่อมเห็นพ้องต้องด้วย และเราอาจนำคำอธิบายทางโลกของนักปรัชญาทั้งสอง และนักปรัชญาอื่นๆ ทางตะวันตก มาประยุกต์ใช้กับพุทธปรัชญาอย่างทันสมัยได้ด้วย ดังพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภราดาเรือยุ่งหัวทรงกระทำมาแล้วในอดีต โสกราตีส์ sewage ก็พยายามอุ้มความดีคือ ความรู้ โดยที่โสกราตีส์ไม่รู้ความดีนี้ก็อีก แต่แล้วความดีทั่วโลก ก็มีคำตอบอยู่แล้วในบรรณธรรมนี้เอง เป็นแต่คำตอบนี้มิได้มาโดยวิธีแห่งตรรกอย่างเดียว หากโดยนัยแห่งไตรสิกษา

สุลักษณ์ ศิรรักษ์

วรรณคิริ

- (๑) ชุมทางวิชาการ กรมสามัญศึกษา ๒๕๑๒ หน้า ๓
- (๒) Tests of an educated man (1) language (2) good manners (3) good taste (4) reflection (5) growth (6) translation of thought into concise action.—ศึกษาของ น.ม.ส. พิมพ์ในงานศพนากาражาร รัตนโภมศรี ๒๕๔๒ หน้า ๔—๕
- (๓) วิทยาวรรณกรรม ของกรมหมื่นราชปิพงศ์ประพันธ์ (แร่พิพยา) ๒๕๐๖ หน้า ๑๐๗๖—๘
- (๔) ชีวิตชาวไทยสมัยก่อน ของเสี้ยร์โกเศค (ราชบัณฑิตยสถาน) ๒๕๑๐ หน้า ๑๔๔
- (๕) **The Challenge of Education** by George Pickering (Pelican) 1969 p. 17 “Learning comprises all those processes from birth to the grave by which an individual modifies his behaviour and his attitude of mind as a result of experience”.
- (๖) เรื่องเดี่ยวกันหน้า ๑๕
- (๗) **Encyclopedia Britannica on Education** “an attempt on the part of the adult members of a human society to shape the development of the coming generation in accordance with its own ideals of life”.
- (๘) **Siam in The Twentieth Century** by J.G.D. Campbell คำภาษาอังกฤษมีลงอยู่ใน สันนิมาต ของนักเรียนไทยในยุโรป ๒๕๐๑ หน้า ๒๐
- (๙) กำนำ ของ กรมหมื่นพิพยาภาณุพัฒนากร ใน หนังสือสนุก (สำนักพิมพ์สังคม ศาสตร์) ๒๕๐๑
- (๑๐) ชุมทางวิชาการ หน้า ๑
- (๑๑) **Rome** by H.W. Fowler and M.P. Charlesworth (H.U.L.)
- (๑๒) จาก **Cicero And The Roman Republic** by F.R. Cowell ก็เห็นได้ว่า นักการเมืองรุ่นหลังหลง野心จางเพียงใด ในขณะที่นักการเมืองรุ่นแรกมารับใช้รัฐแล้วก็กลับออกไปเป็นข้าวน้าอุยตามเดิม ทั้งนี้ก็เพราะคุณธรรมแห่งการดำรงชีวิตอย่างง่ายๆ หมดไป นั้นเอง
- (๑๓) **Ancient Education and Today** by E.B. Castle (Pelican)
- (๑๔) **Politics of Aristotle** ดูภาษาอังกฤษที่คัดมาไว้ให้ในวิทยาสารปริทัศน์ ฉบับที่ ๑๙ กันยายน ๒๕๑๓ หน้า ๖
- (๑๕) เรื่องเดี่ยวกัน มีอยู่ใน **Challenge to Education** หน้า ๓๐ ด้วย
- (๑๖) **Ethics of Aristotle**
- (๑๗) **The Republic of Plato**
- (๑๘) เล่มเดี่ยวกัน หน้า ๘๖ (ฉบับของ Conford OUP)

- (๑๕) ผู้ที่สนใจอาจหา ปรัชญา ของใจด (โครงการดำรง สมาคมสังคมศาสตร์) ๒๕๑๒ ปี อ่าน และ ปรัชญากรีก ของสocrates (สำนักพิมพ์เดียวกัน) ๒๕๑๔ และเอกสารตีส์ โดยเฉพาะตอนวาระสุดท้ายของเอกสารตีส์ (ศึกษิตสยาม) ๒๕๑๔
- (๑๖) **The Challenge of Education** หน้า ๓๕
- (๑๗) **Education for a World Adrift** by Richard Livingstone (C.U.P.) 1943 หน้า ๔๒
- (๑๘) **Ecce Homo** by J.R. Seeley 1908
- (๑๙) **Education** by W.O. Lester Smith (Pelican)
- (๒๐) **Plato's Today** by R. Crossman
- (๒๑) ในคริสต์ศตวรรษที่ ๑๕ โจเอดต้องเลิกเขียนเรื่องทางคริสต์ศาสนา เพราะใช้เสรีภาพมากเกินไป เลสเตลลี่ สตีเฟน ต้องถูกห้ามการสัก ลอร์ด แอกตันก็มีบัญหาในการเขียนประวัติศาสตร์ลักษณะทางลิเกเป็นอย่างมาก ทั้งนี้โดยไม่ต้องเอ่ยถึงก่อนหน้านี้ขึ้นไป ที่ถูกย่างกันทั้งเป็น เพราะไม่เชื่อในสมมุติฐานขึ้นหลักของลักษณ์ ดู **Ecce Homo** ประกอบด้วย
- (๒๒) สังคมศาสตร์ปริทัศน์ ฉบับนักศึกษา หน้า ๗๑
- (๒๓) **On Education** by Bertrand Russell หน้า ๒๕
- (๒๔) หนังสือเล่มเดียวกัน หน้า ๒๘-๔๖
- (๒๕) เป้าหมายสี่ประการทางการศึกษาของรัสเซลล์ อาจจงใจดำเนินรอยเบล็อกก์ได้ ดังหลักสินประการที่เขากล่าวไว้ในด้านทศนะอันเสรี ก็คือตัวเลขจะลงกับบัญญัติสินประการของพระเจ้า เป็นแต่หลักหลังทั้งสิบในขัดกันมากกว่าหลักสันยึดนัก—ดู สังคมศาสตร์ปริทัศน์ฉบับนิสิตนักศึกษา ๙ กันยายน ๒๕๑๒ หน้า ๔๔ กับนี่รวมอยู่ใน ชีวิตการเมืองบรรณาธิการ ของ ส. ศิริรักษ์ (เขยนบรรณกิจ) ๒๕๑๔ หน้า ๕๗๒-๕
- (๒๖) **The Challenge of Education** หน้า ๓๖
- (๒๗) ดู “ประวัติพระยาเทเวศรวงศ์วิวัฒน์” ใน ข้อราชการกรมมหาดเล็ก ๒๕๐๐ ประวัติเจ้าพระยาวรพงษ์พิพัฒน์ (ครุสภาก) ๒๕๐๖ สองท่านนี้ได้เข้าโรงเรียนอย่างใหม่ด้วยแล้ว ส่วนผู้ที่ไม่ได้เข้าโรงเรียนอย่างใหม่เลย ก็มีประวัติพิสดารของพระยาสโนมสรสรพการ ใน นิตยสารภาค เล่ม ๑๐ (ราชบัณฑิตยสภา) ๒๕๗๒ ถึงกรณัท่านผู้ใดเป็นศิษย์ฝรั่ง (นายอาลามาสเตอร์) อยู่ด้วย ถึงเจ้าพระยาขมราชาจะเคยเรียนแต่ทั้งค แต่ภายหลังก็ได้ไปอยู่ประเทศไทยอังกฤษเป็นเวลานาน
- (๒๘) ข้อราชการกรมมหาดเล็ก คำนำและหน้า ๐-๑๕
- (๒๙) ประวัติเจ้าพระยาวรพงษ์พิพัฒน์ หน้า ๓

- (๓๔) นายดิเรก ชัยนา เคยเล่าให้ข้าพเจ้าฟังว่าบิดาท่านสอนเพียงไม่ให้โถความสัมภัย และให้ทางรักภักดีต่อพระมหากรุณาธิรัชช์ เท่านั้นเอง และท่านก็ยึดคำสั่งสอนนี้ตลอดมา ดู ความคิด—ความอ่อน ของ ส.ศิวรักษ์ หน้า ๕๘
- (๓๕) พระประวัติลูกเสือ ของ ม.จ. พุนพิศมัย ดิศกุล พ.ศ. ๒๕๐๐ หน้า ๔
- (๓๖) ความทรงจำ ของสมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ (สำนักพิมพ์สังคมศาสตร์) ๒๕๐๕ หน้า ๑๐
- (๓๗) ในอดีต วัดมีนทบากับสังคมอย่างไร ดูได้จาก พุทธศาสนา กับสังคมไทย ปัจจุบัน (สยามสมาคม) ๒๕๑๓ หน้า ๑๖—๑๕
- (๓๘) พระยานนทีเสน่ห์โงลงลดตเตอร์ในรัชกาลที่ ๖ ข้าพเจ้าบัวณรงค์ในรัชกาลที่ ๙ ยังได้ยินพระธรรมกลีกเทศน์ประชดว่า “รวยก็ให้รวยอย่างพระยานนทีเสนอถ้อยยะ จะได้โกรงพระโกรงแผ่นใบทับทาย” น้องชายท่านเอลงลึกกับขอเปลี่ยนนามสกุล
- (๓๙) **Into Hidden Burma by Maurice Collis** หน้า ๓๒
- (๔๐) ดูไนเมื่อส้าน ของเจราร์ด ชอลต์ (ศึกษาสยาม) ๒๕๑๑ หน้า ๑๖—๑๕
- (๔๑) เชอร์ร์ไฮเซฟ นีแ昏 อธิบายให้เห็นภาพทำงานเดียวกันว่าในเมืองจีนสมัยโบราณ ถือกันว่าคนรวยไม่มีความสำคัญอะไรกันในสังคม จำเป็นผู้ที่ได้รับการศึกษาดี จึงจักได้รับการยกย่องอย่างสูง จึงจักได้ดำรงตำแหน่งสำคัญ ๆ ในทางราชการ แม้ไม่ได้รับขศักดิ์ โดยจะอุปนิษัทก็ได้ เป็นครุก็ได้ หรือมีตำแหน่งหน้าที่อันต่ำต้อย แต่ก็เป็นทันหน้าถือตามาก พวกที่ได้รับการศึกษาเหล่านั้นมักมีจริยธรรมสูง ยอมจนยิ่งกว่าจะยอมทำผิด บุคคลอย่างทอมสันวาร์ ในพงศาวดารอังกฤษ นีแ昏ว่าหากได้ไปในพงศาวดารจีน และถ้าผู้รู้ของจีนในนีก็คงบัญญากทางจริยธรรมแล้วให้รู้ย่อนทำระเบิดทำลายได้ก่อนยุโรปนานมาแล้ว เพราะการผันแปรดินประสิวที่ทำประทัดให้มีพลังอำนาจทางระเบิดนั้นเป็นวิถีนาการที่ง่ายมาก เมื่อสำหรับกับจีนสมัยโบราณ ดู **Science And Civilization of China by Joseph Needham** โดยเฉพาะบทนำเล่ม ๑ เมอธรัน รัสเซลล์องก์เขียนไว้ว่าการที่ผู้ที่มีความรู้ชั้นสูงอย่างนิวตันเต็มไปด้วยโถสบริษัท จนวิชาทักษิณ์ไลฟนิติชั้นนั้น ทำให้ความรู้ทางคณิตศาสตร์ของยุโรปต้องชะงักลงกว่าร้อยปี ดู **On Education** และจากประวัติของนิวตัน ก็เห็นได้ว่า บุคคลผู้นี้น่าความสุขได้มากเต็มที่ แม้จะมีความเชื่อในพระเจ้าก็ตาม ยังนกิจวิทยาศาสตร์ในชั้นหลังนั้นด้วยแล้ว ใจนี้สตโน่ถึงกับสงสัยว่ามีจริยธรรมละหรือ ในการที่ยอมตนให้กับนักการเมืองจนผลิตเครื่องประหารอย่างใดๆ ก็ได้ (ดู **Variety of Men by C.P. Snow** ประกอบ)

- (๔๒) เอกสารของกรรมวิชาการชุดพัฒนาทางการศึกษาอันดับที่ ๑ พ.ศ. ๒๕๐๕ หน้า ๑๕๙ และ ๑๖๓
- (๔๓) “สหานุสรณ์” ของพุทธศาสนา อินทนิลปูโญ ใน รวมงานประพันธ์ของบุนประจักษ์ อนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ นายช่วย แสงสุชาติ อดีตรองปลัดกระทรวงศึกษาธิการ ๒๕๑๓
- (๔๔) หลักแห่งการของคณะกรรมการภูมิคุ้มกันฯ คือ
๑. หลักเอกราช ได้แก่การรักษาความเป็นเอกราชทั้งหลาย เช่นเอกราชในทางการเมือง ในทางศាតะ ในทางเศรษฐกิจ ฯลฯ ของประเทศไทย
 ๒. หลักความสงบ ได้แก่การรักษาความปลอดภัยในประเทศ ให้การประทุร้ายต่อกันลดน้อยลง
 ๓. หลักเศรษฐกิจ ได้แก่การนำรุ่งความสุขสมบูรณ์ของรายภูมิในทางเศรษฐกิจ ให้รายภูมิท่องทำมาหากินตามควรแก่อัตภาพ
 ๔. หลักความเสมอภาค ได้แก่การให้รายภูมิได้รับสิทธิ์เสมอภาคตามกฎหมายและตามความยุติธรรม ไม่ให้คนบางหมู่บางเหล่าได้รับสิทธิ์พิเศษดังเช่นที่เป็นอยู่แต่ก่อนนั้น
 ๕. หลักเสรียภาพ ได้แก่การให้รายภูมิได้รับเสรียภาพ มีความเป็นอิสระตามกฎหมาย และตามภาวะของบ้านเมือง
 ๖. หลักการศึกษา ได้แก่การให้การศึกษาอย่างเต็มที่แก่รายภูมิ ให้รายภูมิได้มีโอกาสศึกษาหาความรู้ตามควรแก่อัตภาพแห่งตน เพื่อจะได้เป็นกำลังของประเทศชาติต่อไป
- ส่วนพากนภูมิที่ยกทัพมาจำกัดรัฐบาลของพวกก่อการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ก็ยังคงหลักแห่งการเช่นกัน คือ
๑. ต้องจัดการทุกอย่าง ที่อำนวยผลให้ประเทศสยาม มีพระมหาภัยตระยึปการองภัยได้รัฐธรรมนูญชั่วคราวสถาปนา
 ๒. ต้องดำเนินการโดยรัฐธรรมนูญอย่างแท้จริง เนพาเลอย่างยิ่งก็คือการตั้งและถอนต่อนรัฐบาล ต้องเป็นไปโดยเสียงหนุ่มมาก ไม่ใช่ทำโดยจับอาวุธอย่างที่แล้วมาโดยเหตุนี้ ต้องยอนให้มีคณะกรรมการเมือง ที่ชอบด้วยกฎหมาย
 ๓. บำรุงการซึ่งอยู่ในตำแหน่งประจำการทั้งทหารและพลเรือน ต้องอยู่นอกการเมือง เว้นแต่ผู้อยู่ในตำแหน่ง ซึ่งมีหน้าที่อยู่ในการเมืองโดยตรง แต่ขอความเข้าใจนั้น ไม่ตัดสิทธิ์ในการที่บำรุงการประจำจะยึดถือการเมืองได ๆ ที่ชอบ

ด้วยกฎหมาย แต่ก็ห้ามมิให้ใช้สำนัก หรือโอกาสในตำแหน่งหน้าที่ เพื่อสนับสนุนเผยแพร่ลัทธิที่ตนนิยม หรือบังคับบัญชีโดยทางตรงหรือทางอ้อม ให้คนอื่นถือลัทธิที่ตนนิยมนั้นเป็นอันขาด ตำแหน่งฝ่ายทหาร ตั้งแต่ผู้บัญชาการทหารบก ทหารเรือลงไป ต้องไม่มีหน้าที่ทางการเมือง

๔. การแต่งตั้งบุคคลในตำแหน่ง จักต้องถือคุณวุฒิ ความสามารถเป็นหลัก ในถือเอาความเกี่ยวข้องทางการเมืองเป็นความชอบ หรือเป็นข้อรองเกี้ยวในการบรรจุ หรือเลื่อนตำแหน่ง
๕. การเลือกตั้งผู้แทน ประเทกที่สอง ต้องถวายให้พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเลือก
๖. การปักกรองกองทัพ จักต้องมีหน่วยผสมตามหลักขุทธิ์ เนื่องจากน้ำที่แยกกันไปประจำท้องถิ่น มิให้มีกำลังส่วนใหญ่อยู่เฉพาะแห่งใดแห่งหนึ่ง

(๔๕) “พุทธศาสนา กับ สังคมไทย ปัจจุบัน” แสง จันทร์งาม สังคมศาสตร์ปริทัศน์ ชั้นวาระ ๒๕๑๐

(๔๖) ดู “อภินิภัตติกับรัชกาลที่ ๕” ใน คุยกันเดียว ของ ส. ศิรริกษ์ (ศึกษาสยาม) ๒๕๑๓

(๔๗) ดู บรรณธรรม ชุดที่ ๑ ของพุทธศาสนา กิจ ๒๕๑๓ โดยเฉพาะบทว่าด้วยการศึกษาของโลกนี้ จดบัน

(๔๘) ดู “คตินิยมและแนวทางการศึกษาของไทยในอนาคต” ของ สาระ บัวศรี ในบทเรียนจากการศึกษาในรอบร้อยปีที่ผ่านมา กรมสามัญศึกษา ๒๕๑๒ และ ‘Is Buddhist Education Possible in Modern Times’ by M.L. Boonlua Debayasuvan Visakha Puja 2505-6

- (๔๙) คำปราศรัยของพระศรีสุทัตโนดี ในการปิดสัมมนา ว่าด้วยเอกสารกัมพูชของสังคมไทย ในอนาคต ณ สยามสมาคม วันที่ ๗ กุมภาพันธ์ ๒๕๑๔ (ยังไม่ได้พิมพ์)
- (๕๐) บรรณวิจารณ์ ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวงศ์ (มหากรุณาราชวิทยาลัย) ๒๕๑๑ หน้า ๗๙
- (๕๑) พระโอวาท สมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงวชิรญาณวงศ์ (งานพระเมรุ) ๒๕๐๓ หน้า ๔๒
- (๕๒) สมณกัมมัญชฐาน ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวงศ์ (มหากรุณาราชวิทยาลัย) ๒๕๐๓ หน้า ๒
- (๕๓) วีร์สานากัมมัญชฐาน (มหากรุณาราชวิทยาลัย) ๒๕๑๓ หน้า ๔
- (๕๔) เมื่อปีกala ข้าพเจ้าพายเรือเล่นอยู่ตามลำน้ำสะแกกรัง ที่จังหวัดอุทัยธานี ได้ยิน

ชาวบ้านในเรือนแพเล่ากันว่าภูมิสุปบทเป็นคำอรรถคำแปล และอธิบายให้กันและกันฟัง อย่างธรรมชาติสามัญนั้นเอง ทางบํกษ์ได้ก้ม่ำคําล่อมเด็กว่า “มะพร้าวน้ำพิกตันเดียวโนเน อญ্গกลางทะเลขผง ฝนตกไม่ต้อง พิร่องไม่ถึง อญ্গกลางทะเลขผง ถึงได้เต็ผู้พื้นบัญเอย” ท่านราหุล ผู้แต่งเรื่อง What The Buddha Taught ก็เคยเล่าให้ข้าพเจ้าฟังว่า หลังการทัวร์ เวลาชาวบ้านทำบุญ ย่อมอธิฐานมุ่งที่พระโพธิญาณ เสมอ แล้วอธิฐานต่อไปว่า “ถ้าไม่ได้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ก็ขอให้ได้เป็นพระบําชากุพุทธเจ้า หากไม่ก็ขอให้ได้เป็นพระอรหันต์ชาศพ Irving Babbitt ก็เขียนไว้ใน Buddha And The Occident (ซึ่งผู้คนก่ออยู่ใน The Dhammapada ที่เขาแปล) หน้า ๑๖ ว่า ที่พม่า เด็กท่องคงคลสูตรและปฏิบัติตามนั้น แล้วก็ acquire “boundless charity and rigid self control” เจ้านายฝ่ายในทั่วราชสีห์ตั้งพระธรรม-เทศนา แล้วจดบันทึกตามความเข้าพระทัยของพระองค์ท่าน แล้วตีพิมพ์ออกมาก ที่ปรากฏว่าทรงเข้าพระทัยธรรมะลึกซึ้งมาก ข้าหลวงสมเด็จพระพันปีหลวงท่านหนึ่งเล่าให้ข้าพเจ้าฟังว่า ท้วงพญาไทนั้น บุญชุมมาก แต่พระองค์ท่านไม่เคยตอบ เลย นี้แสดงว่าอย่างน้อยลึกขากันที่ ๑ ก็ทรงบำเพ็ญได้บริบูรณ์

(๔๕) ดู The Teacher by E.B. Castle (OUP) 1970

(๔๖) ดู Lotus Land by P.A. Thompson (1906) มีคัดตัดตอนมาลงใน สามัคคีสาร สิงหาคม ๒๕๐๐ กับขอได้เทียบกับข้อความต่อไปนี้ ของ น.จ. พูนพิศมัย ดิศกุล ที่ว่า “มิสเตอร์สก็อต ซึ่งคนไทยรุ่นรักษากาลที่๔ รู้จักกันว่าแแกมเมี้ย ไทยชื่อสาย และเรียกกันว่าสายสก็อต กลับนามเยี่ยมเมืองไทยเมื่อ ๑๙๓๘ แก่เวลา เรียบเรียงเรื่องนั้น และทูล สมเด็จกรมพระยาดำรงฯ ขึ้นว่า “พระบาทสมเด็จพระบรมราชชนกของเราได้ทรงทำ คุณประโยชน์ประทานแก่ประเทศชาติของพระองค์อย่างล้นเหลือ ไม่มีสิ่งใดประยุบ พระองค์ได้ทรงทำผิดแต่เพียงสิ่งเด็กไปเรียนต่างประเทศแต่ยังเลิกเกินไปอย่างเดียว เท่านั้น ควรหรือสิ่งเดียวกันนี้แหลกกลับมาเป็นเหตุให้ลบล้างสิ่งที่ประเสริฐสุด ของพระองค์ท่านจนหมดลื้น” แล้วทั้งผู้พูดและผู้ฟังก็แผลดูกัน ด้วยหน้าแดง นำ ตากกลันตากันหั่นๆ ข้าพเจ้าเป็นผู้นั่งฟัง ยังไม่เข้าใจและเห็นด้วยกับมิสเตอร์สก็อต แยกกลับไปแล้ว ข้าพเจ้าจึงทูลถามสมเด็จกรมพระยาดำรงฯ ว่า “ทำไม่แก่เห็นเช่นนั้น” ท่านทรงนั่งอังอุ่นสักครู่หนึ่ง แล้วตรัสตอบว่า “แก่ลื้นดูเหตุของเราไป ถ้า เราไม่ไป ใจจะเป็นผู้ตรวจสอบสัญญาที่เราต้องทำกับต่างประเทศ เรารู้พอดีจะไม่หลับตาเชื่อว่าเราเองหรือ ในเวลานั้นเรามีผู้รู้จริงอยู่เพียง ๒—๓ คน ให้วาง พากมิชชั่นนารีนี้แหลกกลับมาเป็นผู้ช่วย อีกอย่างหนึ่งก็ความเข้าใจกัน เราจะต้องทำ

งานร่วมติดต่อกันฝรั่งยังขึ้นนั้นไม่ต้องสงสัย ถ้าเราไม่เข้าใจเขา ก็อาจมีเรื่องได้ไม่ใช่เล่นๆ ยกตัวอย่าง เมื่อ ร.ศ. ๑๐๒ นี่เองแหละ พี่ไทยของเรางับทหารฝรั่งเศส ได้ มันก็ยกมือชี้นิ้วทึ่งสองข้าง แสดงว่ายอมแพ้ แต่พี่ไทยของเราตะเปรี้ยงเข้าที่ กาง ฝรั่งลงไปด้านอยู่กับพื้น เท่านั้นเองก็ถูกยกเป็นเรื่องใหญ่ เราถูกอุทธรณ์ต่อ โลก ว่าเป็นชาติที่ดูร้าย ไม่มีเกียรติ คนยอมแพ้แล้วยังทำร้าย ต้องชำระให้ส่วน กันยกใหญ่ พี่ไทยแก่ตอบว่า แกนักว่ายกมือจะเข้าตະครุณแก แกก็เด่นเสียก่อน เช่นนี้เป็นตน เราจึงจำต้องส่งคนของเราไปเอง โดยเริ่มที่สุดที่เราจะทำได้” ประโยชน์ ที่เราได้รับทางนักเรียนนอกในตอนแรก ควรเรียกว่า ๑๐๐ % เต็ม ดังผลงานเป็น เครื่องพิสูจน์อยู่แล้ว แต่ครั้นไปกันมากขึ้น กว้างขึ้น นานขึ้น ผลเสียที่เกิด ทางตัวเราเองก็เป็นทวีคูณ ไม่สมดุลกันที่เราได้จากต่างประเทศ เราได้ผลลัพธ์ ดังที่มิสเตอร์แลนดอน (K.P. Landon : Southeast Asia : Crossroad of Religions) เห็น อยู่ คือสั่งนั้นก็เสื่อมไป สั่งนักสูญไป จนไม่มีอะไรเป็นบุคลิกลักษณะของชาติ” สันนิมาต นักเรียนไทยในยุโรปครั้งที่ ๒ พ.ศ. ๒๕๐๐ หน้า ๑๖๔-๑๖๕

- (๕๗) ธรรมสมบัติ หมวดที่ ๑๐ (มหาภูฏฯ) พ.ศ. ๒๕๑๓ คำนำ
- (๕๘) Dhamma The World Saviour by Buddhadasa Bhikkhu
- (๕๙) อัญเชิญลงไว้ในวิทยาสาร ๑๕ มกราคม ๒๕๑๓ ด้วยแล้ว
- (๖๐) มีแปลเป็นภาษาอังกฤษ ลง Visakha Puja 2514
- (๖๑) ไม่แต่องค์พระนากษัตริย์เท่านั้น แม้ข้าราชการของพระองค์ก็เป็นคนสมัยใหม่มาก ดังจะเห็นได้จาก กิจจานภูมิ ของเจ้าพระยาทิพกรวงศ์ และ The Wheel of The Law by Alabaster ซึ่งอธิบายพุทธศาสนาในแบบของท่านเจ้าพระยานั้นเอง
- (๖๒) เมื่อนายเอกสารวิทย์ ณ ถลาง วิจารณ์เรื่อง The Politics of Reform in Thailand (Education in The Reign of King Chulalongkorn) by David K. Wyatt (JSS Vol. 59 Part 1, 1971) นั้น ได้โปรแกรมก่อไว้ว่านักการศึกษาในรัชกาลนั้นไม่ได้พูดถึง ประชญาการศึกษาในแบบของชีวิต วัฒนธรรม และสังคมอย่างถูกต้อง ซึ่งก็จริง แต่ถ้า ได้ดูหลักสูตรนักธรรมตรี-โภ-เอกสาร แล้ว จะเห็นได้ว่าคณะสังฆ์เวลานั้นได้จัดการ ศึกษาในแบบของพุทธธรรมได้อย่างถูกต้อง และอาจนำไปประยุกต์ใช้ได้แก่ชีวิตเป็น อย่างยั่ง ดู ประมวลพระนิพนธ์สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาชรญาณวโรรส เล่มที่ว่าด้วย การศึกษา (ที่มหาภูฏราชวิทยาลัยจัดพิมพ์ในโอกาสที่สันพระชนม์ ครบ ๕๐ ปี ๑-๗ สิงหาคม ๒๕๑๔)
- (๖๓) ใน ธรรมวิภาค ปริเนทที่ ๒ ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาชรญาณวโรรส

(มหานักวิชาชีวิตยาลัย) ๒๕๑๑ หน้า ๓๗ อธิบายเรื่องอนาย ๔ อาจหมายแก่เวลาที่ทรงพระนิพนธ์ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๐ ข้าพเจ้าเองพึงคำอธิบายของพุทธศาสนาในเรื่องอนาย ๔ แล้วเห็นว่าสมเหตุสมผลยิ่งกว่าที่ทรงอธิบายไว้เป็นไหน ๆ

(๖๔) ดู **The Aims of Education by A.N. Whitehead**

(๖๕) “The Russians believe that they represent socialism because they talk in terms of Marxist ideology, and they do not recognize how similar their system is to the most developed form of capitalism. We in the west believe that we represent the system of individualism, private initiative, and humanistic ethics, because we hold on to our ideology, and we do not see that our institutions have, in fact, in many ways become more and more similar to the hated system of communism.” (May Man Prevail by Erich Fromm quoted by Postman and Weingartner in **Teaching As A Subversive Activity** 1968)

(๖๖) ประชุมพระบรมราชโวหารและพระโวหาร (กรมศิลปากร) ๒๕๐๕ หน้า ๒๔

(๖๗) บทความต่อไปนี้คงชี้ให้เห็นแล้วว่าสภាពการศึกษาแบบดั้งเดิม ที่เอาอย่างฝรั่งไปใช้มีได้ผลเพียงไร

- “The Crisis in Indian Education” by Amartya Sen (The Lal Bahadur Shastri Memorial Lectures delivered on 10–11 March 1970)
- “African Universities And The Process of Change in Middle Africa” by Francis X. Sutton (A Paper presented to a Conference on “The Tasks of Universities in a Changing World” University of Notre Dame, South Bend, Indiana USA. 26 February 1970)
- “Why We Must Abolish Schooling” by Ivan Illich **The New York Review of Books** 2 July 1970 นายอิลลิชไม่ได้โจมตีระบบบังคับน้ออย่างเดียว หากมีข้อเสนอแนะอย่างใหม่ที่น่าสนใจมาก จนถึงกับตั้งสถาบันการศึกษาอย่างใหม่ขึ้นแล้วที่เม็กซิโก ชื่อ Centro Intercultural de Documentacion รวมบทความของบุคคลผู้น่าอ่านมากคือ Ciclo Lectures Summer 1970 ซึ่งบัดนี้เป็นเล่มแล้ว ท่องกุญแจชื่อว่า **Celebration of Awareness** (Calder) 1971 และที่สหราชอาณาจักรชื่อว่า **De-Schooling Society** (Harper & Row) 1971 นาทหลัง เปาโล แฟร์เร ก็ได้มีข้อเสนอแนะอย่างใหม่ทางการศึกษาที่น่าสนใจมาก ดู **Pedagogy of the Oppressed** by Paulo Freire (Herder & Herder) 1970 ส่วนทางแօฟริกา ประธานาธิบดี Julius K. Nyerere แห่งแทนซาเนีย ก็พยายามคิดอย่างอิสระในด้านการศึกษา โดยไม่น่าวิธีการอย่างฝรั่งมาใช้เลย และนักการศึกษาฝรั่งก็กำลังสนใจระบบการศึกษาที่นี่มาก โดยเฉพาะ ขอให้อ่าน **Education for Self Reliance** ของ

ท่านผู้นี้ พม่าเอง เวลาันปีบัดประดุ ไม่ยอมรับวิธีการอย่างฝรั่งเอาเดย ก็ว่าได้ และ มีการศึกษาเป็นแบบของตัวเองมากขึ้นแล้วด้วย

- (๖๘) ธรรมวิภาค ปริเจทที่ ๒ หน้า ๖๔
- (๖๙) ดูบันทึกการสัมมนาเรื่อง พุทธศาสนา กับสังคมไทยในเมืองบัน ๒๕๑๓ หน้า ๗. และ “การประยุกต์สถาบันทางพุทธศาสนา ใช้ในสังคมไทยเมืองบัน” ของ ส. ศิวรักษ์ ในวิทยาสารปริทัศน์ ๑ เมษายน ๒๕๑๓ หน้า ๑๖ ตรงท่อัญเชิญพระราชนครใน พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ นاملงไว้ในเรื่องคดี
- (๗๐) พระโอวาท ของ สมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพ ประทานที่โรงเรียนบัวตานี (๒๕๑๔) หน้า ๒๒—๒๓

บทบาทของมหาวิทยาลัยต่อการพัฒนาประเทศไทย

๑. คตินิยมเดิม

นับว่าเป็นนิมิตที่ดีของประเทศไทย ที่มีมหาวิทยาลัยนั้นตั้งแต่ระยะเริ่มแรกเมื่อห้าสิบกว่าปีมาแล้ว มีส่วนอย่างไก่ชิดในการพัฒนาประเทศไทย ในยุคนั้นมหาวิทยาลัยเป็นสถาบันที่ผลิตข้าราชการไปรับใช้ประเทศ เมื่อห้าสิบปีมาแล้ว กิจการทุกอย่างอยู่ในวงราชการ กิจกรรมอื่นซึ่งไม่ได้อยู่ในวงราชการก็มีขอบเขตจำกัดมีวงแคบ เพราในครัวเรือนหรือหมู่บ้าน เช่น เรื่องเกษตรกรรม และการค้าขาย เป็นต้น เรื่องเหล่านี้ก็ถูกควบคุมอย่างไก่ชิดจากข้าราชการ ดังนั้นจึงพูดได้ว่า มหาวิทยาลัยเป็นจักรกลสำคัญในการผลิตผู้มีความรู้ไปรับใช้ประเทศ แม้ว่าในยุคที่เพิ่งเปลี่ยนแปลงการปกครอง มีบางมหาวิทยาลัยที่มีวัตถุประสงค์แตกต่างไปจากการผลิตข้าราชการ แต่ก็อาจกล่าวได้ว่า วัตถุประสงค์ในการสร้างและส่งเสริมประชาธิปไตยให้แพร่หลาย ก็เป็นส่วนที่สนับสนุนในการพัฒนา

คตินิยมอันเป็นนิมิตดีในยุคนั้นนี้ จะยังใช้ได้ในอีกยุคนั้นหรือไม่ เป็นมูลเหตุที่ถูกถ่ายทอดกันได้นาน ในสมัยปลายสหราชอาณาจักร ที่สองเป็นต้นมา วงการเอกสารมีส่วนเพิ่มมากขึ้นในการสร้างความเจริญให้แก่ประเทศไทย ที่ในแต่เดิมภูมิใจ การศึกษา และอุดสาหกรรม แต่มหาวิทยาลัยทั้งระบบยังไม่ได้ให้ความสำคัญใหม่ อันนี้ก็ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง หากพิจารณาในแง่วิธีการ และบรรยายกาศของการผลิตข้าราชการ แตกต่างจากวิธีการและบรรยายกาศในการผลิตนักวิชาการอย่างไร หรือในแง่การผลิตกำลังคนระดับสูงให้สอดคล้องและสนองความต้องการในการพัฒนาประเทศไทย ทั้งสำหรับวงราชการและวงการเอกสารนั้น ทำได้สมบูรณ์หรือไม่ หรือในแง่ประสัฐภาพ และคุณภาพของการผลิตบัณฑิตนั้น สนองความต้องการของสังคมหรือไม่ หรือในแง่ที่มหาวิทยาลัยควรเป็นแหล่งสะสมบัญญาความรู้ และเป็นผู้นำสังคมนั้น ทำได้จริงเพียงไร ๆ ฯลฯ พราะจะสรุปได้ว่า มหาวิทยาลัยไทย ยังคงยึดคติเดิมที่ได้สร้างขึ้นภายหลังสิบปีมาแล้วในอดีต เพื่อจะในยุคประมาณสิบปีนี้เอง ที่เริ่มนีการเคลื่อนไหวในการปรับปรุงมหาวิทยาลัยในประเทศไทย

หากจะเปรียบเทียบกับประเทศไทยเพื่อนบ้านที่กำลังพัฒนาฯ ในภาคนี้ ในเรื่องวัตถุประสงค์ของมหาวิทยาลัย ประเทศไทยเหล่านี้มักจะนักศึกษาความคิดเรียนทางวิชาการมาเป็นความมุ่งหมายสำคัญ โดยเกื้อหนุนจะมีได้คำนึงถึงความสอดคล้อง ความเหมาะสม และความต้องการของแต่ละประเทศเท่าไรนัก การณ์เป็นเช่นนี้ก็จะจึงระยะเวลาไม่กี่ปีนี้เอง ที่มหาวิทยาลัยทั่วโลกพยายามที่จะปรับตันเองให้สนองตอบต่อความต้องการ ของ

สังคมและท้องถิ่น แทนที่จะตัวอกรหำทำตัวเป็นกลาง มุ่งแต่ในแฝงวิชาการ สำหรับประเทศไทยที่พัฒนาในด้านเศรษฐกิจและอุตสาหกรรมแล้ว มหาวิทยาลัยมักจะปรับตัวให้เข้ากับสภาพใหม่ได้โดยไม่ยากนัก เพราะมีวิชาการ ความรู้ และผู้มีบัญญาความสามารถระดับสูงอยู่เพียงพอที่จะมุ่งทำงานในแนวใหม่ได้ ส่วนในประเทศไทยกำลังพัฒนาทั้งหลาย เช่น ประเทศไทย และประเทศเพื่อนบ้าน มหาวิทยาลัยมีบัญญากกว่า เพราะจะต้องปรับปรุงรักษามาตรฐานทางวิชาการ และในขณะเดียวกัน จะต้องรับผลิตบัณฑิตให้สอดคล้องกับความต้องการของประเทศไทยทั้งทรัพยากรที่จำกัด

๖. บทบาทและผลผลิตของมหาวิทยาลัย

ในช่วงเวลา ก่อนที่ประเทศไทยมีแผนพัฒนาการเศรษฐกิจ* แต่ละกระทรวง แต่ละกรมดำเนินงานไปตามหน้าที่ ในลักษณะที่สนับสนุนต่อไปในระยะยาว แต่ความต้องการของแต่ละหน่วย การกิจที่ปฏิบัติก็มีการคาดการณ์ล่วงหน้าเป็นรายปี โดยการเสนอตั้งงบประมาณประจำปี หากงานหน่วยงานจะมีแผนระยะยาวก็เป็นที่ทราบกันเฉพาะในวงจำกัด แผนระยะยาวของแต่ละหน่วยนี้จะมีการประเมินกันอย่างใกล้ชิดกับหน่วยงานอื่น ในสมัยนี้ บัณฑิตที่มีมหาวิทยาลัยและสถาบันเที่ยงแท้ได้ผลิตออกมานี้ไปปฏิบัติราชการในกรมกองต่างๆ หากไม่มีโรงเรียนข้าราชการพลเรือนและมหาวิทยาลัยที่ผลิตนักปักครอง และนักวิชาการระดับสูงมาเป็นเวลานับห้าสิบปี การพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมในปัจจุบันนี้คงจะดำเนินไปไม่ได้ เนื่องจากทรัพยากรกำลังคน อันเป็นพื้นฐานที่สำคัญที่สุดในการพัฒนาประเทศไทย ที่จริงถ้าจะพิจารณาถึงปัจจุบันกำลังคนระดับสูงที่มีมหาวิทยาลัยผลิตออกมานี้ อาจพูดได้ว่าทุกคนมีงานทำ หรือมีส่วนที่ได้ช่วยประเทศไทยอย่างเต็มที่ ในทศวรรษนี้ประเทศไทยยังไม่เคยประสบปัญหา เช่น ประเทศไทยกำลังพัฒนาทางประเทศที่มีบัณฑิตจำนวนมาก แต่ถ้ามองในแง่กลับ จัดได้ว่ามหาวิทยาลัยไม่สามารถผลิตบัณฑิตออกมารับใช้ประเทศไทยได้ พอกล่าว อย่างไรก็ตามก็ไม่มีตัวเลขที่ซึ่งให้เห็นได้ชัด เพราในสมัยนี้ไม่เคยมีการคาดหมายตั้งเป้าหมายให้เหมาะสมกับการคาดคะเนความต้องการกำลังคน ประเทศไทยยังไม่มีแผนระยะยาวที่พยากรณ์จะจัดสรรงทรัพยากรกำลังคนไปยังหน่วยงานต่างๆ ทั้งในวงราชการและวงเอกชน

เมื่อเริ่มนี้แผนพัฒนาการเศรษฐกิจแห่งชาติ** ก็มีความพยายามที่จะวางแผนระยะ

* ก่อน พ.ศ. ๒๕๐๘

** แผนที่หนึ่ง ๖ ปี แม่เป็น ๔ ระยะ คือระหว่าง พ.ศ. ๒๕๐๘ ถึง ๒๕๐๑ และระหว่าง พ.ศ. ๒๕๐๑ ถึง ๒๕๐๔ แผนพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติระยะที่สอง ๔ ปี ระหว่าง พ.ศ. ๒๕๐๑ ถึง ๒๕๐๔ แผนพัฒนาฯ ระยะที่สาม ๔ ปี ระหว่าง พ.ศ. ๒๕๐๔ ถึง ๒๕๐๘

แนวทางประสานงานให้หน่วยงานต่างๆ ปฏิบัติงานเพื่อสนองวัตถุประสงค์ที่จะสร้างโครงสร้างรากฐาน (basic infrastructure) ของประเทศในการคมนาคม การเกษตร และการคลังป่าไม้ ในช่วงแรกของแผนพัฒนาฯ ระยะที่หนึ่ง ในระบบการศึกษามีได้ถูกนำเข้ามาพิจารณาด้วย ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับมหาวิทยาลัย โดยนายเน้นเพียงในเรื่องการประสานงานกันในระหว่างมหาวิทยาลัย และกระจายกิจการอุดมศึกษาออกไปยังส่วนภูมิภาค ในช่วงต่อมาแต่ละมหาวิทยาลัยก็พยายามวางแผนระยะยาว แต่เนื่องจากข้อมูลทางภูมิภาค และการเสนอองประมาณระยะยาว อย่างไรก็ตาม ก็ได้มีความพยายามที่จะเน้นการผลิตกำลังคนระดับสูงในสาขาวิชาที่จำเป็นต่อการพัฒนาประเทศ กล่าวคือ วิศวกรรมศาสตร์ เกษตรศาสตร์ แพทยศาสตร์ และวิทยาศาสตร์ ผลิตกำลังคนที่มีองค์เห็นได้ชัดก็คือ เรื่องมีมหาวิทยาลัย และสถาบันอุดมศึกษาระยะไกลไปในส่วนภูมิภาค ซึ่งยังผลให้เกิดการกระจายความเริ่มต้นไปในอดีตเมืองหลวง มหาวิทยาลัยทุ่มเททรัพยากรลงไปในการศึกษาระดับบัณฑิตศึกษา เพื่อสร้างอาจารย์ในวิชาแพทยศาสตร์ หลายมหาวิทยาลัยร่วมมือกันประสานงานการใช้ทรัพยากรลงไปในการศึกษาระดับบัณฑิตศึกษา เพื่อผลิตอาจารย์ในสาขาวิชาคณิตศาสตร์ วิทยาศาสตร์ เศรษฐศาสตร์ และภาษาอังกฤษ มหาวิทยาลัยพยายามสนับสนุนความต้องการของประเทศไทยในด้านเกษตรกรรม โดยพยายามเร่งผลิตบัณฑิตในสาขาวิชาเกษตรศาสตร์ แต่ถ้าเปรียบเทียบการผลิตกำลังคนระดับสูงของมหาวิทยาลัย กับการคาดคะเนความต้องการกำลังคน มหาวิทยาลัยยังผลิตได้ไม่พอเพียง การวางแผนมหาวิทยาลัยในช่วงนี้เพ่งเล็งเพียงในเรื่องการผลิตกำลังคน เกือบจะได้คำนึงถึงคุณภาพนัก เนื่องจากทรัพยากรจำกัด มหาวิทยาลัยยังคงได้สนับสนุนความต้องการของสังคม ในเรื่องที่มีนักศึกษาต้องการเข้าศึกษาในมหาวิทยาลัย เป็นจำนวนมาก

นักจะมีผู้ตั้งข้อสังเกตว่า บัณฑิตของไทย มักจะมีความรู้เฉพาะในวิชาชีพแขนงแคบๆ ของตน ส่วนใหญ่ไม่มีความนิยมชมชื่นในความรอบรู้ ไม่คร่ำชوبไฟใจหาความรู้ใหม่ แต่ชอบสังสรรค์อยู่ในหมู่นักวิชาชีพเดียวกันในวงแคบๆ บัณฑิตในสาขาวิชาวิทยาศาสตร์ วิทยาศาสตร์ประยุกต์และเทคโนโลยี เกือบจะไม่มีความรู้ทางศิลปะ ในเรื่องมรดกทางวัฒนธรรมเลย ไม่ว่าจะเป็นของไทย หรือของต่างประเทศ ในทำนองเดียวกับบัณฑิตในทางสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ ก็เกือบจะไม่เข้าใจและไม่ยอมเข้าใจเรื่องราวของวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีเสียเลย ในทศวรรษของบัณฑิตเหล่านี้โลกของเราดูคล้ายกับแบ่งออกเป็น ๒ ส่วน คือ วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีส่วนหนึ่ง ศิลปวัฒนธรรมอีกด้านหนึ่ง หากได้มองเห็นความผสมผสานของวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี ธรรมชาติ สภาพแวดล้อม และสังคมไม่ นักวิชาชีพและวิชาการบางกลุ่มถือว่า ในขณะที่ประเทศไทยกำลังพัฒนา มีความ

จำเป็นที่จะต้องฝึกให้คนรู้เรื่องเฉพาะในสาขาวิชาที่ตนถนัด ไม่ควรจะต้องไปฝึกเสียเวลาในเรื่องอื่น ท่านเหล่านี้มักไม่คำนึงว่า ในโลกนี้จุนบุคคลชั้นนำ เช่นบัณฑิต จำเป็นที่จะต้องรอบรู้กว้าง แต่ตรงกันข้ามหากพิจารณาถึงความอยู่รอดของสังคม ผู้ที่จะเป็นผู้นำและตัดสินนโยบายจำเป็นที่จะต้องมีความรอบรู้ มีศักดิ์ศรี กว้างและไกล หากประสงค์จะให้มหาวิทยาลัยมีบทบาทมากขึ้นในการพัฒนาประเทศ จำเป็นอย่างยิ่งที่มหาวิทยาลัยจะต้องฝึกให้บัณฑิตเป็นหัวรุ่งสืบในแขนงวิชาของตน และรอบรู้กว้างในความรู้ทั่วทั่วไปอย่างมาก ไม่ใช่แค่การฝึกเช่นนี้เท่านั้นที่บัณฑิตจะเป็นผู้นำองค์กร การฝึกในอนาคต

ถ้ามหาวิทยาลัยเป็นสถาบันการศึกษาขั้นสูงสุดของชาติ มหาวิทยาลัยก็ควรจะผลิตนักวิชาการในประเทศได้ จนกระทั่งระบบการศึกษาของประเทศไทยพึงตัวเองได้ แต่ในปัจจุบัน ยังมีความจำเป็นที่จะต้องส่งนักศึกษาออกไปศึกษาต่อต่างประเทศเป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งในระดับสูง เพราะในขณะนี้ มหาวิทยาลัยยังไม่สามารถที่จะสร้างนักคิดและอาจารย์มหาวิทยาลัยได้เช่นอย่างพอดี

เมื่อมองกลับไปในอดีต ดูตัวอย่างของประเทศไทยที่กำลังจะเริ่มพัฒนาทางเศรษฐกิจและอุตสาหกรรม ประเทศไทยเหล่านี้มักจะอาศัยข้อมูลและความรู้จากมหาวิทยาลัย ตัวอย่างที่น่องหนึ่นได้ชัดเจน นบทบาทของมหาวิทยาลัยเกย์ตรราสตร์ และวิศวกรรมศาสตร์ (A & M College) ที่มีต่อความเจริญของรัฐในภาคกลาง และภาคตะวันตกของสหรัฐอเมริกา มหาวิทยาลัยประเภทนี้เป็นแหล่งรวมความรู้ในการเกษตร การก่อสร้าง และเรื่องเครื่องยนต์กลไกต่าง ๆ ในเมืองทุกแห่ง ที่มาจากการวิจัยขั้น müllฐานจากมหาวิทยาลัยต่าง ๆ ทั่วโลก เศรษฐกิจและความรู้เพิ่มเติมใหม่ แล้วนำมาประยุกต์ใช้ได้เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมในลั่นนี้ของสหรัฐอเมริกา คตินิยมและการดำเนินงานมหาวิทยาลัย ตามแนวโน้มที่เป็นจักรกลที่สำคัญที่สุด ที่ทำให้สหรัฐอเมริกาเจริญขึ้นมาได้อย่างรวดเร็ว ในเมืองมหาวิทยาลัยในประเทศไทยยังมีได้ปฏิบัติหน้าที่ได้อย่างเต็มที่ที่สุด ทั้งสิ่งจะเป็นเพียงการขาดการสนับสนุนในการวิจัย และกิจกรรมของห้องสมุด ผู้มีประสบการณ์ในงานมหาวิทยาลัยกล่าวว่า ระบบบริหารมหาวิทยาลัยไม่อ่อนไหวต่อการวิจัยดำเนินรุคหน้าไปได้ นักวิจัยจะต้องมาเสียเวลาหมกมุ่นในระเบียบปฏิบัติจุกจิกที่ใช้เป็นมาตรฐานกับทุกหน่วยงานทั่วราชอาณาจักร ยิ่งกว่านั้นการที่มหาวิทยาลัยเป็นหน่วยราชการ ระเบียบปฏิบัติต่าง ๆ ไม่เปิดโอกาสให้กิจการออกความเห็นได้อย่างเปิดเผย เมื่อเป็นดังนี้ มหาวิทยาลัยก็ยังไม่เป็นแหล่งสะสมบัญญา ความรู้ ที่จะช่วยสนับสนุนให้ผู้ตัดสินนโยบายได้ตัดสินใจได้ถูกต้องบนฐานจากข้อมูลและการวิจัย

๓. แนวคิดเกี่ยวกับความหมายของการพัฒนา พัฒนาอะไร ?

ความหมายของการพัฒนา มักจะเปลี่ยนแปลงไปตามยุคตามสมัย ถ้าบรรพบุรุษของเรา เมื่อแปดพันปีมาแล้วมีศัพท์ “พัฒนา” ใช้ พัฒนาอะไรในสมัยนั้นคงหมายความว่า พัฒนาการเพาะปลูกและปศุสัตว์ เพราะมนุษย์เริ่มรู้จักวิธีดัดแปลงปรับปรุงธรรมชาติ รู้จักเพาะปลูกและเลี้ยงสัตว์เป็นอาหาร แทนที่จะต้องไปเก็บหาอาหารจากธรรมชาติในทุ่งหรือในป่า เมื่อสองสามพันปีมาแล้ว การพัฒนาไม่ไปในทางพัฒนาทางบัญญา ฝ่ายตะวันตกต้องการเรียนรู้กลไกของธรรมชาติร้อนตัว ฝ่ายตะวันออกสนใจในธรรมชาติในตัวของมนุษย์ พยายามหาความสุขโดยวิธีปลดทุกข์ การพัฒนาเมื่อสองสามร้อยปีมาแล้วและ拓กพื้นที่ด้วย คือการพัฒนาอุดหนากรรมทั่วนุษย์ใช้เครื่องจักรกลช่วยผ่อนแรง จนกำลังจะใช้เครื่องจักรกลแทนมนุษย์ออกมานเป็นปริมาณเป็นตัวเลข หากได้ปริมาณมากได้ตัวเลขสูง สังคมนั้นได้ชื่อว่าเจริญแล้ว เราไม่คำนึงถึงความเจริญในทางบัญญา หรือคำนึงถึงสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ ว่าพัฒนาทรุดลงไปเท่าไร ในขณะที่มนุษย์กำลังมีผลผลิตเพิ่มขึ้น เพียงจะมาในสมัยที่ก่อให้ผู้คนมีความรู้สึกเห็นว่า การพัฒนาเศรษฐกิจไม่น่าจะเป็นจุดมุ่งหมายสำคัญของสังคม

ที่จริงในทศวรรษที่ ๗ ปรัชญาตะวันออกได้มุ่งพัฒนาให้บุคคลเป็นบุคคลที่เป็นส่วนหนึ่งของระบบนิเวศนวิทยาของธรรมชาติ มาเป็นเวลาหลายพันปี

พัฒนาในระยะยาวน่าจะหมายถึงพัฒนาให้บุคคล เป็นบุคคลที่มีเอกลักษณ์ของตน และเป็นสมาชิกที่ดีของสังคมอันมีบัญญาสูง และมีปัจจัยเหมาะสมกับสภาพแวดล้อมในธรรมชาติ

๔. คตินิยมของมหาวิทยาลัยในทศวรรษใหม่

มหาวิทยาลัยจะต้องเป็นสถาบันที่สามารถสร้างสรรค์สมความรู้ และถ่ายทอดบัญญัติความรู้ที่สัมพันธ์กับสังคมและธรรมชาติแวดล้อมให้แก่สังคม โดยยึดอุดมคติความเป็นเลิศทางวิชาการ และในขณะเดียวกัน มีแนวที่สอดคล้องกับแผนพัฒนาของสังคมนั้นๆ นอก จากนี้ มหาวิทยาลัยจะต้องจัดการโภชนาธรรมของประเทศไทยในทศวรรษต่อๆ ไป มหาวิทยาลัย จะต้องส่งเสริมให้นักศึกษาเป็นหัวใจเจกนุกคติที่มีเอกลักษณ์ของตน และเป็นสมาชิกที่ดีของสังคม มหาวิทยาลัยควรจะเป็นผู้นำสังคมให้ chaotic ในมรดกทางวัฒนธรรม ศิลปะ-วิทยาการที่ได้ถ่ายทอดมาจากบรรพบุรุษ ให้สังคมได้เจริญในทางบัญญาที่จะเข้าไปในความ พสมก会同กันระหว่างมนุษย์และธรรมชาติแวดล้อม

เพื่อที่จะสนองคติข้างต้น มหาวิทยาลัยจะต้องทำหน้าที่ ๔ ประการ โดยยึดอุดมคติ ความเป็นเลิศทางวิชาการ คือ

๑. ให้การศึกษาชีพชั้นสูง ที่จะทำให้นักศึกษาได้รับไปประกอบสัมมาชีพ ใน การผลิตนักศึกษา ในวิชาชีพต่าง ๆ มหาวิทยาลัยควรจะมีแผนที่สอดคล้องกับ แผนพัฒนาประเทศ
๒. ให้การศึกษาในด้านวิทยาการมูลฐาน คือ วิทยาศาสตร์ สังคมศาสตร์ และ มนุษยศาสตร์อันเป็นราก柢ทางวัฒนธรรม ศิลปะ และวิทยาการ ที่จะทำให้นัก ศึกษาเป็นผู้รอบรู้กว้าง มหาวิทยาลัยจะต้องสนับสนุนให้นักศึกษาได้มีส่วนโดย ตรงในการจัดและกระทำการกิจกรรมส่งเสริม และ nokหลักสูตร ที่จะทำให้นัก ศึกษาได้ชำนชี้ในความรอบรู้อันนี้
๓. ให้มีการวิจัย เสาแสวงหาความรู้ใหม่ สร้างบรรษัทกาลแห่งการเรียนรู้ การ ค้นคว้าให้หาความจริง มุ่งให้นักศึกษาเป็นผู้มีความคิดวินิจฉัย มีความคิด สร้างสรรค์ และมีจินตนาการ
๔. เป็นสถาบันที่จะถ่ายทอด ความรู้ และวัฒนธรรมไปยังท้องถิ่น และประเทศ มหาวิทยาลัยจะต้องทำหน้าที่ปลูกฝัง และถ่ายทอดมาตรฐานความเป็น พลเมืองดีให้แก่นักศึกษา เพื่อที่จะพยายามให้ความเป็นพลเมืองดีถ่ายทอด ต่อไปยังสังคม

อาจารย์ในคตินี้ ไม่ใช่เป็นผู้เบ็ดเตล็ดาร่าอ่านให้นักศึกษาจดเอาไปท่อง แต่จะต้อง เป็นผู้ชี้ให้นักศึกษาเห็นถึงบัญญาที่เกี่ยวข้องกับสังคมและธรรมชาติ โดยอาศัยหลักการทำงาน วิชาการ เป็นผู้กระตุนให้นักศึกษาสนใจ ก่อให้เกิดแรงดลใจที่จะทำให้นักศึกษาสนใจไป ค้นคว้าหาความรู้เพิ่มเติม อาจารย์จะต้องใส่ใจหาความรู้ใหม่ สะสานไว้ในมหาวิทยาลัย เพื่อให้เป็นขุมแห่งบัญญา

หากมหาวิทยาลัยปฏิบัติหน้าที่ เช่นนี้ได้ครบ บัณฑิตจะมีเป็นเพียงผู้รับคำสั่งจากผู้ บังคับบัญชาตามปฏิบัติโดยอาศัยวิชาการสมัยใหม่ แต่จะเป็นผู้มีวิชาชีพระดับสูง มีบัญญา รอบรู้พอที่จะรู้ถึงคุณค่าขององค์กรทางวัฒนธรรม ศิลปะ และวิทยาการ ที่ได้ถ่ายทอดมาจากการ บรรพบุรุษ พร้อมทั้งเป็นผู้มีคุณธรรม จริยธรรม ที่จะนำไปเป็นหลักให้รู้จักคิดวินิจฉัย ให้ใจหาความรู้ใหม่ และพร้อมที่จะเผยแพร่และนำสังคมในอนาคต

มหาวิทยาลัยจะเป็นขุมแห่งบัญญาอันเกี่ยวกับสังคมและธรรมชาติ พร้อมที่จะให้ ความรู้และความคิดที่จะพัฒนาสังคมให้ปรับปรุงตนเองเจริญขึ้นทั้งในทางบัญญา และใน ทางการจัดวิชีชีวิตให้มีบัจจัยเหมาะสมมากกับสภาพภาวะแวดล้อมทางธรรมชาติ

๔. แนวทางปรับปรุง

การปรับปรุงมหาวิทยาลัยให้มีบทบาทมากขึ้นในการพัฒนาประเทศนั้น จะต้องร่วมกันทำจากทุกฝ่าย มิใช่เฉพาะจากภายในมหาวิทยาลัยเท่านั้น ผู้วางแผนนโยบาย ฝ่ายนิติบัญญัติ ผู้บริหารการศึกษาระดับชาติ และประชาชนก็จะต้องร่วมมือด้วยอย่างเต็มที่ โดยร่วมกันส่งเสริมและดำเนินการตามคตินิยมที่ทุกฝ่ายยอมรับ

ประเด็นที่สำคัญที่สุดที่ต้องเริ่มปรับปรุง ก็คือ ระบบบริหารมหาวิทยาลัย และผู้ที่จะดำเนินการตามระบบนี้ ทุกฝ่ายจำเป็นจะต้องร่วมมือทางให้มหาวิทยาลัยได้มีอิสระในการดำเนินงานภายใต้ ไม่เสื่อมสภาพทางวิชาการอย่างเต็มที่ แต่ในขณะเดียวกันมหาวิทยาลัยจะต้องมีแผนงานที่สอดคล้องกับแผนพัฒนาประเทศ ในระดับชาติ ควรจะมีกลุ่มนักคิดที่มีประสิทธิภาพสูง วางแผนงาน ระหว่างมหาวิทยาลัยต่อมหาวิทยาลัย และระหว่างมหาวิทยาลัยต่อสถาบันการศึกษาและหน่วยงานอื่น ทั้งนี้เพื่อให้มหาวิทยาลัยมีผลผลิตทั้งในทางคุณภาพและปริมาณอยู่ในระดับสูง ภายใต้มาตรฐานของ ผู้บริหารมหาวิทยาลัยจะต้องมีความเป็นผู้นำ มีประสิทธิภาพ มองเห็นการณ์ไกล หยั่งเสียงจากทุกฝ่าย จากแผนพัฒนาประเทศที่มหาวิทยาลัยมีส่วนร่วมวางแผนด้วย จากคณาจารย์ จากนักศึกษา และจากประชาชนในท้องถิ่น พยายามเสาะหาความต้องการของแต่ละกลุ่ม หาแนวทาง มีแผนงานที่ชัดเจน ที่จะส่งเสริมให้มหาวิทยาลัยได้เสาะแสวง สะสม และถ่ายทอดปัญญาความรู้ให้แก่นักศึกษา ท้องถิ่น และประเทศ ในลักษณะที่จะทำให้สังคมพัฒนา เจริญขึ้นในคตินิยมของการพัฒนาที่ผู้เดิมเห็นการณ์ไกลยอมรับ คณาจารย์และนักศึกษาจะต้องพยายามช่วยกันออกความคิด โดยอาศัยปัญญาที่ไม่เห็นแก่ตัวเองเป็นหลัก เสนอแนะ ข้อคิดเห็นโดยวิธีการที่เหมาะสม ในขั้นต้นมหาวิทยาลัยจะต้องปรับปรุงโดยเปิดโอกาสให้ คณาจารย์และนักศึกษามีส่วนร่วมในการเสนอแนะวางแผนดำเนินงาน วางแผนเบื้องปฏิบัติ กว้าง ๆ และร่วมประเมินผลงานของมหาวิทยาลัย เมื่อได้ปรับปรุงระบบบริหารไปบ้างแล้ว ก็จำเป็นที่จะต้องปรับปรุงผู้ที่ดำรงตำแหน่งบริหาร โดยหัวชีวิตรัฐ์ดกุนในการสร้างคัดเลือก และแต่งตั้งผู้ดำรงตำแหน่งบริหาร เมื่อมหาวิทยาลัยมีสายงานที่ประสานกันภาย ในอย่างดี มหาวิทยาลัยจำเป็นจะต้องมีอิสระในการดำเนินงานภายใต้ และการดำเนินการทางวิชาการ

แต่ละมหาวิทยาลัยจะต้องมีวัตถุประสงค์ที่ชัดเจน ที่สามารถจะดำเนินการได้ แผนปฏิบัติได้ วัตถุประสงค์ของแต่ละมหาวิทยาลัยนี้จะต้องสอดคล้องกัน และเหมาะสมกับแผนการศึกษาระดับชาติ ในเรื่องนี้ผู้บริหารมหาวิทยาลัยจะต้องมีใจกว้างพอที่จะกระตุ้นให้อาจารย์และนักศึกษา มีส่วนในการร่วมวางแผนวัตถุประสงค์ด้วย เมื่อได้พึงความ

เห็นจากภายในมหาวิทยาลัย ผู้บริหารก็จำเป็นที่จะต้องพึงเสียงจากภายนอก พยายามหา มติร่วมชี้ให้ผู้เกี่ยวข้องเห็นว่า วัตถุประสงค์ที่ผู้บริหารระดับสูงเสนอคือ จะสนองความเมื่น เลิศทางวิชาการ สนองความต้องการของแต่ละฝ่าย และสอดคล้องกับแผนงานพัฒนาของ ประเทศ ตามคตินิยมของมหาวิทยาลัยในทศวรรษใหม่ วัตถุประสงค์นี้จะแตกย่อยออกไป เป็นวัตถุประสงค์ระดับคณะ ระดับภาควิชา หรือแผนกวิชา (ถ้าคณะกรรมการฯ ประสงค์จะแบ่ง ระบบบริหารคณะออกไปเป็นภาคหรือแผนก) ระดับรายวิชา จนถึงวัตถุประสงค์ในการ ผลิตบัณฑิตในการเดี๋ยวกันนี้ๆ ฯลฯ เมื่อมีวัตถุประสงค์ที่ชัดเจนดังกล่าว แต่ละกลุ่ม แต่ละฝ่ายในมหาวิทยาลัย ก็ร่วงแผนงาน ที่จะไปปฏิบัติให้เหมาะสมกับทรัพยากรที่มีใน ปัจจุบันและเหมาะสมกับสภาพที่จะมีได้ในอนาคต ตัวอย่างของวัตถุประสงค์และแผนงาน ของมหาวิทยาลัยที่ไม่สอดคล้องกันนี้มีมาก เช่น วัตถุประสงค์ที่แต่ละมหาวิทยาลัยใน ประเทศไทยพยายามจะเป็นมหาวิทยาลัยที่สมบูรณ์ เป็นแหล่งที่มีการศึกษาและวิจัย ทุก สาขาวิชาชีพ และวิชาการครบถ้วน ครบถ้วนระดับปริญญาหนึ้น เป็นสิ่งที่เป็นไปไม่ได้ใน อนาคตใกล้ๆ ในระยะสั้นนี้ เพราะประเทศไทยยังไม่มีทรัพยากรามากพอ ทั้งในด้านกำลัง คน กำลังอาจารย์ และทุนทรัพย์ วัตถุประสงค์และแผนดำเนินงานเหล่านี้ อาจได้ชื่อว่าเป็น แผนที่ไม่สอดคล้องกับสถานภาพในด้านกำลังคนและกำลังทุนทรัพย์ของประเทศไทย แต่ถ้า มหาวิทยาลัยมีวัตถุประสงค์และแผนงานที่ประสานและสอดคล้องกันแล้ว ประเทศไทยจะได้ รับผลตอบแทนอย่างคุ้มค่า โดยเฉพาะอย่างยิ่งถ้ารัฐบาลปล่อยให้มหาวิทยาลัยมีอิสระในการดำเนินงานภายใต้ แผนที่มีเสรีภาพทางวิชาการ เพราะวิธีนี้จะทำให้มหาวิทยาลัยมี คุณภาพและประสิทธิภาพสูงขึ้น

คุณภาพของมหาวิทยาลัยนั้นวัดได้จากคุณภาพของอาจารย์ ไม่มีครุศาสตรจะปรับปรุงมหาวิทยาลัยได้ ไม่ได้โดยไม่ปรับปรุงอาจารย์ ดังนั้น การสืบเสาะหาผู้มีความสามารถสูงมาเป็นอาจารย์ การดึงดูดรักษาอาจารย์ที่ดีให้คงปฏิบัติงานอย่างเต็มเม็ดเต็มหน่วยไว้ในมหาวิทยาลัย การมีสิ่งดีๆให้อาจารย์ยังคงเป็นอาจารย์ที่ดี และปรับปรุงตนเองอยู่เสมอจึงเป็นสิ่งสำคัญยิ่ง ระบบบริหาร วัตถุประสงค์ แผนงานที่สอดคล้องกัน หลักสูตร ฯลฯ ที่ได้กล่าวมาแล้ว ไม่ว่าจะดีเลิศเพียงไร จะพังทลายลงมา ถ้ามหาวิทยาลัย มีอาจารย์ที่ไม่มีคุณภาพสูง อาจารย์เป็นผู้ที่สำคัญที่สุดในมหาวิทยาลัยที่จะต้องดำเนินงาน ตามหลักทั้งหมดที่อาจารย์เองได้ร่วมกันวางไว้ อาจารย์จะต้องได้รับเกียรติและลั่งตอบแทน อย่างภาคภูมิสมกับความสำคัญ อาจารย์จะต้องมีสิ่งดีๆให้ปรับปรุงตนเองอยู่เสมอ เมื่อมหาวิทยาลัยมีอาจารย์คุณภาพดีเช่นนี้ อาจารย์ก็จะก่อให้เกิดแรงดลใจและกระตุนให้นักศึกษาได้เรียนรู้ ได้คิด ได้ฝึกใจหากความรู้ใหม่ ได้มีประสบการณ์กว้างอย่างเต็มที่ ทราบได้ที่ประเทศยังมองเห็นว่าอาจารย์มหาวิทยาลัยมีความสำคัญเท่ากับผู้ปฏิบัติงานอื่นๆ ทราบนั้น ประเทศจะไม่อาจหวังให้มหาวิทยาลัยมีบทบาทในการพัฒนาประเทศได้มากนัก

เท่าที่ได้กล่าวมาแล้ว มหาวิทยาลัยมีคตินิยมที่ทุกฝ่ายยอมรับ มีหลักการบริหาร ที่ดี มีอาจารย์ มีหลักสูตร มีนักศึกษาที่ดี มีปริมาณนักศึกษาสอดคล้องกับแผนพัฒนาของประเทศ แต่มหาวิทยาลัยยังไม่ได้เป็นขุมแห่งปัญญาที่สมบูรณ์ ที่จะช่วยพัฒนาประเทศได้โดยตรง ผู้บริหารและคณะกรรมการจะต้องร่วมกันสรรหาร แนวเรื่องที่มหาวิทยาลัยควรจะดำเนินการ แสดงความรู้ใหม่ และสะสานความรู้ นำมายกระดับและประยุกต์ ในแนวที่จะเป็นประโยชน์ต่อสังคมและสภาพแวดล้อมทั้งในระดับท้องถิ่น ในระดับประเทศ และในระดับที่ครอบคลุมไปถึงสิ่งที่มีชีวิตทั้งหมด สำหรับประเทศไทยที่กำลังพัฒนา เช่นประเทศไทย เรา มีทรัพยากรทั้งในด้านกำลังคนและทุนทรัพย์จำกัด มหาวิทยาลัยจะต้องเลือกปัญหาที่จะวิจัย ที่มีผลต่อท้องถิ่นและประเทศก่อน แต่ในขณะเดียวกันก็จะต้องไม่ทำลายสภาพแวดล้อม ในธรรมชาติของสั่นเมืองชีวิต ประเทศไทยยังไม่รวยพอที่จะวิจัยเรื่องจรวดและการเดินทาง ในอนาคต แต่อาจารย์ที่ปรับปรุงตนเองอยู่เสมอจะต้องเรียนรู้เรื่องเช่นนี้ เพื่อนำผลพลอยได้มาประยุกต์ในการพัฒนาประเทศ หากทำเช่นนี้ได้ มหาวิทยาลัยจะเป็นขุมแห่งปัญญาที่สำคัญ ร่วมกับ รวม และถ่ายทอด ให้นำไปปฏิบัติให้เป็นประโยชน์ต่อสังคม ผู้บริหาร มหาวิทยาลัยและอาจารย์ จะต้องหาทางติดต่ออย่างใกล้ชิดกับผู้บริหารประเทศ เพื่อ แลกเปลี่ยนความคิดเห็น ให้ได้ทราบถึงปัญหาในการพัฒนา นำปัญหาเหล่านี้มาร่วมกันวิจัย แลกเปลี่ยนความรู้และความคิดซึ่งกันและกัน มีการแลกเปลี่ยนอาจารย์กับนักวิชาการภายในมหาวิทยาลัย นำปัญหาของประเทศไทยสอนให้กับศึกษา เพื่อให้กับศึกษาได้มีโอกาส

นำความรู้ที่ตนมีทางทฤษฎีมาประยุกต์ห้ามตอบ เพื่อจะใช้นำไปปฏิบัติในการพัฒนาประเทศ หากทำเช่นนี้ได้ ทุกฝ่ายจะได้ประโยชน์อย่างเต็มที่ นักวิชาการของรัฐบาลก็ได้อาศัยน้ำใจ ความรู้ และกำลังของอาจารย์และนักศึกษามากขึ้น อาจารย์ก็จะได้ประโยชน์ในการวิจัยหาความรู้ใหม่ในเรื่องราบที่เป็นประโยชน์โดยตรงต่อประเทศไทย และต่อความเจริญทางวิชาการ นักศึกษาก็จะได้ศึกษาเข้าใจขึ้น เพราะได้มีโอกาสเรียนรู้เรื่องรอบด้าน ได้นำทฤษฎีไปประยุกต์โดยตรงต่อปัญหาสภาพแวดล้อมทางสังคมและทางธรรมชาติ ผู้ที่ได้รับประโยชน์มากที่สุด คือประชาชนในท้องถิ่น และในประเทศไทยได้รับผลประโยชน์จากความรู้ที่มหาวิทยาลัยได้เสาะแสวงและสะสมไว้ แล้วนำมายกระดับ ในลักษณะเช่นนี้ ประชาชนก็จะไม่เข้าใจว่า มหาวิทยาลัยเป็นเพียงสถาบันที่ให้ใบเบิกทางแก่ผู้ที่จะไปเป็นเจ้าเมือง แต่เป็นสถาบันที่เสาะแสวงรวมรวมสะสม และถ่ายทอดความรู้ให้แก่ประเทศไทย

๖. สรุป

หากมหาวิทยาลัยนี้ได้มีนิเทศในการผลิตนักปักร่อง และนักวิชาชีพ มารับใช้ประเทศไทยในยุคแรก ประเทศไทยคงไม่มีโอกาสเจริญขึ้นมากได้ดังเช่นที่ปรากฏ อย่างไรก็ได้ คตินิยมของมหาวิทยาลัยในยุคแรกที่เน้นการผลิตข้าราชการนั้น ก็จะนำมาใช้ในยุคปัจจุบันได้ยาก ประเทศไทยได้วิัฒนาการมาจนถึงระดับที่ทั่งฝ่ายเอกชนและรัฐบาล จะต้องร่วมมือกันปฏิบัติงานอย่างใกล้ชิด ทั้งทำให้สังคมไทยมีเอกลักษณ์ของตนเอง และเป็นมาตรฐานที่ดีของโลก มีบัญญาสูง พร้อมทั้งมีบังจี้หมายหมายสมกับสภาพแวดล้อมในธรรมชาติ มหาวิทยาลัยจำเป็นที่จะต้องมีนิเทศที่สำคัญในการพัฒนาประเทศไทยตามคตินี้ มหาวิทยาลัยจะเป็นเพียงสถาบันผลิตข้าราชการ และนักวิชาการระดับสูง หรือสถาบันที่เสาะแสวงหาบัญญาความรู้แบบคงแก่เรียนไม่ได้ แต่จะห้องเป็นสถาบันที่เสาะแสวง สะสมความรู้ และถ่ายทอดบัญญาความรู้ที่สัมพันธ์กับสังคมและธรรมชาติแวดล้อมให้แก่สังคม โดยยึดอุดมคติของความเป็นเลิศทางวิชาการ มีแนวสอดคล้องกับแผนพัฒนา และจะต้องจัดโครงสร้างนิเทศของประเทศไทย

สิบปันนท์ เกตุทัต

บทบาทของพุทธิกรรมศาสตร์ (Behavioral Sciences) ต่อการศึกษาวิชาแพทยศาสตร์

ข้อนอกพร่องประการหนึ่งของหลักสูตรการศึกษาวิชาแพทยศาสตร์ในปัจจุบัน คือ การขาดความเข้าใจในบทบาทของพุทธิกรรมศาสตร์ที่มีต่อการปฏิบัติหน้าที่ในชีวิตประจำวัน ของแพทย์ และการขาดการสอนที่ดีในวิชาต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับศาสตร์นี้ ทั้งในระดับเตรียมอุดมศึกษาและในระดับเตรียมแพทย์ในมหาวิทยาลัย (หมายถึง หลักสูตรแพทย์ ซึ่งใช้เวลา 6 ปี)

วงการแพทย์ทั่วโลก ยอมรับถึงบทบาท และความสำคัญของวิทยาศาสตร์พื้นฐาน (Basic Sciences) ซึ่งการวิจัยได้ก้าวหน้าไปมากและอย่างรวดเร็ว การสอนมีหลักเกณฑ์แน่นอนและมีประสิทธิภาพดีเยี่ยม แต่ในทางตรงกันข้าม พุทธิกรรมศาสตร์ยังเป็นที่ยอมรับอย่างจำกัดเจาะจงในหลักสูตรของสถาบันการแพทย์ โดยเหตุที่การวิจัยในวิชาต่าง ๆ ในแขนงนี้ เป็นไปด้วยความยากลำบาก และการสอนยังไม่มีแบบแผนที่แน่นอน

ความรู้และความเข้าใจพุทธิกรรมศาสตร์ มีความสำคัญต่อการปฏิบัติหน้าที่ของแพทย์ ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญในขณะนี้ ที่ทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างแพทย์และผู้ป่วยเห็นห่างไป เพราะแพทย์ขาดความเข้าใจในความต้องการของผู้ป่วย และเป็นเรื่องที่ได้รับการวิพากษ์วิจารณ์มาก บัญหานี้จะต้องมีอยู่เสมอตຽวนใดที่วงการศึกษายังละเลยต่อการปรับปรุงหลักสูตรการศึกษา โดยทางนำวิชาต่าง ๆ ในกลุ่มนี้เรียกว่าพุทธิกรรมศาสตร์เข้าในหลักสูตร ด้วยการสอนและการปฏิบัติให้ได้ผลดีจริง ๆ

พุทธิกรรมศาสตร์ ประกอบด้วยวิชาต่าง ๆ ดังนี้

๑. จิตเวช (Psychiatry)
๒. จิตวิทยาและแขนง (Psychology and its ramifications)
๓. สังคมวิทยา (Sociology)
๔. มนุษยวิทยา (Anthropology)
๕. ศีลธรรมและจรรยา (Moral & Ethic)
๖. เศรษฐศาสตร์ (Economics)
๗. ประชากรศาสตร์ (Demography)

บางท่านอาจรวมประวัติศาสตร์และรัฐศาสตร์เข้าไว้ด้วย แต่ละวิชาที่กล่าวมานี้ ในโรงเรียนแพทย์ไม่จำเป็นต้องสอนเพื่อให้เป็นผู้เชี่ยวชาญในเฉพาะอย่าง แต่สอนแบบผสมผสานเพื่อให้นำมาปฏิบัติได้

ก่อนอื่น ขอให้เรามาทำความเข้าใจเสียก่อนว่า วิทยาศาสตร์เท็จจริงนั้น จะต้องเป็น รากฐานที่จำเป็นสำหรับการแพทย์สมัยนี้จุบันอยู่ตลอดไป หากปราศจากเสียงชี้วิทยาศาสตร์พื้นฐานซึ่งได้แก่ กลมิตศาสตร์ พลิกส์ ชีวศาสตร์ ชีวเคมี และสรีรวิทยา เป็นต้นแล้ว การแพทย์ก็จะสูญเสียความหมายโดยสิ้นเชิง แต่ทุกวันนี้เราก็ทราบถึงอยู่ว่าวิทยาศาสตร์เท็จจริงเพียงอย่างเดียวไม่เป็นการเพียงพอ สำหรับการดำเนินงานของแพทย์จะต้องรวมวิทยาศาสตร์และศิลป์การแพทย์เข้าเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ส่วนที่เกี่ยวกับวิทยาศาสตร์เป็นส่วนที่รู้ແเนื่องแน้แล้ว สามารถสร้างเพิ่มเติมได้จากการค้นคว้าทางวิทยาศาสตร์ และสามารถมองเห็นอนาคตของมนุษย์ได้ กล่าวโดยง่าย ๆ ก็คือ ทางเดินของวิทยาศาสตร์พื้นฐานเป็นเส้นทางที่แน่นัดแล้ว เรายังขาดความเข้าใจและประสบการณ์ที่ได้จากการศึกษาวิชาพฤติกรรมศาสตร์ ซึ่งจำเป็นต่อศิลป์การแพทย์

ศิลป์การแพทย์ในที่นี้ ไม่ได้มายถึงการตกแต่งโดยการผ่าตัด แก้ไขหน้าที่มีผล เป็น เป็นต้น หากเป็นศิลปะอันอยู่บนรากฐานแห่งความนึกคิดของจิต ซึ่งได้มาโดยอาศัยประสบการณ์และแบนอย่างที่ดีของผู้ประกอบ ครุนาอาจารย์ รวมทั้งสังคมทั่ว ๆ ไป ซึ่งหาได้ยากในเวลานี้

บางท่านกล่าวว่า ศิลปะการดำรงชีวิต หมายถึงความสามารถในการตัดสินใจอย่างถูกต้องต่อเหตุการณ์ที่มีข้อมูลไม่เพียงพอ ดังนั้น ศิลป์การแพทย์กิน่าจะหมายถึงความสามารถของแพทย์ในการตัดสินใจอย่างถูกต้องต่อเหตุการณ์ ซึ่งปราศจากข้อมูลที่เพียงพอ ในบางครั้ง ดังนั้น 医学的科学 (pure sciences) แต่เป็น วิทยาศาสตร์ประยุกต์ (applied sciences)

เท่าที่กล่าวมาแล้ว จะเห็นว่าศิลป์การแพทย์มากแก่การปฏิบัติอยู่แล้วเพียงใด การสอนยังยากไปกว่าวนั้นอีก จะไม่เป็นการประหลาดเลยที่จะกล่าวว่าเมื่อเปรียบเทียบกันแล้ว การสอนวิทยาศาสตร์เป็นสิ่งที่ทำได้ง่ายมาก

ปัจจุบันการสอนวิทยาศาสตร์ โดยเฉพาะอย่างวิทยาศาสตร์พื้นฐาน มีอุปกรณ์การสอนที่ให้ความสะดวกอย่างเพรียบพร้อม มีห้องปฏิบัติการพร้อมทั้งวิธีการและรูปแบบสำหรับสาธิตถึงความรู้ที่ยอมรับแล้ว ศิลป์การแพทย์ไม่เป็นเช่นนั้น เราไม่สามารถที่จะมั่นใจในสิ่งที่เรารอมรับนั้นล้อ เราต้องเปลี่ยนแปลงไปเรื่อย ๆ แต่พื้นฐานของความคิดเห็นและจำต้องตรวจสอบความคิดเห็นนั้นอย่างสม่ำเสมอ การไม่มีห้องปฏิบัติการที่แน่นอน มนุษย์แต่ละคนมีความคิดเห็นแตกต่างกันไป เราจะต้องสร้างสรรค์วัสดุและจำลองรูปแบบอยู่ตลอดเวลาที่ผ่านไปซึ่งข้างหน้าข้าและไม่มั่นคง เพราะฉะนั้น เราจำเป็นต้องขึ้นอยู่กับประสบการณ์ (ประสบการณ์หมายถึง สิ่งที่เราเคยพบเห็นหรือได้รับ

การเรียนรู้มาในอดีต ไม่ว่าจะเป็นการอบรมสั่งสอนของ พ่อ แม่ ครู หรือ เรียนรู้ด้วยตนเอง) นักศึกษาจะต้องอาศัยประสบการณ์ทั้งหมดที่มีอยู่ มาช่วยในการทำงาน จึงจะเป็นสิ่งที่มีประโยชน์และเหมาะสม เป็นต้นว่าการเพ้าสังเกตพฤติกรรมของสัตว์เลี้ยงในบ้านอาจช่วยให้เข้าถึงพื้นฐานของความสนใจมนุษย์ซึ่งมีต่อมนุษย์ด้วยกัน แต่ความเข้าใจนี้ขึ้นอยู่กับ จำกัด ยังจะต้องอาศัยการสังเกตบุคคลอื่นและการเฝ้าทดสอบความนึกคิดของตนเอง จะทำให้สามารถเข้าใจมนุษย์ขณะที่มีสุขภาพสมบูรณ์ และขณะที่มีความเจ็บไข้

การศึกษาแพทย์ยังมีข้อบกพร่องอยู่มาก ทั้งล้าสมัยและไม่ทันพฤติการณ์ของโลก ซึ่งยังต้องแก้ไขอีกมาก หลักสูตรการเรียนแพทย์ในปัจจุบันมีมากวิชา และซ้ำซาก การแก้ไขที่ทำกันเพียงแต่ตัวบังส่วนออก ต่อเติมส่วนที่เหลือตามความคิดเห็นของผู้สอนเท่านั้น ทำได้ค่อนข้างถูกต้อง ความสามารถของผู้ศึกษา ความต้องการของสังคม และวัตถุประสงค์ของสถาบันนั้นไม่ (สถาบันส่วนมากไม่มีวัดคุณประสิทธิ์ระบุไว้อย่างแน่นอน) เราขาดวิธีการสอนที่ให้ใช้ความนึกคิด แต่ยังอาศัยระบบปฏิรูปการอย่างเดียวและระบบการปฏิบัติงานในห้องปฏิบัติการ ให้นักศึกษาทดลองสั่งที่ไม่อาจจำนำไปใช้ให้เป็นประโยชน์ได้อย่างแท้จริง แต่โดยทั่วๆ ไปแล้วสถาบันการศึกษายังขาดปรัชญาของการศึกษาที่เหมาะสมกับสภาพความเป็นจริง

เนื่องจากพฤติกรรมศาสตร์ เป็นส่วนที่มีความสำคัญมากต่อความก้าวหน้า วงการแพทย์จะสมควรที่จะให้ความสนใจแก่ความรู้สาขานี้ มีหลักฐานมากมายที่แสดงให้เห็นว่า 医師 ได้เปลี่ยนหัศศนติไปจากที่เคยตั้งมั่นไว้ในขณะที่เป็นนักศึกษาแพทย์อย่างเห็นได้ชัด นักศึกษาส่วนใหญ่ก้าวเข้าสู่โรงพยาบาลอย่างผู้ที่ใจกว้าง รู้สึกเป็นอิสระ พร้อมที่จะพิจารณาทุกสิ่งทุกอย่างที่ทำให้ผู้ป่วยต้องมาหาแพทย์ แต่บางส่วนบางอย่าง ได้เกิดขึ้นกับนักศึกษาอีกมากในระดับก่อนปริญญาในโรงพยาบาลหรือห้องจากนั้น ทำให้หัศศนติของเขาต่อคนไป เปลี่ยนไปจากความสนใจ เข้าใจ และเห็นใจคนให้ในฐานะมนุษย์คนหนึ่งที่เป็นบุคคลเช่นเดียวกับตน กล้ายื่นความเย็นชาไม่สนใจสิ่งอื่นนอกไปจากการวินิจฉัยโรค ตามหลักวิทยาศาสตร์และการรักษา “โรค” เท่านั้นเอง ความเห็นใจในฐานะเพื่อนมนุษย์ล้วนเลือนหายไป ความกระวนกระวายและการบางอย่างของคนไป เช่น อาการปวดศีรษะที่แพทย์หารายละเอียดทางกายไม่พบ กลับโทษผู้ป่วยว่าเป็นความคิดอันเลื่อนลอย ซึ่งผิดกับผู้ป่วยซึ่งมีอาการปวดศีรษะจากเนื้องอกในสมอง หรืออาการปวดอื่นๆ ที่มีพยาธิสภาพให้เห็นชัด หัศศนติเช่นนี้เป็นสิ่งไม่พึงประสงค์อย่างยิ่ง สำหรับผู้ป่วยเองแล้วอาการปวดศีรษะไม่ใช่ความคิดเลื่อนลอย แต่เป็นความรู้สึกจริง คนໄนไม่คิดโกหก หรือหักจูงแพทย์ให้เข้าใจเขา เขายังคงพยายามบอกความรู้สึกที่แท้จริงของเขาและต้องการขอความช่วย

เหลือจากแพทย์เพื่อให้พ้นจากความรู้สึกชั่นนี้ เป็นหน้าที่ของแพทย์ที่จะต้องหาสาเหตุซึ่งไม่จำเป็นว่าจะต้องเป็นสาเหตุทางกาย อาจจะเป็นทางใจก็ได้

ก่อนที่จะออกไปประกอบอาชีพ นักศึกษาควรจะได้รับการศึกษาอย่างไร ควรหรือไม่ที่จะให้การศึกษาเป็นแบบการศึกษาอย่างกว้าง ๆ ซึ่งเน้นถึงหลักใหญ่ของวิธีการและขบวนการให้การศึกษาร่วมทั้งเทคนิคในการสืบซัก เพื่อหาข้อมูลจากผู้ป่วยไม่เฉพาะในด้านโรคภัยไข้เจ็บเท่านั้น ทั้งในด้านความรู้สึก ความเชื่อถือ ความรู้ วัฒนธรรม ประเพณี ฯลฯ ใน การประกอบการวินิจฉัยข้อมูลของพยาธิสภาพของโรค ซึ่งจะเป็นแนวทางในการวินิจฉัยเพื่อบำด้รักษายาต่อไป หรือว่าจะเน้นถึงความชำนาญเฉพาะอย่างของวิชาที่จะนำไปประกอบอาชีพต่อไปเท่านั้น (ในกรณีนี้มหาวิทยาลัยไม่ต่างกับโรงพยาบาลอาชีวะเท่าไรนัก) ระหว่างปรัชญาการศึกษาพื้น ๆ ทั้งสองนั้น ข้อพิจารณาคิดว่าอย่างแรกจะเป็นสิ่งมีคุณประโยชน์มากกว่าอย่างหลัง ในการเตรียมสร้างแพทย์ในอนาคตให้เป็นแพทย์ที่มีความรู้กว้างขวางทุกๆ ด้านอย่างสมดุลย์ และทำงานอย่างมีสมรรถภาพตามที่สั่งคุมต้องการ พิจารณาถึงการกระทำที่มีประโยชน์ หากแพทย์เป็นผู้มีบัญญาและได้รับการศึกษาสูง เขาจะให้สิ่งนี้แก่สังคมได้ดีที่เดียว

การให้การศึกษาอย่างกว้าง ๆ ควรพิจารณาในรูปของคุณภาพของผลงานการศึกษาที่ได้รับตามแผนการ และความสามารถหน้าที่ที่เขาจะทำให้อย่างสมบูรณ์ ในฐานะที่เป็นสมาชิกคนหนึ่งทางสาขาวิชาชีพพิเศษ และในฐานะที่เป็นประชากรของประเทศไทยประชาชีปไทยผู้ได้รับคำยินยอมว่าได้รับการศึกษาสูง และทั้งในฐานะบุตรคนหนึ่ง เมื่อพิจารณาในแง่นี้ ส่วนประกอบสำคัญ ๓ ประการของการศึกษาอย่างกว้าง ๆ คือ

๑. ความไพศาลแห่งสติปัญญา ความรู้ และประสบการณ์
๒. ความลึกซึ้งแห่งสติปัญญา ความรู้ และประสบการณ์
๓. คุณภาพของประสบการณ์และการศึกษา

การศึกษาขั้นเตรียมแพทย์หากเพียงเริ่มขึ้นในมหาวิทยาลัยไม่ แต่เริ่มตั้งแต่การศึกษาขั้นมัธยมศึกษาตอนปลายเป็นอย่างช้าแล้ว ความจริงการศึกษาของแพทย์คือคนหนึ่งควรจะได้พิจารณาว่า เป็นการศึกษาต่อเนื่องนับตั้งแต่โรงเรียนมัธยมศึกษา จนถึงโรงเรียนแพทย์ มิใช่การศึกษาเป็นตอน ๆ ที่นำมาต่อ กัน การวางแผนการศึกษาในขั้นเริ่มนั้นควรเป็นการศึกษาในแนวกว้างและบ่องกันนักศึกษาผู้มีความรู้เบื้องต้น ซึ่งควรจะดึงดูแลให้มีความรู้เชี่ยวชาญเฉพาะอย่างก่อนจะถึงเวลาอันควร แม้กระทั้งนักศึกษาเตรียมแพทย์ ช่วงระยะเวลาในมหาวิทยาลัย ก็ไม่ควรอุทิศเพื่อเตรียมตัวสำหรับโรงเรียนแพทย์ทั้งหมดหรือเพียงอย่างเดียว แต่น่าจะใช้เป็นเวลาแห่งการศึกษานอกหลักสูตร เพื่อตักแตงความรู้ทั่ว ๆ

ไป หลังจากนั้นจึงควรใช้เวลาในการศึกษาตามหลักสูตรของโรงเรียนแพทย์ เพื่อการปฏิบัติงานต่อไป นักศึกษาขึ้นมาหัววิทยาลักษณะจะเป็นประชากรคนหนึ่งที่เป็นผู้ใหญ่พ่อและมีความรู้กว้างขวาง รู้จักฐานะของตนเองในชุมชน เข้าใจและรู้จักสถานการณ์ของสังคมทั่วไป สามารถเข้าสังคมและมีสัมพันธ์กับผู้อื่นได้ดี รู้สึกชื่นชมผลงานของศิลปะและวรรณคดี ประการสุดท้ายนักศึกษาในมหาวิทยาลักษณะจะรู้จักและเข้าใจทุกสาขาวิชาที่เรียนเป็นอย่างดี แทนที่จะรู้จักอย่างผิวนอก

ชีวิตในมหาวิทยาลัยนั้น สิ่งที่มีความสำคัญยิ่งกว่าการเรียนรู้ ก็คือ การเสริมสร้างความสามารถทางความคิด กระตุ้นให้เกิดจินตนาการและความอยากรู้อยากเห็น ซึ่งจะส่งเสริมให้นักศึกษาสามารถค้นพบความสัมพันธ์อย่างใหม่ระหว่างความจริงกับความคิดที่สร้างสรรค์ขึ้นมา การศึกษาเสริมสร้างมนุษยภาพครบถ้วนได้จะต้องประกอบด้วยประสบการณ์จากการศึกษาด้วยตนเอง ซึ่งจะก่อให้เกิดศักดิ์ศรีด้านดีงามและเป็นการริเริ่มนิสัยของการเรียนด้วยตนเองต่อไป โดยเฉพาะอย่างยิ่งในวงการแพทย์ วิชาความรู้ต่างๆ มีการเปลี่ยนแปลงและขยายตัวเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว ทำให้นักศึกษาที่ไม่ได้สร้างนิสัยและไม่มีความสามารถในการศึกษาด้วยตนเองมาก่อน ไม่สามารถจะดำรงความเป็นนักศึกษาอยู่ได้ นี่เป็นหัวใจของการศึกษา หรือ โครงการของโรงเรียนแพทย์ที่มีประสิทธิภาพ

อีกประการหนึ่ง การที่ในปัจจุบัน ความรู้ในด้านต่างๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งวิทยาศาสตร์เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว มีอิทธิพลอย่างมากต่อความเข้าใจถึงการศึกษาเสริมในมหาวิทยาลัย โดยเฉพาะอย่างยิ่งต่อนักศึกษาผู้ที่มีโครงการจะศึกษาต่อในวิชาแพทย์ เนื่องจากจะทำให้นักศึกษามีแนวโน้มอ่อนโยนยิ่งที่จะศึกษาเป็นผู้ชำนาญเฉพาะอย่างมากยิ่งขึ้น

พิจารณาในแง่นี้ นักศึกษาที่เข้ามาในโรงเรียนแพทย์เบ่งได้เป็น ๓ ประเภท ก็คือ

๑. นักศึกษาที่สนใจวิทยาศาสตร์มากเป็นพิเศษ มีความเฉลี่ยวฉลาดและทำคะแนนในการสอบได้สูง นักศึกษาเหล่านี้มักไม่เข้าใจถึงความเป็นไปของมนุษย์ ไม่สนใจในกิจกรรมนอกหลักสูตรและไม่สามารถทำงานร่วมกับบุคคลอื่นได้

ในขั้นปรีคลินิก นักศึกษาเหล่านี้จะไม่ประสบความลำบากแต่อย่างใด แต่จะรู้สึกว่ามีปัญหาในระหว่างสองปีสุดท้ายในโรงเรียนแพทย์ เพราะเขาจะเข้ากับผู้ป่วยได้ช้ากว่าบุคคลอื่น และไม่มั่นใจเมื่อจำต้องตัดสินใจในเรื่องที่มีข้อมูลหลักฐานไม่เพียงพอ

๒. นักศึกษาที่มีความสนใจในเรื่องของจิต และเรื่องของมนุษยชาติเป็นพิเศษ ซึ่งมักจะเลือกวิชาจิตเวชเป็นจุดมุ่งหมายสำคัญมักเป็นคนพูดเล็ก แต่มักจะได้คะแนนสอบที่ค่อนข้างต่ำ โดยทั่วไปแล้วนักศึกษาเหล่านี้อาจพบกับความยุ่งยากลำบากในการเรียนวิทยาศาสตร์พื้นฐาน แต่มักจะประสบความสำเร็จได้ในขั้นคลินิก เพราะสามารถเข้ากับผู้ป่วยได้ดี

๑. นักศึกษาที่เป็นนักปฏิบัติงาน มีส่วนร่วมในการอบรม nokหลักสูตรมาก มากจะไม่ได้คะแนนสูงเท่ากับนักศึกษาที่สนใจวิทยาศาสตร์ หรือพูดไม่เก่งเท่านักศึกษาที่สนใจเรื่องของจิตใจ แต่พวคนี้จะมีความสามารถในการจัดงาน และจะมีชุดมุ่งหมายในการเป็นแพทย์ นักศึกษาเหล่านี้มักจะรู้สึกท้อแท้ร้าวใจเมื่อพบว่าในการศึกษาขั้นป्रีคลินิกไม่มีความสัมพันธ์กับคนไข้ในระหว่าง ๒ ปีแรก

ดังได้กล่าวมาแล้วว่าวิชาการแพทย์กำลังก้าวหน้าไปอย่างรวดเร็วเหลือเกิน นักศึกษาแพทย์ทุกคนจะต้องเพียรพยายามติดตามความก้าวหน้าเรื่องยุ่งยากตลอดเวลา เขาจะต้องได้รับการฝึกฝนให้มีความคิด สามารถแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นด้วยแนวความคิดและวิธีการที่ถูกต้อง และต้องสามารถปรับตัวให้เหมาะสมกับสถานการณ์อยู่เสมอ เพื่อที่จะได้เข้าร่วมผจญภัย ปัญหาอันยุ่งยากบนเส้นทางชีวิต ได้อย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่งส่งเหล่านักศึกษาที่รับความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับสังคมวิทยา มนุษยวิทยา และชีวศาสตร์ดีพอควร

ความรู้เกี่ยวกับมนุษย์และสังคมของมนุษย์นี้สามารถได้มาโดยวิถีทางต่าง ๆ รวมทั้งจากการศึกษามนุษยวิทยา วิทยาศาสตร์กายภาพ วิทยาศาสตร์ชีวภาพและสังคมศาสตร์ ซึ่งเป็นสิ่งสำคัญยิ่ง ในฐานะที่แพทย์เป็นผู้ที่ต้องติดต่อกับประชาชนอยู่ตลอดเวลา โดยลักษณะของวิชาชีพอยู่แล้ว จึงต้องรู้และเข้าใจถึงธรรมชาติของมนุษย์ในสังคมให้ลึกซึ้งที่สุดเท่าที่จะเป็นไปได้

ในเมื่อเราต้องการการศึกษาแนวกว้าง เราจะต้องร่วมกันจัดการศึกษาอย่างผิวเผิน ซึ่งเป็นลักษณะของแผนการศึกษาโดยทั่ว ๆ ไปในบ้านเราระบันนี้ออกไปเสียให้หมดสิ้น การศึกษาระดับใดก็ตาม ถ้านักศึกษาไม่มีส่วนร่วมด้วยแล้วการศึกษานั้นก็จะไร้ประโยชน์ จุดมุ่งหมายของการศึกษานั้นมิใช่จะสำเร็จลงอย่างง่ายดายโดยเพียงแต่จดหัวและบัญญัติหลักสูตรพร้อมทั้งส่วนประกอบลงไปเท่านั้น จุดมุ่งหมายนี้ย่อมขึ้นอยู่กับความสนใจต่อวิชาการศึกษาด้วยตัวของนักศึกษาเอง โดยที่มิใช่เป็นการเลียนแบบ และมิใช่การเรียนที่ซ้ำซากในห้องปฏิบัติการ แต่จะต้องเป็นวิธีที่ให้ผู้เรียนมีความรับผิดชอบและมีการตัดสินใจอย่างมีเหตุผล

จุดประสงค์ของการศึกษาขั้นสูงโดยเฉพาะอย่างยิ่งในระดับวิชาชีพ เช่น 医疗ศาสตร์ ควรจะรวมถึง

๑. การเสริมสร้างความชำนาญสำหรับการเป็นกำลังงานในแต่ละส่วนอย่างเหมาะสม
๒. การส่งเสริมพัฒนาศักยภาพแห่งความจิต
๓. วัตถุประสงค์เพื่อความเจริญก้าวหน้าของการศึกษา
๔. วัตถุประสงค์เพื่อถ่ายทอดลักษณะประเพณี และมาตรฐานของประเทศ
- จุดมุ่งหมายของการศึกษา ก็เพื่อเป็นการเตรียมตัวและฝึกฝนบุคคลต่อปัญหางาน

และเวลาว่างซึ่งเกิดขึ้นในบ้านและจะเกิดขึ้นในอนาคตต่อไป การศึกษาขั้นสูงมีความเกี่ยวพันเป็นพิเศษกับการฝึกนักวิชาชีวให้เป็นผู้นำของสังคม สถาบันของการศึกษาขั้นสูง กำลังมีความเกี่ยวพันเพิ่มขึ้นกับความเริ่มต้นของความรู้ ดังนี้ มหาวิทยาลัยจึงมีหน้าที่ในฐานะเป็นแหล่งกลางสำหรับถ่ายทอด และใช้ความรู้นี้ให้เป็นประโยชน์ แต่ดูเหมือนว่าเรากำลังมีบทบาทส่วนใหญ่เกี่ยวพันกับบุคคลซึ่งต้องการการศึกษาขั้นสูง แต่หลักเดิมต้องน้ำเสียงที่ยกยิ่งคือ ความต้องการของสังคม

แพทย์จะสามารถทำงานได้อย่างมีสมรรถภาพเต็มที่ จะต้องรู้จักสภาพภาวะของสังคม และความต้องการทางอารมณ์ของคนไว้ ครอบครัวและชุมชน จุดมุ่งหมายของการศึกษาของเรามั่นควรจะถือว่า การพัฒนาทางด้านอารมณ์และสังคมของมนุษย์มีความสำคัญสูงยิ่ง ผู้ใหญ่ในวงการศึกษาแพทย์มักจะพูดยกย่องสนับสนุนการศึกษาอย่างกว้าง ๆ แต่ตนเองกลับให้ความสนใจเป็นพิเศษแก่สาขาวิชาไดวิชาหนึ่งของนักศึกษาจะกำลังเติบใหญ่ๆ ในการเตรียมตัวของนักศึกษาแพทย์ที่ถูกต้องแล้ว เพราะเห็นว่าการศึกษาวิทยาศาสตร์แต่เพียงอย่างเดียวจะสามารถเข้ามาเรียนแพทย์ได้ เนื่องจากการศึกษาแพทย์ต้องการรากฐานทางวิทยาศาสตร์อย่างมั่นคง ความเชื่อแน่นี้ทำให้แนวความคิดของการศึกษาอย่างกว้าง ๆ เป็นความคิดที่ไร้เดียงสาและไม่อาจเป็นไปได้

จริงอยู่ที่ความรู้ทางด้านวิทยาศาสตร์นั้นจำเป็นยิ่งสำหรับการเรียนแพทย์ (นั่นไม่มีบัญหา) แต่ในขณะเดียวกันการศึกษาเกี่ยวกับพฤติกรรมศาสตร์ก็ยังเป็นส่วนประกอบที่สำคัญเช่นกัน

โรงเรียนแพทย์จะต้องตัดสินใจให้แน่นอนว่าต้องการอะไร จากการศึกษาของนักศึกษาต้องการเพียงแพทย์ผู้สามารถ แพทย์ผู้สามารถและมีการอบรมมาดี ผู้ร้ายในครอบครัว นักวิทยาศาสตร์ เจ้าหน้าที่ผู้ชำนาญ หรือแพทย์ที่ได้รับการอบรมอย่างดีคงความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ และมีความสนใจในการศึกษาลึกลึกลงสังคมและมนุษยชาติ

ความล้ำเร็วจากความพยายามแก้ไขและปฏิรูปหลักสูตรการสอน มีผลอยู่เพียงชั่วคราวเท่านั้น หลักสูตรที่ยอมรับแล้วทุกอันมีบางอย่างที่ดีกว่าหลักสูตรอื่น แต่ทุก ๆ หลักสูตรก็ยังมีข้อบกพร่องอยู่ อย่างไรก็ตามการปฏิรูปต้องอาศัยความเชื่อมั่นอย่างแน่นแฟ้น ต้องการการทุ่มเทกำลังกายและกำลังใจให้อย่างเต็มที่ และการปฏิรูปที่จะประสบความสำเร็จได้ต้องอาศัยความสามารถมากเย็นส่วนหนึ่งด้วย การเปลี่ยนแปลงหลักสูตรก่อให้เกิดการระบบผิดชอบอย่างใหญ่หลวงแก่บุคคลที่มีความเชื่อมั่น มีจิตใจที่จะเสียสละมีพลังความสามารถ และมีความพยายามที่จะแก้ไขหลักสูตรนั้น เมื่อเป็นเช่นนี้ การปฏิรูปหลักสูตรการศึกษาจึงเป็นสิ่งที่ดีงามควรแก้การสนับสนุน

ปัญหาที่โรงเรียนแพทย์กำลังเผชิญอยู่คือ พื้นฐานอย่างเดียว โดยเฉพาะอย่างยี่ห้อเคมี เป็นสิ่งสำคัญยิ่งสำหรับการศึกษาแพทย์ในบุคคลทั่วไป ด้วยเหตุนี้โรงเรียนแพทย์จึงตั้งมาตรฐานของความรู้ทางวิทยาศาสตร์พื้นฐานไว้ค่อนข้างสูง นักศึกษาที่ทำคะแนนสอบได้ต่ำกว่าต้องลำบากที่จะสอบผ่านวิทยาศาสตร์พื้นฐานเหล่านี้ จึงก่อให้เกิดปัญหาว่าโรงเรียนแพทย์จะยอมรับนักศึกษาผู้ที่สอบได้คะแนนต่ำ แต่พอดีกับ สนับสนุนความคิดเห็นของลักษณะ โดยเฉพาะอย่างยิ่งจิตวิทยา และอาจเป็นจิตแพทย์ผู้สามารถนี้ ให้เข้ามายศึกษาในโรงเรียนแพทย์ได้หรือไม่ ข้อพิจารณาที่ควรคำนึงถึงคือ ขณะนี้เรากำลังปฏิเสธนักศึกษาผู้มีพื้นฐานเช่นนี้

โรงเรียนแพทย์มีความเห็นแตกต่างกันมากในเรื่องความรู้ที่จำเป็นต้องใช้เมื่อออกใบทำงาน ซึ่งขึ้นอยู่กับความต้องการ ทัศนคติ ประเพณี และแหล่งที่ได้รับความช่วยเหลือ วิถีทางการเปลี่ยนแปลงหลักสูตรของโรงเรียนแพทย์หลายแห่ง ได้มีบันทึกไว้แล้ว ในแต่ละการณ์ของมหาวิทยาลัย และไม่มีความจำเป็นที่ทุกแห่งจะต้องมีแนวการสอนเหมือนกัน แนวโน้มของโรงเรียนแพทย์ในการเปลี่ยนแปลง พยายามสรุปหลักสูตรได้ ๔ ประการ คือ

๑. พิจารณาทบทวนหลักสูตรมาตรฐาน โดยลดความสำคัญของวิชาที่ตายแล้ว หรือก้าวหน้าช้า และเพิ่มความสำคัญของวิชาที่กำลังก้าวหน้าอย่างรวดเร็ว เช่น เรื่องของ Cell และ Molecular Biology (ชีววิทยาระดับอนุ)

๒. รวมหลักสูตร โดยใช้ระบบการแบ่งวิชาโดยถือเอาอวัยวะที่มีหน้าที่เข้มเดียวกัน มาอยู่ในวิชาเดียว กันแน่นหนา การใช้ผู้สอนเป็นหลักสำคัญในการแบ่งแผนกวิชา

๓. แนะนำสิ่งเรื่องของสังคมและเวชศาสตร์ชุมชน

๔. เน้นหนักให้แต่ละคนเริ่ม มีส่วนร่วมกับวิธีการเรียน รวมทั้งมีเวลาเรียนวิชาเลือกหรือทำการวิจัย

จุดมุ่งหมายของการศึกษาจะดำเนินการให้เมื่อตนศึกษาทำได้ให้สนับสนุนในปัญหาของสังคม และมีเหตุผลในการปฏิบัติตาม เพื่อที่จะทำให้เขามีสมรรถภาพในการทำงานจริง ๆ นี่ แหล่งจึงจะเป็นการศึกษาที่ทำให้เป็นพลเมืองที่ดี

เนื่องจากความต้องการที่จะปูพื้นฐานของสังคมศาสตร์กำลังเพิ่มขึ้น โรงเรียนแพทย์ได้พิจารณาตั้งแต่ต้นมาที่จะเอาชนะบัญญาเกี่ยวกับเวชศาสตร์ชุมชน ส่วนหนึ่งเกิดจากโรงเรียนแพทย์เอง ให้ความสนใจเฉพาะการวินิจฉัยและรักษาโรค โดยที่จะพยายามลดความสำคัญของเวชศาสตร์บ้องกัน (Preventive Medicine) การสาธารณสุข (Public Health) และความต้องการอย่างอันของสังคม ในขณะที่แพทย์ยังต้องทำงานอยู่กับคนไข้ 医師จะหลีก

เลี่ยงปัญหาของสังคมไม่ได้ ทราบเท่าที่แพทย์ยังต้องการความเป็นผู้นำในด้านสวัสดิการ และสุขภาพของประชาชน

สำหรับแผนการศึกษาในเรื่องวิทยาศาสตร์พื้นฐาน จะต้องเป็นรากฐานที่นำไปสู่การปฏิบัติอย่างถูกต้อง ถึงแม้มีความรู้ทางพฤติกรรมศาสตร์มากเพียงใด แต่ถ้าขาดวิทยาศาสตร์พื้นฐาน ความรู้ทางแพทย์จะหยุดชะงักหลังจากที่ได้รับปริญญาแพทย์ ความรู้ใหม่ ๆ ทางการแพทย์อาศัยการค้นคว้าทางวิทยาศาสตร์พื้นฐาน ความจำเจของงานตามหน้าที่มักจะดึงเขาให้จอมอยู่กับการทำงานไปเรื่อยๆ เป็นการยากเหลือเกินที่ครกีตามจะผันความต้องการตามธรรมชาติ เมื่อได้ประโยชน์อันควรจากการทำงานแล้วจะกลับมาสนใจกับวิทยาการใหม่ ๆ นอกเสียจากเข้าผู้นั้นจะได้รับความรู้อันแน่นแฟ้นจากการศึกษาวิทยาศาสตร์พื้นฐานมาก่อน

การสร้างนิสัยให้เรียนด้วยตนเองในเด็กหนุ่ม สามารถทำได้่ายกว่าผู้ที่เลียนชี้แล้ว ถ้าไม่เคยมีนิสัยดังกล่าวอยู่ในตัวมาก่อน นักศึกษาจะเรียนด้วยตนเองได้ก็ต่อเมื่อมหาวิทยาลัยให้โอกาสและเวลา nักศึกษาเพื่อจะเรียนด้วยตนเองได้

การเรียนวิทยาศาสตร์พื้นฐานของแพทย์ เป็นหลักประกันในการต่อสู้กับอุบัติพลทางวิชาชีพที่กับแคน จนกลายเป็นนักเทคนิคแทนที่จะเป็นแพทย์ที่มีหลักวิชาการอย่างดี การศึกษานี้มีประโยชน์กว่ารวมถึง

๑. ฝึกหัดใช้ภาษาที่ถูกต้องและเหมาะสมแก่สถานการณ์ ซึ่งเป็นสิ่งสำคัญในการทำงานร่วมกับบุคคลอื่น

๒. ฝึกหัดให้รู้สภาวะของตัวเอง ของสังคมของตน และสังคมของผู้อื่น สภาวะของโลก และความจริงที่ยอมรับว่าเป็นความจริงให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้

๓. ฝึกหัดให้เป็นผู้ใหญ่ที่มีความรับผิดชอบ มีความรู้ และความเข้าใจเกี่ยวกับวิทยาศาสตร์ สังคม การเมือง ศีลธรรม ศิลปะ และศาสนาอย่างถูกต้อง

นักศึกษาแพทย์ควรจะมีลักษณะอย่างไร? เป็นการยากยิ่งที่จะหมายการของลักษณะเช่นนี้เนื่องจากเหตุผลหลายประการ ออาที่ เช่น

๑. ในวงการแพทย์ ผู้เชี่ยวชาญเฉพาะทางแต่ละวิชา มีความแตกต่างกันมาก

๒. การเปลี่ยนแปลงบทบาทของแพทย์ต่อสังคมปัจจุบัน ในวงการแพทย์ครกีตามจะแสวงหาหนทางการทำงานได้ตามความคุณดั่งของตนอย่างนี้เสรี การสอนแพทย์ในอนาคตโดยใช้หลักสูตรของแพทย์ในทุกวันนี้ จะไม่สามารถทำให้นักศึกษาเข้าถึงปัญหาในอนาคตที่ยังอยู่ห่างไกลได้ 医師จะต้องได้รับการเตรียมตัวเพื่อจะแสดงบทบาทที่แตกต่างกันในสังคม ความเชื่อถือเก่าแก่แพทย์นั้นต่างอยู่เพียงแต่มีหน้าที่ร่วมกันในเรื่องสุขภาพ

ของประชาชน เป็นความเชื่อถือที่หมดสมัยไปแล้ว เนื่องจากสาเหตุใหญ่ของการเปลี่ยนแปลงในสังคมที่เกิดขึ้น และกำลังดำเนินไปอย่างรวดเร็ว การเพิ่มจำนวนประชากรอย่างมหาศาล ปัญหาสาธารณสุข ซึ่งต้องการการแก้ไข กำลังถูกวิพากษ์วิจารณ์อย่างกว้างขวาง ภายใต้เหตุผลเหล่านี้ ความเข้าใจในเรื่องสุขภาพกำลังเปลี่ยนแปลงไป องค์กรอนามัยโลก ได้ชี้ให้เห็นถึงความมุ่งหมายว่า “เพื่อส่งเสริมการสาธารณสุขของประชากร ทั้งทางร่างกาย จิตใจและสังคม” ถ้าเรายอมรับความคิดขององค์กรอนามัยโลก และเข้าใจถึงคำจำกัดความของคำว่าสาธารณสุขที่หมายรวมทั้งทางด้านร่างกาย จิตใจและสังคมแล้ว เราจะต้องสนใจและเอาใจใส่ถึงหนทางที่นักศึกษาเหล่านี้จะพัฒนาขึ้นมา เพื่อจะได้เป็นแพทย์ผู้มีความสามารถและเหมาะสมกับการлечยบัญชาที่กำลังท้าทายเราอยู่ในขณะนี้

ศาสตราจารย์ นายแพทย์รัฐ บุรี

៥៥

พระยามานวราชเตี้๊ (ปลด วิเชียร ณ สงขลา)

H.U.N.

Barrister-at-Law (Inner Temple)

เคยเป็นผู้พิพากษา กรรมการร่างกฎหมาย อธิบดีกรมยักษ์การ อาจารย์พิเศษสอน
วิชากฎหมายมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์และอุปราชลงกรณ์มหาวิทยาลัย รัฐมนตรีว่าการ
กระทรวงการคลัง ประธานสภาผู้แทนราษฎร ผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์
อภิรัฐมนตรีฯ ฯ ฯ
ปัจจุบัน เป็นองค์มนตรี

นายเอกวิทย์ ณ ถลาง

อักษรศาสตร์บัณฑิตและครุศาสตร์บัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
ปริญญาโท มหาวิทยาลัยโคลูโรได

ปริญญาเอกทางการศึกษา มหาวิทยาลัยโคลัมเบีย

เกย์เป็นบุรณาธิการหนังสือ ประชาศักราช (๒๕๐๔—๒๕๑๑) และเอกสารทางวิชาการอื่นๆ ของกรมสามัญศึกษา

ปัจจุบัน เป็นผู้อำนวยการกองการประเมินศึกษา กรมสามัญศึกษา กระทรวงศึกษานิธิการ สมาคมสมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย สมาคมการศึกษาแห่งประเทศไทย กรรมการสมาคมอนุรักษ์คลปกรรมและสืบแวดล้อม

นายสุลักษณ์ ศิวรักษ์

ปริวิลเจต์รี (St David's College, Lampeter) Wales

ເນົານັ້ນທີ່ອັກຄອນ (The Middle Temple)

โดยเป็นไปตาม บีบีซี และสหนภากาชาดไทย มหาวิทยาลัยลอนดอนฯ

บริษัท ก.พ. จำกัด สำนักงานใหญ่ ชั้น 10 ห้อง 1002 อาคารไทยแลนด์ ถนนสุขุมวิท แขวงคลองเตย เขตคลองเตย กรุงเทพฯ 10110

วีเจจานัน พีระนัน/ระบบงานกรรรมการ บริษัทศึกษาดูงานไทย จำกัด

กรรมการสยามสมาคม สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย สมาคมอนุรักษ์ศิลป-

แปล ไสราตีส ปรัชญาพินธ์ของเบลโต และ *A History of Buddhist Monument in Siam* ของสมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพ เป็นต้น

นายสีปีปันนท์ เกตุทัต

B.S. in Applied Physics มหาวิทยาลัยแคลิฟอร์เนีย (ลอสแองเจลิส)

A.M. in Physics และปริญญาเอกทางฟิสิกซ์ มหาวิทยาลัยฮาร์วาร์ด

เคยทำการวิจัยที่ *MIT (2500-2501)* *Argonne National Lab (2503-2505)* *Darmstadt Ticehnische Hochschule (2508-2509)*

บัจจุบันเป็นผู้อำนวยการโครงการพัฒนามหาวิทยาลัย สำนักงานสภากาชาดแห่งชาติ และเป็นศาสตราจารย์แผนกวิชาฟิสิกซ์ คณะวิทยาศาสตร์ฯ พัฒนาระบบทามหาวิทยาลัย สมาคมวิทยาศาสตร์แห่งประเทศไทย สมาคมคึกคิขแห่งประเทศไทย กรรมการสยามสมาคม *American Physical Society American Association for the Advancement of Science Sigma Xi Phi Beta Kappa*

นายแพทย์ รจิต บุรี

ปริญญาทางการแพทย์ (*M.B., B.S. and M.D.*) มหาวิทยาลัยลอนดอน และ *School of Tropical Medicine (D.T.M.&H.)* มหาวิทยาลัยลิเวอร์พูล

ศึกษาด้านครัววิจัยเรื่อง ไตเทียม โดยทุนของ *National Institute of Health, U.S. Public Health Service*

ศึกษาเกี่ยวกับ *Medical Education* ที่มหาวิทยาลัยอิลลินอยส์ โดยทุนของมูลนิธิรือกี้ เฟลเดอร์

ได้รับเชิญจาก *The Royal Australasian College of Physicians* ให้ไปตูดและร่วมสอบแพทย์ของสถาบันนั้น

บัจจุบัน เป็นศาสตราจารย์วิชาอายุรศาสตร์ หัวหน้าภาควิชาอายุรศาสตร์ โรงพยาบาลศิริราช โรงพยาบาลรามาธิบดี มหาวิทยาลัยมหิดล และเป็นประธานกรรมการพิจารณาหลักสูตรแพทยศาสตร์ของคณะแพทยศาสตร์ สมาคมแพทย์สมาคมแห่งประเทศไทย

สมาคมสยามสมาคม

เขียนเรื่องทางวิชาการและการศึกษาประมาณ ๔๐ เรื่อง